



ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՒԹՅԱՆ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹ

Միասնական տվյալային համակարգի և ցուցանիշների ստանդարտների ներդրումը բարձրագույն կրթության ոլորտում և «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» կապի բարելավումը բյուջետային ծրագրերում

Քաղաքականության առաջարկվող լուծումներ, իրականացման մեխանիզմներ, ակնկալվող արդյունքներ և ազդեցություն

«Կոմպասս» գիտահետազոտական, կրթական և խորհրդատվական կենտրոն

Գյումրի, 2026 թվական

Սույն հրապարակումը մշակվել է Եվրոպական միության ֆինանսական աջակցությամբ, «Իրավաբանների հայկական ասոցիացիա» ՀԿ-ի, «Տնտեսական զարգացման և հետազոտությունների կենտրոն» ՀԿ-ի և «Ազորա Սենթրլ Յուրոփ» ՀԿ-ի (Չեխիա) հետ համագործակցաբար գործարկվող «Բյուջեներ քաղաքացիների համար» ծրագրով տրամադրված ենթադրամաշնորհի շրջանակներում ««Կոմպասս» գիտահետազոտական, կրթական և խորհրդատվական կենտրոն հասարակական կազմակերպության կողմից իրականացվող «ՀՀ բարձրագույն կրթության բյուջետային գործընթացում հանրային մասնակցության ընդլայնում և հաշվետվողականության բարելավում՝ շահերի պաշտպանության քարոզարշավի միջոցով» ենթադրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում: Բովանդակության համար պատասխանատվություն է կրում ««Կոմպասս» գիտահետազոտական, կրթական և խորհրդատվական կենտրոն հասարակական կազմակերպությունը, և պարտադիր չէ, որ այն արտահայտի Եվրոպական միության տեսակետները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	5
Ամփոփ նկարագիր.....	5
Ընդհանուր համատեքստը.....	6
Հիմնախնդրի սահմանումը և արդիականությունը.....	7
Քաղաքականության նպատակը և խնդիրները.....	8
Ընթերցման ուղենիշ՝ փաստ, եզրահանգում, առաջարկ	
ԳԼՈՒԽ 1. ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ	
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ.....	10
1.1. ՀՀ բարձրագույն կրթության ոլորտի բյուջետավորման առանձնահատկությունները.....	10
1.2. «Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցման կիրառելիությունը.....	17
ԳԼՈՒԽ 2. ԽՆԴՐԻ ՁԵՎԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄԸ.....	27
2.1. Տվյալների և ցուցանիշների միասնական համակարգի բացակայությունը.....	27
2.2. Բյուջետային ծրագրերում թափանցիկության և հաշվետվողականության խնդիրները.....	31
2.3. Հանրային մասնակցության սահմանափակումները.....	36
2.4. Խնդիրների պատճառահետևանքային կառուցվածքը.....	39
ԳԼՈՒԽ 3. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ.....	44
3.1. Գլխավոր նպատակը.....	45
3.2. Հատուկ նպատակները.....	49
ԳԼՈՒԽ 4. ԱՌԱՋԱՐԿՈՂ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ.....	60
4.1. Բարձրագույն կրթության ոլորտում տվյալների և ցուցանիշների նվազագույն ստանդարտների սահմանումը.....	60
4.2. Միասնական տվյալային համակարգի ներդրման ճանապարհային քարտեզը.....	70
4.3. «Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» կապի ուժեղացումը բյուջետային ծրագրերում.....	81
4.4. Քաղաքականության ուղղությունների ամփոփ ցանկը.....	92
ԳԼՈՒԽ 5. ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ.....	98
5.1. Պետական մարմինների դերերը.....	98
5.2. Շահակիցների ներգրավման մեխանիզմները.....	105
5.3. Իրականացման փուլայնությունը.....	110
ԳԼՈՒԽ 6. ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՈՒՄԸ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ.....	116
6.1. Ցուցանիշների համակարգը.....	116
6.2. Տվյալների հավաքագրման և վերլուծության մեթոդները.....	122
6.3. Հաշվետվողականության գործիքները.....	128

ԱԿՆԿԱԼՎՈՂ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	135
ՌԻՍԿԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՄԵՂՄԱՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ.....	137
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	139
ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ.....	142
Հավելված 1. Ցուցանիշի անձնագրի լրացված օրինակ.....	142
Հավելված 2. Տվյալների որակի ստուգաթերթ.....	145
Հավելված 3. Բյուջետային ծրագրի կատարողականի ներկայացման օրինակելի ձևաչափ.....	146
Հավելված 4. Հապավումների և տերմինների ցանկ.....	147
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՐԲՅՈՒՆՆԵՐ.....	150

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփ նկարագիր

Սույն փաստաթուղթը սահմանում է քաղաքականության շրջանակ, որի նպատակն է՝ ա) ստեղծել բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների (այսուհետ՝ բուհեր) միասնական տվյալային համակարգ և ցուցանիշների ստանդարտացված համակարգ, բ) ամրապնդել այդ տվյալների կապը պետական բյուջեի ծրագրային կառուցվածքի հետ՝ ապահովելով «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» (input-output-outcome/impact) տրամաբանական շղթայի հետևողականությունը կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի (այսուհետ՝ ԿԳՄՍ) ոլորտի բյուջետային ծրագրերում:

Փաստաթուղթը ներառում է հիմնախնդրի վերլուծություն, քաղաքականության հիմնական ուղղություններ, իրականացման ճանապարհային քարտեզ, ինստիտուցիոնալ պատասխանատվություններ, ռիսկերի գնահատում և մշտադիտարկման (մոնիտորինգի) մեխանիզմ:

Քաղաքականության փաստաթղթում փաստ, եզրահանգում, առաջարկ շերտերը տարանջատվում են հետևյալ կերպ.

- **Փաստը** ուղեկցվում է աղբյուրի հղումով՝ քառակուսի փակագծերում ([1]–[36]): Հղում չկրող թվային պնդում փաստաթղթում չկա: Այնտեղ, որտեղ աղբյուրները միմյանց հակասում են, ցույց է տրվում հակասությունը, ոչ թե ընտրվում է մեկ արժեք (տես 4.1.2):
- **Վերլուծական եզրահանգումը** հեղինակների գնահատականն է՝ բխեցված նախորդող փաստերից: Այն աղբյուրի հղում չի կրում, քանի որ աղբյուրում չկա, և ներկայացվում է «մեր գնահատմամբ», «այսինքն», «հետևաբար» կամ «**Վերլուծական եզրահանգում:**» ձևակերպումներով:
- **Առաջարկը** բացահայտ նշվում է «առաջարկվում է», «**Առաջարկվող թիրախը:**» ձևակերպումներով: Բոլոր թիրախային արժեքները սույն փաստաթղթի առաջարկն են, ոչ թե հաստատված պետական

պարտավորություն: Դրանք ենթակա են ճշգրտման միջգերատեսչական քննարկման և ելակետային աուդիտի արդյունքներով:

Այնտեղ, որտեղ տվյալը բացակայում է, դա նշվում է բացահայտ՝ «չի չափվում», «բացակայող տվյալ» կամ «ուսումնասիրված աղբյուրներում բացահայտ նշված չէ» ձևակերպումներով: Բացակայող տվյալը գնահատականով չի փոխարինվում:

Ընդհանուր համատեքստը

Բարձրագույն կրթությունը յուրաքանչյուր երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման կարևորագույն ուղղություններից մեկն է: Այն ապահովում է բարձր որակավորում ունեցող մասնագետների պատրաստումը, նպաստում է գիտության, տեխնոլոգիաների և նորարարության զարգացմանը, ինչպես նաև մեծ դեր ունի պետության մրցունակության բարձրացման գործում: Այդ պատճառով ոլորտի արդյունավետ ֆինանսավորումը պետական քաղաքականության առաջնահերթ ուղղություններից է:

Հայաստանի Հանրապետությունում (այսուհետ՝ ՀՀ) բարձրագույն կրթության ֆինանսավորումը կազմակերպվում է պետական բյուջեի, ուսման վարձավճարների, դրամաշնորհային ծրագրերի, միջազգային համագործակցության, գիտահետազոտական ծրագրերի և այլ աղբյուրների հաշվին: Բյուջետավորման արդյունավետ համակարգը հնարավորություն է տալիս ապահովելու բուհերի բնականոն գործունեությունը, բարելավելու կրթության որակը, զարգացնելու գիտական ներուժը և ստեղծելու ժամանակակից կրթական միջավայր:

Հիմնախնդրի սահմանումը և արդիականությունը

Տվյալների մասնատվածությունը: Հայաստանում կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգը (ԿԿՏՀ/EMIS) ընդգրկում է մի քանի առանձին ենթահամակարգ՝ դպրոցների կառավարման տեղեկատվական համակարգը, մասնագիտական կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգը (ՄԿԿՏՀ) և նախադպրոցական կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգը (ՆԿԿՏՀ): ՄԿԿՏՀ-ն, որը պետք է ընդգրկի նաև բարձրագույն կրթությունը, դեռևս ներդրման փուլում է: Բուհերի մակարդակում փաստացի գործում են բազմաթիվ առանձին, չինտեգրված տեղեկատվական համակարգեր (ուսանողական հաշվառում, ֆինանսական հաշվառում, գիտահետազոտական տվյալներ), որոնց միջև բացակայում են տվյալների համադրելիությունն ու փոխգործելիությունը:

Գուցանիշների ստանդարտների բացակայությունը: Բացակայում է ցուցանիշների միասնական բառարանը (դասակարգիչը), որը թույլ կտա տարբեր բուհերի, մարզերի և ծրագրերի միջև համադրելի կերպով չափելու ներդրումները (ռեսուրսներ), թողարկումները (պատրաստվող մասնագետներ, հրապարակումներ), վերջնարդյունքները (աշխատանքի տեղավորում, աշխատավարձի մակարդակ) և ազդեցությունը (ներդրումը տնտեսության մրցունակության բարձրացման ու արտագաղթի նվազման գործում):

Թույլ կապը ծրագրային բյուջետավորման մեջ: «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքը պահանջում է, որ ամեն տարի բյուջետային օրենքի հավելվածներում ներկայացվեն ելքային ծրագրերի և միջոցառումների գծով արդյունքային (կատարողական) ցուցանիշներ: Սակայն գործող պրակտիկայում այդ ցուցանիշները հիմնականում սահմանափակվում են ուղղակի թողարկման (output) ցուցանիշներով (օրինակ՝ ուսանողների կամ շրջանավարտների թիվ), մինչդեռ վերջնարդյունքի և ազդեցության մակարդակի ցուցանիշները

(աշխատաշուկայական ինտեգրում, հմտությունների համապատասխանություն, հետազոտական արտադրողականություն, տնտեսական ազդեցություն) կա՛մ բացակայում են, կա՛մ մեթոդաբանորեն թույլ են հիմնավորված և չեն կապվում ֆինանսավորման փաստացի որոշումների հետ:

Միջազգային համատեքստը: Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (ՏՀԶԿ/OECD), Համաշխարհային բանկի և Եվրոպական միության երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ արդյունքահեն (performance-based) բյուջետավորումն արդյունավետ է միայն այն դեպքում, երբ հենվում է որակյալ, ստանդարտացված և ժամանակին թարմացվող տվյալների վրա (հմտ.՝ UNESCO Institute for Statistics-ի և OECD INES-ի ցուցանիշների համակարգերը): Առանց դրա ծրագրային բյուջեն մնում է ձևական փաստաթուղթ՝ առանց իրական կառավարչական օգտակարության:

Քաղաքականության նպատակը և խնդիրները

Նպատակը՝ ապահովել բարձրագույն կրթության ոլորտում տվյալահեն, թափանցիկ և արդյունքահեն բյուջետային կառավարում՝ միասնական տվյալային համակարգի ու ցուցանիշների ստանդարտների միջոցով ամրապնդելով «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» կապը:

Խնդիրները՝

- ստեղծել և ամբողջացնել բուհերի միասնական տվյալային համակարգը՝ ինտեգրելով այն պետական այլ համակարգերի հետ (գանձապետարան, ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ArmStat), հարկային և սոցիալական ապահովագրության տվյալներ),
- մշակել և հաստատել ցուցանիշների միասնական դասակարգիչ ու մեթոդաբանություն՝ ըստ ներդրում-թողարկում-վերջնարդյունք-ազդեցություն (input-output-outcome-impact) մակարդակների,

- վերանայել ԿԳՄՍ ոլորտի բյուջետային ծրագրերի արդյունքային ցուցանիշների համակարգը՝ ներառելով վերջնարդյունքի և ազդեցության ցուցանիշներ,
- ձևավորել կառավարման կառուցվածք և իրավական հիմք՝ տվյալների կառավարման, որակի հսկողության ու հաշվետվողականության համար,
- զարգացնել ինստիտուցիոնալ կարողություններ (բուհեր, ԿԳՄՍՆ, ֆինանսների նախարարություն)՝ տվյալահեն վերլուծության և մշտադիտարկման ոլորտում:

ԳԼՈՒԽ 1. ԲԱՐՃՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

1.1. ՀՀ Բարձրագույն կրթության ոլորտի բյուջետավորման առանձնահատկությունները

Հայաստանի Հանրապետությունում բարձրագույն կրթության ոլորտի բյուջետավորումն իրականացվում է պետական բյուջեի շրջանակներում՝ հաշվի առնելով կրթության զարգացման ռազմավարական նպատակները, պետական առաջնահերթությունները և ֆինանսական հնարավորությունները:

Բյուջետավորման առաջին առանձնահատկությունը պետական պատվերի համակարգն է: Պետությունը յուրաքանչյուր տարի ֆինանսավորում է որոշակի թվով ուսանողների կրթությունը՝ ըստ մասնագիտությունների և աշխատաշուկայի պահանջարկի: Այս մեխանիզմը հնարավորություն է տալիս ապահովելու հատկապես այն ոլորտների մասնագետների պատրաստումը, որոնք կարևոր նշանակություն ունեն երկրի զարգացման համար:

Երկրորդ առանձնահատկությունը ֆինանսավորման բազմաղբյուր համակարգն է: Բացի պետական միջոցներից՝ բուհերը ֆինանսական միջոցներ են ստանում ուսման վճարներից, միջազգային կազմակերպությունների դրամաշնորհներից, գիտահետազոտական ծրագրերից, բարեգործական հիմնադրամներից, ինչպես նաև մասնավոր հատվածի հետ համագործակցությունից:

Երրորդ առանձնահատկությունը բուհերի հարաբերական ֆինանսական ինքնուրույնությունն է: Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները կարող են ինքնուրույն տնօրինել իրենց եկամուտների զգալի մասը, կազմել զարգացման ծրագրեր, կատարել ներդրումներ և ներգրավել լրացուցիչ ֆինանսական միջոցներ:

Բարձրագույն կրթության ոլորտում ֆինանսական միջոցները ծառայում են ոչ միայն ուսումնական գործընթացի կազմակերպմանը, այլև գիտական գործունեության զարգացմանը, նոր կրթական ծրագրերի ներդրմանը, նյութատեխնիկական բազայի արդիականացմանը և միջազգային համագործակցության ընդլայնմանը: Կրթության ոլորտում պետության կատարած ներդրումները երկարաժամկետ ազդեցություն ունեն երկրի տնտեսության վրա: Որակյալ մասնագետների պատրաստումը նպաստում է արտադրողականության աճին, նոր աշխատատեղերի ստեղծմանը, ներդրումային միջավայրի բարելավմանը և գիտատար տնտեսության զարգացմանը: Ֆինանսավորման ճիշտ բաշխումը հնարավորություն է տալիս նաև բարձրացնելու կրթության հասանելիությունը տարբեր սոցիալական խմբերի համար և նվազեցնելու կրթական անհավասարությունները:

Այնուամենայնիվ, պետական բյուջեն շարունակում է մնալ բարձրագույն կրթության ֆինանսավորման հիմնական աղբյուրը: Պետությունը ֆինանսավորում է պետական բուհերի գործունեության մի մասը, տրամադրում է անվճար ուսուցման տեղեր, աջակցում է գիտական ծրագրերին, ինչպես նաև ներդրումներ է կատարում կրթական ենթակառուցվածքների զարգացման ուղղությամբ: Բյուջետային միջոցներն օգտագործվում են դասախոսների աշխատավարձերի, վարչական ծախսերի, ուսումնական գործընթացի կազմակերպման, գրադարանների, լաբորատորիաների, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և այլ անհրաժեշտ ծառայությունների ֆինանսավորման համար: Վերջին տարիներին առավել մեծ ուշադրություն է դարձվում կրթության որակի բարձրացմանը, թվայնացմանը, միջազգային համագործակցության զարգացմանը և գիտահետազոտական աշխատանքների խթանմանը:

Հայաստանի բարձրագույն կրթության համակարգում առանձնացվում են ֆինանսավորման հետևյալ հիմնական աղբյուրները՝

- պետական բյուջեն,
- ուսման վարձավճարները,
- գիտական դրամաշնորհները,
- միջազգային կրթական ծրագրերը,
- հետազոտական նախագծերի ֆինանսավորումը,
- բարեգործական և հովանավորչական միջոցները,
- ծառայությունների մատուցումից և այլ արտաբյուջետային աղբյուրներից ստացվող եկամուտները:

Այս բազմազանությունը բուհերին հնարավորություն է տալիս նվազեցնելու պետական ֆինանսավորումից կախվածությունը և ապահովելու ֆինանսական կայունություն:

Չնայած ոլորտում իրականացվող բարեփոխումներին՝ բարձրագույն կրթության ֆինանսավորման համակարգում դեռևս առկա են մի շարք խնդիրներ: Առաջին խնդիրը պետական ֆինանսավորման սահմանափակ ծավալն է. բյուջետային միջոցները հաճախ բավարար չեն ժամանակակից կրթական միջավայր ստեղծելու, լաբորատոր սարքավորումները թարմացնելու կամ միջազգային մակարդակի գիտական հետազոտություններ իրականացնելու համար: Երկրորդ խնդիրը բուհերի միջև ֆինանսավորման անհավասարությունն է. որոշ ուսումնական հաստատություններ ունեն ավելի մեծ ֆինանսական հնարավորություններ, մինչդեռ մյուսները դժվարանում են ապահովել մրցունակ կրթական ծառայություններ: Երրորդ խնդիրը ժողովրդագրական փոփոխություններն են. ուսանողների թվի նվազումը կարող է բացասաբար անդրադառնալ հատկապես վճարովի կրթությունից ստացվող եկամուտների վրա:

Անհրաժեշտ է նաև շարունակաբար կատարելագործել ֆինանսավորման արդյունավետության գնահատման մեխանիզմները,

որպեսզի պետական միջոցները բաշխվեն առավել նպատակային և արդյունքահեն սկզբունքներով:

ՀՀ բարձրագույն կրթության ոլորտի բյուջետավորումն առանձնանում է նրանով, որ միաժամանակ ծառայում է ինչպես կրթական, այնպես էլ սոցիալական, տնտեսական և գիտական քաղաքականության իրականացման նպատակներին: Բարձրագույն կրթության ֆինանսավորումը չի սահմանափակվում միայն բուհերի ընթացիկ գործունեության ծախսերի ապահովմամբ. այն ուղղված է նաև երկրի մարդկային կապիտալի զարգացմանը, գիտական ներուժի ամրապնդմանը և աշխատաշուկայի պահանջներին համապատասխան մասնագետների պատրաստմանը: Այդ պատճառով բյուջետավորման գործընթացը կառուցվում է ոչ միայն ֆինանսական հաշվարկների, այլև պետական ռազմավարական առաջնահերթությունների հիման վրա:

ՀՀ-ում բարձրագույն կրթության ոլորտի ֆինանսավորումը կազմակերպվում է պետական բյուջեի մասին օրենքի շրջանակներում, որով յուրաքանչյուր ֆինանսական տարվա համար սահմանվում են կրթության ոլորտին տրամադրվող միջոցների ծավալները: Այս գործընթացը կենտրոնացված բնույթ ունի, քանի որ պետական բյուջեի նախագծի մշակման ընթացքում կրթության ոլորտի ֆինանսավորման չափերը քննարկվում և հաստատվում են պետական կառավարման համապատասխան մարմինների կողմից: Միաժամանակ բուհերը ներկայացնում են իրենց ֆինանսական պահանջները, զարգացման ծրագրերը և անհրաժեշտ ծախսերի հիմնավորումները, որոնք հաշվի են առնվում բյուջեի պլանավորման ընթացքում:

Ոլորտի բյուջետավորման կարևոր առանձնահատկություններից մեկը պետական պատվերի համակարգն է: Պետությունը տարեկան սահմանում է այն մասնագիտությունների ցանկը և ուսանողների քանակը, որոնց ուսուցման ծախսերն ամբողջությամբ կամ մասնակի ֆինանսավորվում են պետական բյուջեի միջոցներով: Պետական

պատվերի ձևավորման ընթացքում հաշվի են առնվում երկրի տնտեսական զարգացման առաջնահերթությունները, աշխատաշուկայի պահանջարկը, առանձին ոլորտներում մասնագետների պակասը, ինչպես նաև ազգային անվտանգության և հանրային կարևորության խնդիրները: Արդյունքում պետական միջոցներն ուղղվում են այնպիսի մասնագիտությունների ֆինանսավորմանը, որոնք երկարաժամկետ նշանակություն ունեն երկրի զարգացման համար:

Բյուջետավորման մյուս առանձնահատկությունը պայմանավորված է ֆինանսավորման խառը համակարգով: Թեև պետական բյուջեն շարունակում է մնալ ֆինանսավորման հիմնական աղբյուրը, բուհերի ֆինանսական կայունությունը մեծապես ապահովվում է նաև արտաբյուջետային միջոցների հաշվին: Դրանց թվում են ուսման վարձավճարներից գոյացած եկամուտները, գիտահետազոտական ծրագրերի ֆինանսավորումը, միջազգային դրամաշնորհները, տարբեր հիմնադրամների աջակցությունը, ինչպես նաև բուհերի մատուցած ծառայություններից ստացված եկամուտները: Այս առանձնահատկությունը հնարավորություն է տալիս բուհերին որոշ չափով նվազեցնելու պետական ֆինանսավորումից կախվածությունը և իրականացնելու զարգացման սեփական ծրագրերը:

Ոլորտի բյուջետավորման կարևոր առանձնահատկություններից է նաև բուհերի հարաբերական ֆինանսական ինքնուրույնությունը: Պետական և ոչ պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները հնարավորություն ունեն օրենքով սահմանված կարգով ինքնուրույն տնօրինելու ստացված ֆինանսական միջոցները, պլանավորելու իրենց ծախսերը, իրականացնելու ներդրումներ, բարելավելու նյութատեխնիկական բազան, ներդնելու նոր կրթական ծրագրեր և բարձրացնելու դասախոսական կազմի մասնագիտական ներուժը: Սակայն այդ ինքնուրույնությունը զուգորդվում է պետական վերահսկողությամբ, քանի որ պետական միջոցների օգտագործման

արդյունավետությունը ենթակա է ֆինանսական և իրավական վերահսկողության:

Բյուջետավորման ընթացքում առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում ծախսերի նպատակային բաշխմանը: Ֆինանսական միջոցներն ուղղվում են դասախոսական և վարչական անձնակազմի աշխատավարձերի վճարմանը, ուսումնական գործընթացի կազմակերպմանը, կրթական ծրագրերի իրականացմանը, գրադարանային ու տեղեկատվական ռեսուրսների համալրմանը, գիտահետազոտական գործունեությանը, լաբորատորիաների և ուսումնագիտական կենտրոնների զարգացմանը, շենքային պայմանների պահպանմանը և ժամանակակից տեխնոլոգիաների ներդրմանը: Վերջին տարիներին զգալի ֆինանսական միջոցներ են նախատեսվում նաև կրթության թվայնացման, էլեկտրոնային ուսուցման համակարգերի ներդրման և միջազգային համագործակցության ընդլայնման նպատակով:

Ոլորտի բյուջետավորման առանձնահատկություններից է նաև այն, որ ֆինանսավորման արդյունավետության գնահատումն աստիճանաբար կապվում է բուհերի գործունեության արդյունքների հետ: Ժամանակակից մոտեցումների համաձայն՝ ֆինանսական միջոցների բաշխման ժամանակ ավելի մեծ նշանակություն են ստանում կրթության որակը, շրջանավարտների մրցունակությունը, գիտական հրապարակումների քանակը, միջազգային ծրագրերին մասնակցությունը, գիտական դրամաշնորհների ներգրավումը և բուհի ընդհանուր արդյունավետությունը: Այս մոտեցումը նպատակ ունի պետական միջոցներն օգտագործելու առավել արդյունավետ և խրախուսելու բարձր արդյունքներ ապահովող ուսումնական հաստատություններին:

Բարձրագույն կրթության բյուջետավորման գործընթացի վրա զգալի ազդեցություն ունեն նաև ժողովրդագրական և տնտեսական գործոնները: Ուսանողների թվի փոփոխությունը, բնակչության կրթական պահանջարկը, տնտեսական աճի տեմպերը, պետական եկամուտների

մակարդակը և աշխատաշուկայի կառուցվածքային փոփոխություններն անմիջականորեն անդրադառնում են ֆինանսավորման ծավալների վրա: Եթե տնտեսության որոշ ոլորտներում աճում է մասնագետների պահանջարկը, ապա պետական պատվերի ծավալները նույնպես կարող են վերանայվել՝ համապատասխանեցվելով նոր պայմաններին: Նման ճկունությունը բյուջետավորման կարևոր առանձնահատկություններից է, քանի որ թույլ է տալիս կրթական համակարգն ավելի արագ հարմարեցնելու երկրի զարգացման պահանջներին:

ՀՀ բարձրագույն կրթության ֆինանսավորման համակարգում կարևոր դեր ունեն նաև միջազգային համագործակցության ծրագրերը: Եվրոպական և այլ միջազգային կազմակերպությունների իրականացրած կրթական ու գիտական ծրագրերը հնարավորություն են տալիս բուհերին ներգրավելու լրացուցիչ ֆինանսական միջոցներ, արդիականացնելու ուսումնական ծրագրերը, զարգացնելու գիտական հետազոտությունները և ընդլայնելու միջազգային կապերը: Թեև այս միջոցները պետական բյուջեի մաս չեն կազմում, դրանք էական ազդեցություն ունեն բուհերի ընդհանուր ֆինանսական հնարավորությունների և զարգացման վրա, ինչը հաշվի է առնվում ռազմավարական բյուջետավորման գործընթացում:

Բյուջետավորման գործընթացի կարևոր առանձնահատկություններից է նաև ֆինանսական թափանցիկության և հաշվետվողականության ապահովումը: Պետական միջոցներ ստացող բուհերը պարտավոր են ներկայացնել ֆինանսական հաշվետվություններ, հիմնավորել կատարված ծախսերը, ապահովել պետական միջոցների նպատակային օգտագործումը և պահպանել ֆինանսական կարգապահությունը: Սա նպաստում է ոչ միայն պետական վերահսկողության իրականացմանը, այլև բարձրացնում է հանրային վստահությունը բարձրագույն կրթության ֆինանսավորման համակարգի նկատմամբ:

Ընդհանուր առմամբ՝ ՀՀ բարձրագույն կրթության ոլորտի բյուջետավորումը բազմաբաղադրիչ և շարունակաբար զարգացող գործընթաց է, որի հիմնական առանձնահատկություններն են պետական պատվերի կիրառումը, ֆինանսավորման բազմաղբյուր համակարգը, բուհերի հարաբերական ֆինանսական ինքնուրույնությունը, արդյունքահեն ֆինանսավորման սկզբունքների աստիճանական ներդրումը, ֆինանսական թափանցիկության ապահովումը, ինչպես նաև կրթության և աշխատաշուկայի փոխկապակցվածության հաշվառումը: Այս առանձնահատկությունները միտված են ապահովելու բարձրագույն կրթության համակարգի կայուն զարգացումը, կրթության որակի բարձրացումը և ՀՀ սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը նպաստող մրցունակ մասնագետների պատրաստումը:

1.2. «Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցման կիրառելիությունը

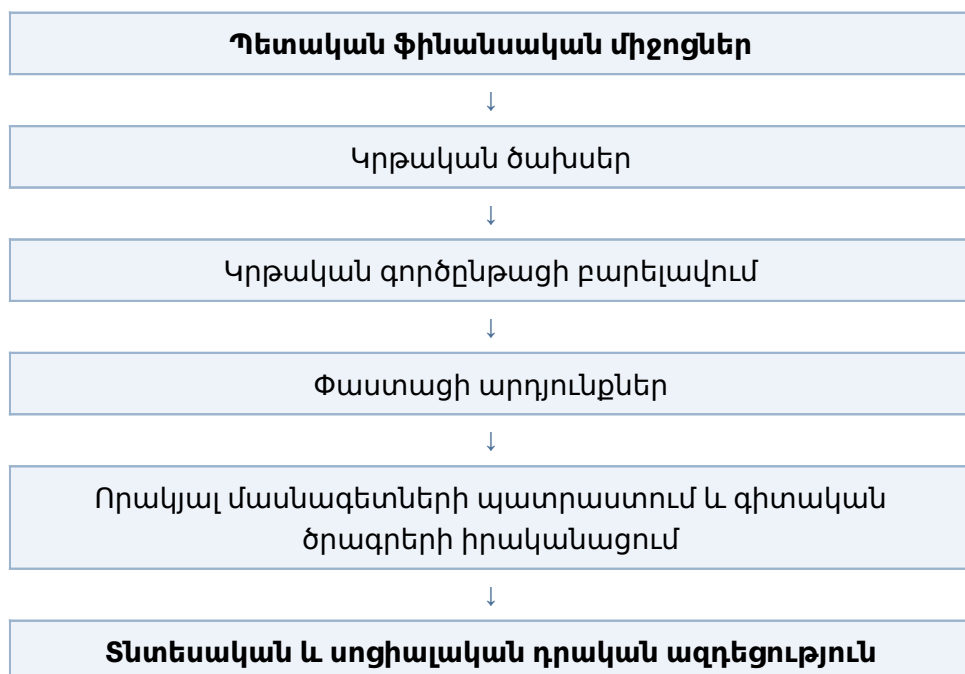
Պետական ֆինանսների կառավարման ժամանակակից համակարգում բյուջետավորման նպատակն այլևս չի սահմանափակվում միայն պետական միջոցների բաշխմամբ և ծախսերի հաշվառմամբ: Հանրային կառավարման ժամանակակից սկզբունքները պահանջում են, որ յուրաքանչյուր ծախս ունենա հստակ հիմնավորում, ակնկալվող արդյունք և հասարակության զարգացման վրա գնահատելի ազդեցություն:

Այս մոտեցումն առավել կարևոր է կրթության ոլորտում, քանի որ կրթության ֆինանսավորման արդյունքները հաճախ դրսևորվում են ոչ թե կարճաժամկետ, այլ երկարաժամկետ հեռանկարում՝ ազդելով մարդկային կապիտալի ձևավորման, աշխատաշուկայի զարգացման, գիտության առաջընթացի և երկրի տնտեսական մրցունակության վրա: Հենց այդ պատճառով կրթական քաղաքականության մշակման ու բյուջետային ծրագրերի իրականացման ընթացքում ավելի լայն կիրառություն է ստանում «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցումը, որը

հնարավորություն է տալիս գնահատելու ոչ միայն կատարված ֆինանսական ծախսերը, այլև հասկանալու, թե այդ ծախսերն ինչպիսի իրական արդյունքներ ու հասարակական ազդեցություն են ապահովում:

«Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցումը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ պետական բյուջեից հատկացվող յուրաքանչյուր դրամ պետք է դիտարկվի որպես ներդրում, որի դիմաց պետությունն ու հասարակությունը պետք է ստանան չափելի արդյունք: Եթե նախկինում բյուջետային ծրագրերի արդյունավետությունը հիմնականում գնահատվում էր ըստ այն բանի, թե որքան գումար է ծախսվել և արդյոք ծախսերն իրականացվել են օրենքի պահանջներին համապատասխան, ապա ներկայում առաջնային նշանակություն է ստանում այն հարցը, թե ինչ փոփոխություններ են արձանագրվել կրթական համակարգում այդ ծախսերի արդյունքում և որքանով են դրանք նպաստել պետական ռազմավարական նպատակների իրականացմանը:

Ասվածն ավելի ակնառու է դառնում հետևյալ գծապատկերում՝



Գծապատկեր 1.1. Կրթական ոլորտում «ծախսից մինչև ազդեցություն» տրամաբանական շղթան

Կրթության ոլորտում «ծախս» հասկացությունը ներառում է պետական և այլ ֆինանսական միջոցների ամբողջությունը, որոնք ուղղվում են կրթական ծառայությունների կազմակերպմանն ու զարգացմանը: Դրանք կարող են օգտագործվել դասախոսների և վարչական անձնակազմի աշխատավարձերի վճարման, ուսումնական շենքերի պահպանման, լաբորատորիաների վերազինման, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներդրման, գիտահետազոտական ծրագրերի ֆինանսավորման, կրթաթոշակների տրամադրման, վերապատրաստումների կազմակերպման և բազմաթիվ այլ նպատակների համար: Սակայն ծախսերի ավելացումը դեռևս չի նշանակում, որ կրթության որակը բարձրանում է. նույն ֆինանսական միջոցները կառավարման տարբեր պայմաններում կարող են ապահովել տարբեր արդյունքներ: Ուստի անհրաժեշտ է գնահատել ոչ միայն ծախսերի ծավալը, այլև դրանց արդյունավետությունը:

«Արդյունք» բաղադրիչը բնութագրում է իրականացված ծրագրերի անմիջական արդյունքները: Բարձրագույն կրթության ոլորտում արդյունք կարող են համարվել ընդունված և ավարտած ուսանողների թիվը, մշակված նոր կրթական ծրագրերը, արդիականացված լաբորատորիաները, վերապատրաստված դասախոսները, հրապարակված գիտական հոդվածները, միջազգային ծրագրերին մասնակցությունը, իրականացված հետազոտությունները կամ թվայնացված կրթական ծառայությունները: Այս ցուցանիշները հնարավորություն են տալիս հասկանալու, թե ինչ է իրականում կատարվել տրամադրված ֆինանսական միջոցների հաշվին և արդյոք ծրագիրն իրականացվել է նախատեսված ծավալով:

Միևնույն ժամանակ կրթության ոլորտում առավել կարևոր նշանակություն ունի «ազդեցություն» հասկացությունը, քանի որ այն արտացոլում է ծրագրի երկարաժամկետ ազդեցությունը հասարակության վրա: Եթե արդյունքը ցույց է տալիս կատարված աշխատանքի անմիջական

հետևանքը, ապա ազդեցությունը ցույց է տալիս, թե այդ արդյունքներն որքանով են փոխել կրթության որակը, շրջանավարտների մրցունակությունը, գիտական ներուժը, աշխատաշուկայի պահանջներին համապատասխանությունը և երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումը: Օրինակ՝ նոր լաբորատորիայի ստեղծումը կարելի է համարել արդյունք, իսկ դրա շնորհիվ իրականացվող գիտական հետազոտությունների աճը, նորարարական նախագծերի զարգացումը կամ ավելի մրցունակ մասնագետների պատրաստումը՝ ազդեցություն:

Այս մոտեցման կիրառումը կրթության ոլորտում կարևոր է հատկապես այն պատճառով, որ կրթության ֆինանսավորման արդյունավետությունը հնարավոր չէ գնահատել միայն ֆինանսական ցուցանիշներով: Նույն ծավալի ֆինանսավորում ստացող երկու բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ կարող են ունենալ էականորեն տարբեր արդյունքներ: Մեկ բուհը կարող է նույն միջոցներով ապահովել բարձր որակի կրթություն, մեծացնել միջազգային համագործակցությունը, զարգացնել գիտական գործունեությունը և բարձրացնել շրջանավարտների զբաղվածության մակարդակը, իսկ մյուսը կարող է սահմանափակվել ընթացիկ ծախսերի ֆինանսավորմամբ՝ առանց էական զարգացման: Հետևաբար բյուջետային ծրագրերը գնահատելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել ոչ միայն ծախսված գումարի չափը, այլև դրա արդյունավետ օգտագործման աստիճանը:

ՀՀ-ում ծրագրային բյուջետավորման համակարգի ներդրումը զգալիորեն նպաստել է «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցման կիրառմանը կրթության ոլորտում: Ծրագրային բյուջետավորումը ենթադրում է, որ պետական ֆինանսավորումը կապվում է ոչ թե միայն ծախսային հոդվածների, այլ կոնկրետ ծրագրերի ու ակնկալվող արդյունքների հետ: Այս համակարգում յուրաքանչյուր բյուջետային ծրագիր պետք է ունենա հստակ նպատակ, չափելի արդյունքային ցուցանիշներ, իրականացման պատասխանատու մարմիններ և

գնահատման մեխանիզմներ: Արդյունքում պետական ֆինանսների կառավարումը դառնում է առավել թափանցիկ, քանի որ հնարավոր է գնահատել ոչ միայն ծախսերի օրինականությունը, այլև դրանց արդյունավետությունը:

Բարձրագույն կրթության ոլորտում այս մոտեցման կիրառելիությունը հատկապես ակնհայտ է պետական պատվերի ֆինանսավորման դեպքում: Եթե նախկինում հիմնական ուշադրությունը կենտրոնանում էր պետական պատվերով սովորող ուսանողների թվի վրա, ապա ներկայում ավելի կարևոր է գնահատել, թե որքանով են ապահովվել աշխատաշուկայի պահանջներին համապատասխան մասնագետներ, ինչպիսին է շրջանավարտների զբաղվածության մակարդակը, որքանով են զարգացել առաջնահերթ մասնագիտությունները և ինչ ազդեցություն է ունեցել պետական ֆինանսավորումը երկրի տնտեսական զարգացման վրա: Այսպիսով՝ պետական պատվերը գնահատվում է ոչ միայն որպես ֆինանսավորման գործիք, այլև որպես մարդկային կապիտալի զարգացման միջոց:

Կրթական ոլորտում «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցման կիրառման կարևոր առավելություններից է այն, որ այն հնարավորություն է տալիս բացահայտելու ոչ արդյունավետ ծախսերը: Եթե որևէ ծրագրի իրականացման համար հատկացվում են զգալի ֆինանսական միջոցներ, սակայն ակնկալվող արդյունքները չեն ապահովվում կամ ազդեցությունը սահմանափակ է, ապա անհրաժեշտ է վերանայել այդ ծրագրի կառուցվածքը, ֆինանսավորման մեխանիզմները կամ կառավարման մոտեցումները: Նման գնահատումը նպաստում է պետական միջոցների առավել նպատակային օգտագործմանը և բյուջետային ծրագրերի շարունակական կատարելագործմանը:

Այս մոտեցումը խթանում է նաև ռազմավարական պլանավորումը: Բարձրագույն կրթության ոլորտում բյուջետային ծրագրեր մշակելիս անհրաժեշտ է նախապես սահմանել ոչ միայն ֆինանսավորման

ծավալները, այլև այն փոփոխությունները, որոնք ակնկալվում են ծրագրի ավարտից հետո: Օրինակ՝ եթե պետական միջոցներ են հատկացվում բուհերի գիտական լաբորատորիաների արդիականացման համար, ապա նախապես պետք է սահմանվեն ոչ միայն սարքավորումների ձեռքբերման ցուցանիշները, այլև այն ազդեցությունը, որ նախատեսվում է ստանալ գիտական գործունեության, միջազգային համագործակցության, նորարարության զարգացման և երիտասարդ հետազոտողների ներգրավման տեսանկյունից:

«Ճախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցման արդյունավետ կիրառումը կրթության ոլորտում պահանջում է նաև գնահատման համապատասխան համակարգերի ձևավորում: Քանի որ կրթական ծրագրերի ազդեցությունը հաճախ հնարավոր չէ անմիջապես չափել, անհրաժեշտ է կիրառել ինչպես կարճաժամկետ, այնպես էլ երկարաժամկետ գնահատման ցուցանիշներ: Կարճաժամկետ ցուցանիշները կարող են վերաբերել ուսումնական գործընթացի բարելավմանը, ուսանողների ներգրավվածությանը, կրթական ծրագրերի թարմացմանը կամ ենթակառուցվածքների զարգացմանը, իսկ երկարաժամկետ ցուցանիշները՝ շրջանավարտների զբաղվածությանը, մասնագիտական առաջընթացին, գիտական արդյունքներին և երկրի տնտեսական զարգացման վրա ունեցած ազդեցությանը: Այսպիսի բազմակողմանի գնահատումը հնարավորություն է տալիս առավել ամբողջական պատկերացում կազմելու պետական ֆինանսավորման իրական արդյունավետության մասին:

ՀՀ կրթական ոլորտում բյուջետային ծրագրերի արդյունավետության բարձրացման տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունի ֆինանսական միջոցների և ակնկալվող արդյունքների միջև ավելի հստակ կապի ձևավորումը: Շատ դեպքերում բյուջետային ծրագրերի մշակման ընթացքում հիմնական ուշադրությունը կենտրոնանում է անհրաժեշտ ֆինանսավորման ծավալի հաշվարկի վրա, սակայն պակաս

կարևորություն է տրվում այն հարցին, թե ինչպիսի փոփոխություններ են ակնկալվում կրթական համակարգում այդ ֆինանսավորման արդյունքում: «Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցումը հնարավորություն է տալիս փոխելու այս տրամաբանությունը՝ բյուջետային գործընթացի կենտրոնում դնելով ոչ թե ծախսը, այլ դրա վերջնական նպատակը:

Այս մոտեցման կիրառումը հատկապես կարևոր է բարձրագույն կրթության ոլորտում, որտեղ ներդրումների արդյունքները ձևավորվում են երկար ժամանակահատվածում: Բուհերի ֆինանսավորումը չի կարող գնահատվել միայն տվյալ տարվա ընթացքում կատարված աշխատանքների հիման վրա, քանի որ կրթության հիմնական արդյունքը՝ որակյալ մասնագետների պատրաստումը և գիտելիքի ստեղծումը, արտահայտվում է տարիներ անց: Հետևաբար անհրաժեշտ է մշակել այնպիսի բյուջետային ծրագրեր, որոնք հաշվի կառնեն ոչ միայն ընթացիկ կարիքները, այլև ոլորտի երկարաժամկետ զարգացման ուղղությունները:

Այս մոտեցման կիրառումը կարող է նպաստել նաև ֆինանսավորման առաջնահերթությունների ավելի ճիշտ սահմանմանը: Օրինակ՝ եթե պետական միջոցներ են ուղղվում որոշակի մասնագիտությունների զարգացմանը, անհրաժեշտ է գնահատել ոչ միայն ուսանողների ընդունելության և ավարտական ցուցանիշները, այլև այն, թե այդ մասնագետներն որքանով են պահանջված աշխատաշուկայում, ինչ ներդրում ունեն տնտեսության տարբեր ոլորտներում և որքանով են նպաստում երկրի զարգացմանը: Այս դեպքում կրթության ֆինանսավորումը դիտարկվում է ոչ միայն որպես սոցիալական ծախս, այլև որպես երկարաժամկետ ներդրում:

«Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցման կարևոր առավելություններից է այն, որ նպաստում է պետական կառավարման մարմինների, կրթական հաստատությունների և հասարակության միջև հաշվետվողականության բարձրացմանը: Երբ բյուջետային ծրագրերը կառուցվում են հստակ արդյունքների հիման վրա, հնարավոր է ավելի

պարզ հասկանալ, թե ինչ նպատակների համար են օգտագործվում պետական միջոցները և ինչ փոփոխություններ են տեղի ունենում դրանց արդյունքում: Սա մեծացնում է հանրային վստահությունը կրթության ֆինանսավորման համակարգի նկատմամբ և նպաստում է ավելի արդյունավետ կառավարմանը:

Միևնույն ժամանակ այս մոտեցման ներդրումը կրթական ոլորտում ունի նաև որոշակի դժվարություններ: Առաջին խնդիրներից է կրթական արդյունքների չափելիության ապահովումը: Կրթությունն այն ոլորտներից է, որտեղ ոչ բոլոր արդյունքներն են հնարավոր անմիջապես արտահայտել թվային ցուցանիշներով: Օրինակ՝ ուսանողի մասնագիտական մտածողության զարգացումը, ստեղծագործական կարողությունների ծնավորումը կամ գիտական հետաքրքրության խթանումը դժվար է գնահատել միայն քանակական չափանիշներով: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է համադրել քանակական և որակական գնահատման մեթոդները:

Մյուս խնդիրն այն է, որ արդյունավետ բյուջետավորման համար անհրաժեշտ են վստահելի տվյալներ և մշտական վերլուծական համակարգեր: Եթե պետական կառույցները և կրթական հաստատությունները չունեն բավարար տեղեկատվություն ծրագրերի իրական արդյունքների վերաբերյալ, ապա դժվար է որոշել, թե որ ուղղություններն են առավել արդյունավետ և որտեղ են անհրաժեշտ փոփոխություններ: Հետևաբար «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցման կիրառումը պահանջում է նաև կրթական վիճակագրության կատարելագործում, տվյալների հավաքագրման ու վերլուծության ժամանակակից մեխանիզմների ներդրում:

Կրթության ոլորտում բյուջետային ծրագրերի արդյունավետության բարձրացման համար կարևոր է նաև, որ ֆինանսավորման գործընթացը կապվի ոչ միայն ընթացիկ գործունեության, այլև զարգացման ռազմավարությունների հետ: Բարձրագույն ուսումնական

հաստատությունները պետք է կարողանան հստակ ձևակերպել իրենց նպատակները, սահմանել ակնկալվող արդյունքները և գնահատել, թե տրամադրված ֆինանսական միջոցներն ինչպես են նպաստում այդ նպատակների իրականացմանը: Այսպիսի մոտեցումը հնարավորություն կտա անցում կատարելու ծախսերի կառավարման ավանդական մոդելից դեպի արդյունքների վրա հիմնված կառավարում:

ՀՀ-ում կրթական ոլորտի բյուջետային ծրագրերում «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցման հետագա զարգացումը կարող է նպաստել կրթության որակի և ֆինանսավորման արդյունավետության բարձրացմանը: Եթե պետական միջոցների բաշխման ընթացքում ավելի մեծ ուշադրություն դարձվի ծրագրերի իրական արդյունքներին, ապա հնարավոր կլինի խրախուսել այն նախաձեռնությունները, որոնք առավել մեծ ազդեցություն ունեն կրթական համակարգի զարգացման վրա: Սա հատկապես կարևոր է սահմանափակ ֆինանսական ռեսուրսների պայմաններում, երբ անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր ներդրում կատարել առավել նպատակային և արդյունավետ կերպով:

Բարձրագույն կրթության ոլորտում այս մոտեցումը կարող է դառնալ նաև բուհերի կառավարման բարելավման կարևոր գործիք: Գնահատելով իրենց իրականացրած ծրագրերի արդյունքներն ու ազդեցությունը՝ բուհերը կարող են ավելի ճիշտ որոշել զարգացման առաջնահերթությունները, արդյունավետ օգտագործել առկա ռեսուրսները և բարձրացնել իրենց մրցունակությունը: Օրինակ՝ գիտահետազոտական գործունեության ֆինանսավորման դեպքում կարևոր է ոչ միայն տրամադրված գումարի չափը, այլև այն արդյունքները, որոնք ստացվում են այդ ներդրման շնորհիվ՝ նոր գիտական մշակումներ, միջազգային համագործակցություն, գիտական հրապարակումներ կամ կիրառական լուծումներ:

Այսպիսով՝ «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցումը կրթության ոլորտում ոչ միայն ֆինանսական կառավարման գործիք է, այլև կրթական

քաղաքականության արդյունավետ իրականացման մեխանիզմ: Այն հնարավորություն է տալիս պետական բյուջետային ծրագրերը կապելու իրական նպատակների և հասարակական արդյունքների հետ՝ ապահովելով ֆինանսական միջոցների առավել արդյունավետ օգտագործում: ՀՀ կրթական համակարգի զարգացման պայմաններում այս մոտեցման կիրառումը կարող է նպաստել նրան, որ բյուջետային ծրագրերը լինեն ավելի նպատակային, չափելի և ուղղված ոչ միայն ընթացիկ խնդիրների լուծմանը, այլև կրթության երկարաժամկետ զարգացման ապահովմանը: Արդյունքում պետական ֆինանսավորումը կդառնա ավելի արդյունավետ ներդրում մարդկային կապիտալի, գիտության և երկրի ընդհանուր զարգացման մեջ:

ԳԼՈՒԽ 2. ԽՆԴՐԻ ԶԵՎԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄԸ

2.1. Տվյալների և ցուցանիշների միասնական համակարգի բացակայությունը

ՀՀ բարձրագույն կրթության ոլորտի բյուջետային ծրագրերի արդյունավետության ապահովման կարևոր նախապայմաններից է հոլսալի, ամբողջական և միասնական տվյալների ու ցուցանիշների համակարգի առկայությունը: Սակայն ներկայումս ոլորտում առկա են մի շարք խնդիրներ, որոնք պայմանավորված են տեղեկատվության հավաքագրման, մշակման, համադրման և գնահատման միասնական մեխանիզմների ոչ լիարժեք զարգացմամբ: Արդյունքում դժվարանում է ոչ միայն պետական ֆինանսավորման արդյունավետության գնահատումը, այլև ռազմավարական որոշումների ընդունումը, կրթական ծրագրերի պլանավորումը և պետական միջոցների նպատակային բաշխումը:

Բարձրագույն կրթության ոլորտում բյուջետային ծրագրերն ընդգրկում են տարբեր ուղղություններ՝ պետական պատվերի ֆինանսավորում, գիտահետազոտական գործունեության աջակցություն, կրթական ծրագրերի արդիականացում, ենթակառուցվածքների զարգացում, միջազգային համագործակցություն և այլ միջոցառումներ: Յուրաքանչյուր ծրագրի արդյունավետությունը հնարավոր է գնահատել միայն այն դեպքում, երբ առկա են հստակ սահմանված և բոլոր շահագրգիռ կառույցների կողմից միատեսակ կիրառվող ցուցանիշներ: Սակայն գործնականում տարբեր կրթական հաստատություններ հաճախ օգտագործում են հաշվառման տարբեր մոտեցումներ, ինչի հետևանքով ստացված տվյալները դժվար է համեմատել և համադրել:

Տվյալների միասնական համակարգի բացակայությունը հատկապես նկատելի է այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտ է գնահատել ոչ միայն ֆինանսական ծախսերը, այլև դրանց արդյունքում ձևավորված կրթական ու հասարակական ազդեցությունը: Օրինակ՝ պետական բյուջեից

Ֆինանսավորվող ծրագրերի դեպքում հնարավոր է հեշտությամբ հաշվարկել կատարված ծախսերի չափը կամ ֆինանսավորված ուսանողների թիվը, սակայն շատ ավելի բարդ է գնահատել, թե այդ ֆինանսավորումն որքանով է նպաստել կրթության որակի բարձրացմանը, շրջանավարտների մրցունակության աճին կամ գիտական գործունեության զարգացմանը: Այս իրավիճակը պայմանավորված է նրանով, որ նման արդյունքները հաճախ չեն չափվում միասնական չափորոշիչներով կամ ընդհանրապես չեն ներառվում հաշվետվությունների համակարգում:

«Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցման կիրառման կարևոր նախապայմաններից է ցուցանիշների տրամաբանական հաջորդականության ապահովումը: Յուրաքանչյուր բյուջետային ծրագրի համար պետք է նախապես սահմանվեն ծախսային, արդյունքային և ազդեցության ցուցանիշներ, որոնք հնարավորություն կտան գնահատելու ծրագրի ամբողջական արդյունավետությունը: Եթե տարբեր ծրագրերում կիրառվում են գնահատման տարբեր մեթոդներ կամ նույն ցուցանիշները տարբեր կերպ են մեկնաբանվում, ապա հնարավոր չէ իրականացնել օբյեկտիվ համեմատություն և բացահայտել ֆինանսավորման առավել արդյունավետ ուղղությունները:

ՀՀ բարձրագույն կրթության ոլորտում տեղեկատվության հիմնական աղբյուրներն են բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների հաշվետվությունները, պետական կառավարման մարմինների վարչական տվյալները, վիճակագրական տեղեկատվությունը և առանձին հետազոտությունների արդյունքները: Սակայն այս տեղեկատվությունը հաճախ ներկայացվում է տարբեր ձևաչափերով, տարբեր ժամանակահատվածների համար և տարբեր մեթոդաբանությամբ, ինչը սահմանափակում է դրանց համատեղ օգտագործման հնարավորությունը: Որոշ դեպքերում նույն երևույթի վերաբերյալ տարբեր աղբյուրներում

ներկայացվում են իրարից տարբերվող տվյալներ, ինչը դժվարացնում է իրավիճակի ամբողջական գնահատումը:

Տվյալների միասնական համակարգի բացակայությունն անդրադառնում է նաև ծրագրային բյուջետավորման արդյունավետության վրա: Ծրագրային բյուջետավորման հիմնական գաղափարն այն է, որ պետական ֆինանսավորումը պետք է կապվի ակնկալվող արդյունքների և ազդեցության հետ: Սակայն եթե արդյունքները գնահատող ցուցանիշները միասնական չեն կամ չեն արտացոլում ծրագրի իրական ազդեցությունը, ապա բարդանում է որոշելը, թե արդյոք տվյալ ֆինանսավորումն արդյունավետ է օգտագործվել: Այս պայմաններում բյուջետային որոշումների ընդունման գործընթացում գերակշռում են նախորդ տարիների փորձը և ֆինանսավորման ավանդական մոտեցումները, այլ ոչ թե փաստերի վրա հիմնված գնահատականները:

Խնդրի մեկ այլ դրսևորում է տարբեր բուհերի գործունեության արդյունավետության համեմատման դժվարությունը: Թեև բոլոր բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները գործում են նույն օրենսդրական դաշտում, դրանց ներկայացրած ցուցանիշները հաճախ ամբողջությամբ համադրելի չեն: Օրինակ՝ գիտական արդյունքների, միջազգային համագործակցության, շրջանավարտների զբաղվածության կամ կրթության որակի գնահատման համար կարող են կիրառվել տարբեր չափանիշներ: Արդյունքում դժվար է որոշել, թե պետական ֆինանսավորումն իրականում որ հաստատություններում է առավել արդյունավետ օգտագործվում և որտեղ են անհրաժեշտ կառավարման կամ ֆինանսավորման փոփոխություններ:

Համակարգային խնդիր է նաև այն, որ գործող ցուցանիշների զգալի մասը կենտրոնացած է քանակական տվյալների վրա: Հաշվետվություններում սովորաբար ներկայացվում են ուսանողների թիվը, դասախոսների քանակը, իրականացված ծախսերը կամ ավարտած շրջանավարտների թիվը, սակայն ավելի քիչ ուշադրություն է դարձվում

որակական ցուցանիշներին: Մինչդեռ կրթության ոլորտում ոչ պակաս կարևոր են այնպիսի չափանիշներ, ինչպիսիք են շրջանավարտների մրցունակությունն աշխատաշուկայում, գործատուների գնահատականները, կրթական ծրագրերի համապատասխանությունը ժամանակակից պահանջներին, գիտական արդյունքների կիրառելիությունը և կրթության սոցիալ-տնտեսական ազդեցությունը:

Տվյալների և ցուցանիշների միասնական համակարգի ձևավորումը հնարավորություն կտա բարձրացնելու բյուջետային ծրագրերի թափանցիկությունն ու հաշվետվողականությունը: Եթե բոլոր ծրագրերի համար կիրառվեն միասնական մեթոդաբանությամբ մշակված ցուցանիշներ, ապա հնարավոր կլինի ոչ միայն գնահատել առանձին ծրագրերի արդյունավետությունը, այլև համեմատել դրանց արդյունքները տարբեր տարիների և տարբեր բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների միջև: Սա հիմք կդառնա առավել հիմնավորված ֆինանսական որոշումների ընդունման, պետական միջոցների նպատակային բաշխման և կրթության ոլորտի ռազմավարական զարգացման համար:

Այսպիսով՝ կարելի է եզրակացնել, որ տվյալների և ցուցանիշների միասնական համակարգի բացակայությունը ՀՀ բարձրագույն կրթության ոլորտի բյուջետային ծրագրերի կառավարման կարևորագույն խնդիրներից է: Այն սահմանափակում է «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» մոտեցման լիարժեք կիրառումը, դժվարացնում է ծրագրերի արդյունավետության գնահատումը և նվազեցնում փաստառիտ կառավարման հնարավորությունները: Հետևաբար ոլորտի հետագա բարեփոխումների շրջանակում առաջնահերթ նշանակություն ունեն միասնական ցուցանիշների համակարգի մշակումը, տվյալների հավաքագրման մեթոդաբանության կատարելագործումը և կրթական տեղեկատվության թվայնացված կառավարման համակարգերի զարգացումը:

2.2. Բյուջետային ծրագրերում թափանցիկության և հաշվետվողականության խնդիրները

Կրթությունը յուրաքանչյուր պետության զարգացման կարևորագույն ուղղություններից մեկն է, քանի որ նպաստում է մարդկային կապիտալի ձևավորմանը, հասարակության սոցիալական առաջընթացին և երկրի տնտեսական մրցունակության բարձրացմանը: Այս ոլորտի արդյունավետ գործունեությունը մեծապես պայմանավորված է պետական բյուջեից հատկացվող ֆինանսական միջոցների նպատակային ու արդյունավետ օգտագործմամբ: Հենց այդ պատճառով կրթական ոլորտում բյուջետային ծրագրերի թափանցիկությունն ու հաշվետվողականությունը պետական կառավարման ժամանակակից առանցքային սկզբունքներից են: Դրանք ոչ միայն ապահովում են պետական միջոցների օրինական և արդյունավետ կառավարումը, այլև բարձրացնում են հասարակության վստահությունը պետական կառավարման համակարգի նկատմամբ, նպաստում են կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցմանը և խթանում են կրթության որակի շարունակական բարելավումը:

Թափանցիկությունը ենթադրում է, որ բյուջետային ծրագրերի մշակման, հաստատման, ֆինանսավորման և իրականացման ամբողջ գործընթացը բաց է հասարակության համար: Դա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր քաղաքացի, ուսուցիչ, ծնող կամ շահագրգիռ կազմակերպություն պետք է հնարավորություն ունենա ծանոթանալու, թե ինչ նպատակների համար են հատկացվում պետական միջոցները, ինչ չափով են դրանք օգտագործվում և ինչ արդյունքներ են ապահովում: Թափանցիկությունը կարևոր գործիք է նաև հանրային վերահսկողության տեսանկյունից, քանի որ հնարավորություն է տալիս գնահատելու պետական մարմինների գործունեության արդյունավետությունը և ժամանակին արձագանքելու հնարավոր խնդիրներին:

Թափանցիկության նշանակությունը կրթական ոլորտում: Կրթության ոլորտում բյուջետային ծրագրերի թափանցիկությունը կարևոր է մի քանի պատճառով՝

- բարձրացնում է հասարակության վստահությունը պետական կառավարման նկատմամբ,
- կանխում է ֆինանսական չարաշահումները,
- ապահովում է պետական միջոցների նպատակային օգտագործումը,
- նպաստում է կրթության որակի բարձրացմանը,
- հնարավորություն է տալիս ծնողներին, ուսուցիչներին և հանրությանը մասնակցելու որոշումների ընդունման գործընթացին:

Եթե դպրոցների կամ բուհերի ֆինանսական գործունեությունը հրապարակային չէ, դժվար է գնահատել, թե որքան արդյունավետ են օգտագործվում պետական միջոցները և արդյոք դրանք ծառայում են կրթության զարգացման նպատակներին:

Հաշվետվողականությունը	կրթական	ոլորտում:
------------------------------	----------------	------------------

Հաշվետվողականությունը սերտորեն կապված է թափանցիկության հետ: Եթե թափանցիկությունը վերաբերում է տեղեկատվության հասանելիությանը, ապա հաշվետվողականությունը ենթադրում է պատասխանատվություն իրականացված գործողությունների և ստացված արդյունքների համար: Պետական մարմինները, կրթության կառավարման լիազոր մարմինները, դպրոցների ու բուհերի ղեկավարները պարտավոր են ներկայացնել հաշվետվություններ ոչ միայն ծախսված ֆինանսական միջոցների, այլև իրականացված ծրագրերի արդյունավետության, ձեռք բերված արդյունքների և առաջացած խնդիրների վերաբերյալ: Կրթական ծրագրերում հաշվետվողականությունը ներառում է՝

- ֆինանսական հաշվետվությունների հրապարակում,
- իրականացված ծրագրերի արդյունքների ներկայացում,
- ներքին և արտաքին աուդիտի իրականացում,

- կատարողական ցուցանիշների գնահատում,
- հանրային քննարկումների կազմակերպում:

Հաշվետվողական համակարգի առկայությունը նպաստում է նրան, որ պետական ֆինանսական միջոցները ծառայեն կրթության զարգացման իրական նպատակներին և չօգտագործվեն ոչ նպատակային կամ անարդյունավետ ձևով: Չնայած վերջին տարիներին կրթության ոլորտում իրականացված բազմաթիվ բարեփոխումներին՝ բյուջետային ծրագրերի իրականացման ընթացքում շարունակում են պահպանվել մի շարք խնդիրներ:

Առաջին հերթին անհրաժեշտ է նշել տեղեկատվության ոչ բավարար հասանելիությունը: Թեև պետական մարմինները հրապարակում են տարեկան բյուջեները և հաշվետվությունները, դրանք հաճախ ներկայացվում են մասնագիտական ու բարդ ձևաչափով, ինչը դժվարացնում է հասարակության լայն շրջանակների կողմից դրանց ընկալումը: Ծառ դեպքերում բացակայում են ծրագրերի կատարման ընթացքի վերաբերյալ պարզ և հասկանալի տվյալները, ինչի հետևանքով հանրությունը չի կարող լիարժեք գնահատել պետական միջոցների օգտագործման արդյունավետությունը:

Մյուս կարևոր խնդիրը վերահսկողության մեխանիզմների ոչ բավարար արդյունավետությունն է: Չնայած ֆինանսական վերահսկողություն իրականացնող պետական կառույցների գործունեությանը՝ որոշ ծրագրերում դեռևս արձանագրվում են ոչ նպատակային ծախսերի, գնումների կազմակերպման թերությունների կամ ֆինանսական միջոցների ոչ արդյունավետ օգտագործման դեպքեր: Հատկապես դպրոցների շինարարության, վերանորոգման, սարքավորումների ձեռքբերման և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներդրման ծրագրերում անհրաժեշտ են առավել խիստ վերահսկողություն ու արդյունքների գնահատում:

Կրթական ծրագրերի արդյունավետությունը հաճախ գնահատվում է միայն ֆինանսական ցուցանիշներով: Այսինքն՝ ուշադրություն է դարձվում, թե որքան գումար է ծախսվել, սակայն քիչ է գնահատվում, թե այդ ծախսերն որքանով են նպաստել կրթության որակի բարձրացմանը, սովորողների առաջադիմության բարելավմանը, ուսուցիչների մասնագիտական զարգացմանը կամ կրթական միջավայրի կատարելագործմանը: Ժամանակակից բյուջետային կառավարման համակարգում առաջնային պետք է լինի ոչ միայն ֆինանսական կարգապահությունը, այլև ծրագրերի սոցիալական ու կրթական ազդեցության գնահատումը:

Հանրային մասնակցության սահմանափակ մակարդակը ևս լուրջ խնդիր է: Շատ դեպքերում դպրոցների ֆինանսական որոշումները կայացվում են առանց ծնողների, ուսուցիչների, աշակերտական խորհուրդների կամ համայնքի ներկայացուցիչների մասնակցության: Մինչդեռ միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ հանրային մասնակցությունը բարձրացնում է որոշումների որակը, մեծացնում է վստահությունը և նպաստում է ֆինանսական ռեսուրսների առավել արդյունավետ օգտագործմանը:

Կոռուպցիոն ռիսկերը շարունակում են մնալ կրթական ոլորտի կարևոր մարտահրավերներից մեկը: Թափանցիկության պակասը կարող է նպաստել մրցույթների, գնումների և պայմանագրերի կնքման գործընթացներում չարաշահումների առաջացմանը: Նման երևույթները ոչ միայն վնաս են հասցնում պետական բյուջեին, այլև բացասաբար են անդրադառնում կրթության որակի վրա, քանի որ նախատեսված միջոցները չեն ծառայում իրենց հիմնական նպատակին:

Այս խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ է շարունակաբար զարգացնել թվային կառավարման համակարգերը, ներդնել էլեկտրոնային բյուջետավորման և ֆինանսական վերահսկողության ժամանակակից մեխանիզմներ, ապահովել պետական գնումների ամբողջական հրապարակայնությունը, կատարելագործել ներքին ու արտաքին աուդիտի

համակարգերը, ինչպես նաև խրախուսել հասարակական կազմակերպությունների և կրթական համայնքի մասնակցությունը վերահսկողության գործընթացին: Կարևոր է նաև մշակել այնպիսի ցուցանիշներ, որոնք թույլ կտան գնահատելու ոչ միայն ֆինանսական կարգապահությունը, այլև ծրագրերի ազդեցությունը կրթության որակի, ուսումնական արդյունքների և կրթական ծառայությունների մատչելիության վրա:

Կրթական ոլորտում թափանցիկության և հաշվետվողականության բարձրացումը կարող է ունենալ բազմաթիվ դրական հետևանքներ: Այն նպաստում է պետական միջոցների արդյունավետ օգտագործմանը, կրճատում է ֆինանսական կորուստները, բարձրացնում է հանրային վստահությունը պետական կառավարման նկատմամբ, ստեղծում է հավասար պայմաններ բոլոր կրթական հաստատությունների համար և խթանում է կրթության համակարգի շարունակական զարգացումը: Բացի այդ՝ թափանցիկ և հաշվետու ֆինանսական կառավարումը նպաստում է միջազգային կազմակերպությունների ու դոնորների վստահության աճին, ինչը կարող է հանգեցնել կրթության ոլորտում լրացուցիչ ներդրումների ներգրավման:

Ամփոփելով՝ կարելի է նշել, որ կրթական ոլորտում բյուջետային ծրագրերի թափանցիկությունն ու հաշվետվողականությունը միայն ֆինանսական կառավարման սկզբունքներ չեն, այլ կրթության որակի բարձրացման, պետական միջոցների արդյունավետ օգտագործման և հասարակության վստահության ձևավորման կարևոր նախապայմաններ: Ժամանակակից կրթական համակարգը պահանջում է բաց, պատասխանատու և արդյունքահեն կառավարում, որտեղ յուրաքանչյուր հատկացված դրամ ուղղված է կրթության զարգացմանը, իսկ յուրաքանչյուր իրականացված ծրագիր գնահատվում է ոչ միայն ծախսված միջոցների, այլև հասարակության համար ստեղծված իրական արժեքի տեսանկյունից:

2.3. Հանրային մասնակցության սահմանափակումները

Կրթության ոլորտում բյուջետային ծրագրերի արդյունավետ իրականացումը հնարավոր չէ պատկերացնել առանց հանրային մասնակցության: Հանրային կառավարման ժամանակակից սկզբունքների համաձայն՝ կրթության ֆինանսավորման գործընթացը պետք է հիմնված լինի ոչ միայն պետական մարմինների որոշումների, այլև շահագրգիռ կողմերի՝ ուսուցիչների, ծնողների, սովորողների, կրթական հաստատությունների ղեկավարների, համայնքների և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների ակտիվ ներգրավվածության վրա: Հանրային մասնակցությունը նպաստում է բյուջետային միջոցների առավել նպատակային բաշխմանը, ծրագրերի իրական կարիքներին համապատասխանեցմանը և կրթության ոլորտում թափանցիկության ու հաշվետվողականության ամրապնդմանը: Սակայն գործնականում կրթական ոլորտում հանրային մասնակցությունը հաճախ սահմանափակվում է, ինչի հետևանքով նվազում է բյուջետային ծրագրերի արդյունավետությունը և թուլանում է հասարակության վստահությունը պետական կառավարման նկատմամբ:

Հանրային մասնակցության սահմանափակումների հիմնական պատճառներից մեկը տեղեկատվության ոչ լիարժեք հասանելիությունն է: Թեև պետական կառավարման մարմինները հրապարակում են կրթական ծրագրերի և բյուջետային հատկացումների վերաբերյալ որոշ տեղեկություններ, դրանք հաճախ ներկայացվում են մասնագիտական լեզվով, մեծածավալ փաստաթղթերի տեսքով կամ այնպիսի ձևաչափով, որը հասկանալի չէ հասարակության լայն շրջանակների համար: Արդյունքում քաղաքացիները, ծնողները և նույնիսկ կրթական հաստատությունների աշխատակիցները բավարար տեղեկացված չեն լինում, թե ինչպես են բաշխվում ֆինանսական միջոցները, ինչ ծրագրեր են նախատեսվում իրականացնել և ինչ արդյունքներ են ակնկալվում: Տեղեկատվության սահմանափակ հասանելիությունը նվազեցնում է

հանրային վերահսկողության հնարավորությունը և թույլ չի տալիս շահագրգիռ կողմերին ներկայացնելու հիմնավորված առաջարկություններ:

Հանրային մասնակցության սահմանափակման մյուս պատճառը որոշումների կայացման գործընթացի կենտրոնացված բնույթն է: Շատ դեպքերում կրթության ոլորտի ֆինանսական և կազմակերպչական որոշումներն ընդունվում են պետական կառավարման տարբեր մակարդակներում՝ առանց դպրոցների, ուսուցիչների, ծնողական խորհուրդների կամ տեղական համայնքների կարծիքը բավարար չափով հաշվի առնելու: Թեև իրավական դաշտում նախատեսված են խորհրդակցությունների և քննարկումների որոշ մեխանիզմներ, դրանց ազդեցությունը վերջնական որոշումների վրա հաճախ սահմանափակ է: Սա հանգեցնում է նրան, որ կրթական ծրագրերը երբեմն չեն արտացոլում իրական խնդիրներն ու առաջնահերթությունները:

Կրթական հաստատություններում հանրային մասնակցության սահմանափակումները պայմանավորված են նաև մասնակցային մշակույթի ոչ բավարար զարգացմամբ: Շատ ծնողներ և ուսուցիչներ չեն պատկերացնում, թե ինչ ձևերով կարող են մասնակցել բյուջետային ծրագրերի քննարկմանը կամ ֆինանսական որոշումների վերահսկողությանը: Որոշ դեպքերում նրանք չեն տեղեկացվում իրենց իրավունքների ու հնարավորությունների մասին, իսկ երբեմն էլ չեն հավատում, որ իրենց կարծիքը կարող է ազդել ընդունվող որոշումների վրա: Այս իրավիճակը հանգեցնում է հասարակական պասիվության, որի պայմաններում կրթության ոլորտում կառավարման գործընթացը դառնում է առավել փակ և կենտրոնացված:

Ֆինանսական կառավարման գործընթացում հանրային մասնակցության սահմանափակումը կարող է մեծացնել նաև կոռուպցիոն ռիսկերը: Երբ ֆինանսական որոշումները չեն քննարկվում շահագրգիռ կողմերի հետ և չեն գտնվում հասարակական վերահսկողության ներքո,

մեծանում է ոչ նպատակային ծախսերի, անարդյունավետ գնումների կամ ռեսուրսների անհավասար բաշխման հավանականությունը: Հենց այդ պատճառով միջազգային կազմակերպությունները հանրային մասնակցությունը դիտարկում են որպես թափանցիկության և հաշվետվողականության կարևոր բաղադրիչ, որը նպաստում է պետական միջոցների արդյունավետ օգտագործմանը ու կառավարման որակի բարձրացմանը:

Հանրային մասնակցության սահմանափակումները բացասաբար են անդրադառնում նաև կրթական ծրագրերի արդյունավետության վրա: Երբ ծրագրերի մշակման ընթացքում հաշվի չեն առնվում ուսուցիչների մասնագիտական փորձը, ծնողների ակնկալիքները կամ սովորողների կարիքները, մեծանում է հավանականությունը, որ հատկացված միջոցները չեն ծառայելու առաջնահերթ խնդիրների լուծմանը: Օրինակ՝ հնարավոր է զգալի ֆինանսավորում ուղղվի տեխնիկական վերազինմանը, մինչդեռ տվյալ ուսումնական հաստատության համար առավել հրատապ կարող են լինել մանկավարժների վերապատրաստումը, ներառական կրթության պայմանների ստեղծումը կամ ուսումնական նյութերի արդիականացումը: Այսպիսի անհամապատասխանությունները նվազեցնում են բյուջետային ծրագրերի արդյունավետությունը և չեն ապահովում ակնկալվող կրթական արդյունքները:

Հանրային մասնակցության ընդլայնումը պահանջում է համակարգային մոտեցում: Անհրաժեշտ է ապահովել կրթական ծրագրերի և բյուջետային հատկացումների վերաբերյալ տեղեկատվության պարզ, հասկանալի ու ժամանակին հրապարակումը, կազմակերպել բաց հանրային քննարկումներ, զարգացնել մասնակցային բյուջետավորման մեխանիզմները, խրախուսել դպրոցների կառավարման խորհուրդների, ծնողական խորհուրդների և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների ակտիվ ներգրավվածությունը: Միաժամանակ կարևոր է բարձրացնել քաղաքացիների ֆինանսական և իրավական

իրագեկվածությունը, որպեսզի նրանք կարողանան ոչ միայն տեղեկանալ իրականացվող ծրագրերին, այլև ներկայացնել հիմնավորված առաջարկություններ ու իրականացնել արդյունավետ հանրային վերահսկողություն:

Այսպիսով՝ կրթության ոլորտում հանրային մասնակցության սահմանափակումները բյուջետային ծրագրերի թափանցիկության և հաշվետվողականության ապահովման կարևորագույն խոչընդոտներից են: Հանրային մասնակցության ամրապնդումը հնարավորություն է տալիս ավելի արդյունավետ օգտագործելու պետական միջոցները, բարձրացնելու կառավարման որակը, նվազեցնելու կոռուպցիոն ռիսկերը և ձևավորելու այնպիսի կրթական համակարգ, որտեղ ֆինանսական որոշումները կայացվում են բաց, պատասխանատու և հանրային շահին համապատասխան սկզբունքներով:

2.4. Խնդիրների պատճառահետևանքային կառուցվածքը

2.1-2.3 ենթաբաժինները նկարագրում են խնդրի դրսևորումները: Զաղաքականության նախագծման համար, սակայն, դրսևորումների ցանկը բավարար չէ. անհրաժեշտ է իմանալ, թե արձանագրված խնդիրներից որոնք են արմատական պատճառներ, որոնք՝ դրանցից բխող միջանկյալ կառավարչական խնդիրներ և որոնք՝ հետևանքներ: Այս տարբերակումն ուղղակի գործնական հետևանք ունի. արմատական պատճառին ուղղված միջամտությունը վերացնում է դրանից բխող մի քանի խնդիր, մինչդեռ հետևանքին ուղղված միջամտությունը պահանջում է մշտական ջանք և վերարտադրվում է, հենց որ ջանքը դադարում է:

2.4.1. Խնդրի հինգ մակարդակը

Արձանագրված խնդիրները տարասեռ են և տարբեր բնույթի միջամտություն են պահանջում: Օրինակ՝ տարբեր աղբյուրների տվյալների անհամադրելիությունը և ցուցանիշների միասնական սահմանումների բացակայությունը միևնույն խնդիրը չեն. առաջինի հիմքում

տեղեկատվական համակարգերի տեխնիկական և ինստիտուցիոնալ չհամակցվածությունն է, երկրորդի հիմքում՝ սահմանումների, հաշվարկման մեթոդաբանության և պատասխանատվության միասնական կանոնների բացակայությունը: Եթե երկուսն էլ ներկայացվեն մեկ ընդհանուր «տվյալային համակարգի անկատարության» ներքո, ապա առաջարկվող լուծումը դառնում է չափազանց լայն և չի ցույց տալիս, թե որ խնդիրը որ միջամտությամբ է լուծվում:

Ուստի սույն ենթաբաժինը 2.1–2.3-ի նյութը դասակարգում է հինգ մակարդակով: Դասակարգումը միաժամանակ սահմանում է, թե սույն փաստաթղթի որ բաժինն է պատասխանում որ մակարդակին. սա փաստաթղթի ներքին քարտեզն է, որը թույլ է տալիս ստուգել՝ արդյոք արձանագրված յուրաքանչյուր խնդիր ունի իրեն համապատասխան առաջարկ:

Աղյուսակ 2.1. Խնդրի մակարդակները և դրանց համապատասխան լուծումները

Մակարդակ	Առանցքային հարցը	Ինչ է արձանագրված 2.1–2.3-ում	Որտեղ է պատասխանը
1. Տվյալային	Ի՞նչ տվյալ կա, որտե՞ղ է պահվում, ի՞նչ որակի է	Տեղեկատվության աղբյուրները ցրված են բուհերի հաշվետվությունների, վարչական տվյալների, վիճակագրության և առանձին հետազոտությունների միջև. ձևաչափերն ու ժամանակահատվածները տարբեր են (2.1)	4.2.1 (Ելակետային վիճակ). 4.2.2 (ճարտարապետություն). Աղյուսակ 4.4
2. Մեթոդաբանական	Նույն հասկացությունը նույն կերպ սահմանվո՞ւմ և հաշվարկվո՞ւմ է	Բուհերը կիրառում են հաշվառման տարբեր մոտեցումներ. նույն երևույթի վերաբերյալ տարբեր աղբյուրներում ներկայացվում են իրարից տարբերվող արժեքներ (2.1)	4.1 ամբողջությամբ. Աղյուսակ 4.2, 4.3. Հավելված 1
3. Ինստիտուցիոնալ	Ո՞վ է պատասխանատու ու հավաքագրման, ստուգման, պահպանման և հրապարակման համար	Պատասխանատվության բաշխումը բացահայտ ամրագրված չէ. վերահսկողության մեխանիզմների արդյունավետությունը՝ ոչ բավարար (2.2)	5.1 (դերերի մատրիցա). 5.1.3 (կառավարման կառույց)

Մակարդակ	Առանցքային հարցը	Ինչ է արձանագրված 2.1–2.3-ում	Որտեղ է պատասխանը
4. Բյուջետային	Ինչպե՞ս են տվյալներն օգտագործվում ծրագրի նախագծման, ֆինանսավորման և գնահատման ժամանակ	Արդյունավետությունը գնահատվում է հիմնականում ֆինանսական ցուցանիշներով. արդյունքային ցուցանիշները մնում են թողարկման մակարդակում (2.2)	4.3 ամբողջությամբ. Աղյուսակ 4.5. Հավելված 3
5. Քաղաքականության արդյունքի	Ի՞նչ որոշում է այսօր անհնար կայացնել տվյալի սահմանափակության պատճառով	Հնարավոր չէ որոշել, թե ֆինանսավորումն որ հաստատություններում է առավել արդյունավետ օգտագործվում. հանրությունը զրկված է վերահսկողության փաստական հիմքից (2.1, 2.3)	3.1 (գլխավոր նպատակ). 6.3 (հաշվետվողականության գործիքներ)

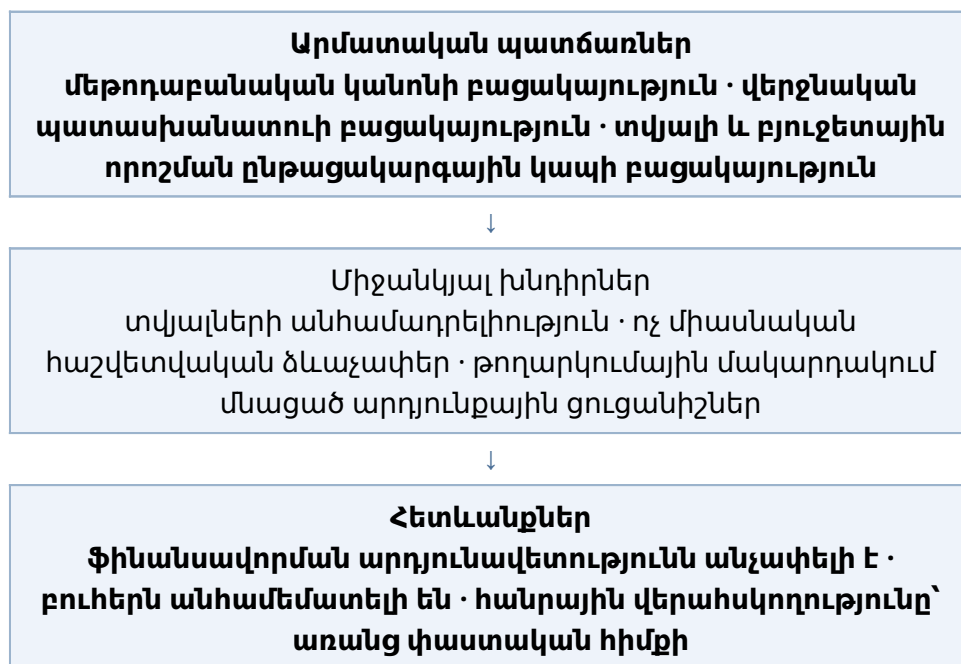
2.4.2. Արմատական պատճառները և հետևանքները

Հինգ մակարդակը հիերարխիա չէ, բայց դրանց միջև գործում է պատճառահետևանքային ուղղորդվածություն: **Վերլուծական եզրահանգում:** 2.1–2.3-ի նյութից հետևում է, որ արձանագրված խնդիրների մեծ մասը բխում է երեք արմատական պատճառից.

- **Միասնական մեթոդաբանական կանոնի բացակայությունը:** Չկա պարտադիր ուժ ունեցող փաստաթուղթ, որը սահմանի, թե ինչպես է հաշվարկվում յուրաքանչյուր ցուցանիշը, ինչ է ներառվում համարիչում և հայտարարում և ով է պատասխանատու արժեքի ճշտության համար: Հենց այս բացակայությունն է, որ բուհերի «հաշվառման տարբեր մոտեցումները» դարձնում է օրինաչափ, ոչ թե պատահական:
- **Վերջնական պատասխանատուի բացակայությունը:** Տվյալների որակի, փոխանակման և հրապարակման գործառույթներով զբաղվում են մի քանի մարմին, սակայն ոչ մեկը վերջնական պատասխանատու չէ: Այնտեղ, որտեղ պատասխանատվությունը բաշխված է առանց վերջնական պատասխանատուի, տվյալի որակի հարցն ընկնում է մարմինների միջև ընկած տարածքում:

- **Տվյալի և բյուջետային որոշման միջև ընթացակարգային կապի բացակայությունը:** Նույնիսկ առկա տվյալը բյուջետային ցիկլում պարտադիր օգտագործման կետ չունի. չկա ընթացակարգ, որը պահանջի տվյալի ներկայացումը որոշման կայացման կոնկրետ փուլում: Հետևաբար տվյալ հավաքագրելու շարժառիթը մնում է հաշվետվողական, ոչ կառավարչական:

Այս երեքից բխում են միջանկյալ խնդիրները՝ տվյալների անհամադրելիությունը, հաշվետվությունների ոչ միասնական ձևաչափերը և արդյունքային ցուցանիշների թողարկումային մակարդակում մնալը: Իսկ դրանցից՝ արդեն հետևանքները՝ ֆինանսավորման արդյունավետությունը գնահատելու անհնարինությունը, բուհերի ոչ համադրելիությունը և հանրային վերահսկողության գրկումը փաստական հիմքից:



Գծապատկեր 2.1. Խնդրի պատճառահետևանքային շղթան

2.4.3. Ինչ է հետևում այս կառուցվածքից իրականացման համար

Պատճառահետևանքային կառուցվածքն ուղղակիորեն որոշում է իրականացման հաջորդականությունը (տես 5.3): Երեք արմատական պատճառներից երկուսը՝ մեթոդաբանական կանոնի և վերջնական պատասխանատուի բացակայությունը, նորմատիվ բնույթի են: Դրանք կարող են վերացվել համեմատաբար արագ և ցածր ծախսով՝

ցուցանիշների դասակարգիչի հաստատմամբ և դերերի բաշխման ամրագրմամբ, առանց տեղեկատվական համակարգում որևէ տող փոխելու: Հենց դա է պատճառը, որ սույն փաստաթուղթն առաջին փուլում առաջարկում է ոչ թե տեղեկատվական համակարգի ընդլայնում, այլ մեթոդաբանական և ինստիտուցիոնալ հիմքի ամրագրում (Աղյուսակ 4.4, Փուլ 1):

Հակառակ հաջորդականությունը՝ տեխնիկական ինտեգրումը մինչև սահմանումների միասնականացումը, կվերարտադրի հենց այն խնդիրը, որի լուծման համար համակարգը ստեղծվում է. կապակցված, բայց տարբեր բան չափող տվյալները մնում են անհամադրելի՝ պարզապես այժմ մեկ համակարգի ներսում և ավելի մեծ վստահության տպավորությամբ: Այս ռիսկը ֆիքսված է Ռիսկերի բաժնում և հենց դրա կանխարգելմանն է ծառայում Աղյուսակ 5.4-ի առաջին դարպասը:

Երրորդ արմատական պատճառը՝ տվյալի և բյուջետային որոշման ընթացակարգային կապի բացակայությունը, տարբերվում է առաջին երկուսից. այն վերացվում է ոչ թե տվյալային, այլ բյուջետային ընթացակարգի փոփոխությամբ (4.3.6 և Հավելված 3): Այս տարբերությունը սկզբունքային է. տվյալային համակարգի կատարելագործումն ինքնին այս պատճառը չի վերացնում, և հենց դա է բացատրում, թե ինչու սույն փաստաթուղթը չի սահմանափակվում տեղեկատվական բաղադրիչով:

ԳԼՈՒԽ 3. ԶԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ

Սույն գլուխը ձևակերպում է քաղաքականության նպատակները՝ հենվելով 2-րդ գլխում վերլուծված երեք հիմնախնդրի վրա. տվյալների և ցուցանիշների միասնական համակարգի բացակայությունը, բյուջետային ծրագրերի թափանցիկության ու հաշվետվողականության թերությունները և հանրային մասնակցության սահմանափակումները: Նպատակները կառուցված են արդյունքահեն կառավարման տրամաբանությամբ, այսինքն՝ յուրաքանչյուր նպատակին համապատասխանում է չափելի ցուցանիշ, ելակետային արժեք, թիրախային արժեք և պատասխանատու մարմին:

Օգտագործվող տերմինաբանությունը վերցված է Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության Չարգացման աջակցության կոմիտեի (ՏՀՀԿ-ՉԱԿ) գնահատման և արդյունքահեն կառավարման տերմինների բառարանից, որը միջազգայնորեն ընդունված հենք է արդյունքների շղթայի նկարագրման համար [18]: Բառարանի սահմանումներով՝ **ներդրումը** (input) զարգացման միջամտության համար օգտագործվող ֆինանսական, մարդկային և նյութական ռեսուրսներն են. **թողարկումը** (output) միջամտության արդյունքում ստացվող արտադրանքը, կապիտալ բարիքները և ծառայություններն են. **վերջնարդյունքը** (outcome) թողարկումների հավանական կամ ձեռք բերված կարճաժամկետ ու միջնաժամկետ ազդեցությունն է, որը սովորաբար դրսևորվում է վարքագծային կամ կազմակերպական փոփոխությունների ձևով. **ազդեցությունը** (impact) միջամտության ուղղակի կամ անուղղակի, նախատեսված կամ չնախատեսված երկարաժամկետ հետևանքներն են:

Այս չորս մակարդակի տարբերակումը սույն քաղաքականության առանցքն է. 2-րդ գլխում ցույց է տրվել, որ ՀՀ բյուջետային պրակտիկայում ցուցանիշները հիմնականում սահմանափակվում են թողարկման մակարդակով, մինչդեռ «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 16-

րդ հոդվածի 2-րդ մասի «ե» կետը պահանջում է ներկայացնել հենց **վերջնական արդյունքի** ցուցանիշների կանխատեսումները [2]: Հետևաբար քաղաքականության նպատակները ձևակերպվում են այնպես, որ փակեն օրենսդրական պահանջի և գործնականի միջև առկա բացը:

3.1. Գլխավոր նպատակը

Գլխավոր նպատակը՝ մինչև իրականացման չորրորդ փուլի ավարտը ՀՀ բարձրագույն կրթության ոլորտում ձևավորել միասնական, փոխգործուն տվյալային համակարգ և ցուցանիշների ստանդարտացված շրջանակ, որոնք հնարավորություն կտան պետական բյուջեի ծրագրային կառուցվածքում հետևողականորեն ամրագրելու «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» կապը և բյուջետային որոշումները հիմնավորելու փաստական տվյալներով, այլ ոչ թե նախորդ տարիների հատկացումների վրա հիմնված ինքնաշարժ պրակտիկայով:

Գլխավոր նպատակը բաղկացած է երեք փոխկապակցված բաղադրիչից, որոնք չեն կարող իրականացվել առանձին-առանձին:

Առաջին բաղադրիչը՝ տվյալային հիմքը: Առանց ամբողջական, ժամանակին թարմացվող և բոլոր բուհերն ընդգրկող տվյալային համակարգի ցուցանիշների ցանկացած շրջանակ մնում է թղթի վրա: Ելակետային վիճակը հետևյալն է. 2023/2024 ուսումնական տարում ՀՀ-ում գործել է 53 բարձրագույն ուսումնական հաստատություն և 13 մասնաճյուղ, որոնցից 23-ը պետական են, 30-ը՝ մասնավոր, և մասնավորներից միայն 8-ն ունի հավատարմագրում. ուսանողների ընդհանուր թիվը կազմել է 72 058, որից 59 586-ը (82,7%) սովորում է պետական բուհերում [3]: Այս թվերի ստացումն ինքնին ցույց է տալիս խնդրի էությունը. դրանք հասանելի են ոչ թե պետական միասնական տվյալային համակարգից, այլ ԵՄ ֆինանսավորմամբ իրականացված քաղաքացիական հասարակության մշտադիտարկման հետազոտությունից:

Երկրորդ բաղադրիչը՝ ցուցանիշների ստանդարտացումը: Տվյալների առկայությունը բավարար չէ, եթե տարբեր բուհեր և տարբեր պետական մարմիններ նույն երևույթը չափում են տարբեր կերպ: Ստանդարտացումը ենթադրում է ոչ միայն ցուցանիշների ընդհանուր ցանկ, այլև յուրաքանչյուր ցուցանիշի համար հաստատված սահմանում, հաշվարկման բանաձև, տվյալների աղբյուր, պարբերականություն և պատասխանատու մարմին՝ միջազգային դասակարգիչներին (ISCED 2011 և ISCED-F 2013) համապատասխան կոդավորմամբ [14]:

Երրորդ բաղադրիչը՝ բյուջետային կապը: Տվյալները և ցուցանիշները նպատակ չեն ինքնին. դրանք գործիք են ֆինանսական որոշումների որակը բարձրացնելու համար: Այս բաղադրիչը ենթադրում է ԿԳՄՍ ոլորտի բյուջետային ծրագրերի տրամաբանական շրջանակի վերանայում այնպես, որ ամեն ծախսային ուղղությանը համապատասխանի հստակ թողարկման ցուցանիշ, առնվազն մեկ վերջնարդյունքի ցուցանիշ և, հնարավորության դեպքում, ազդեցության ցուցանիշ:

Նպատակի սահմանազատումը՝ ինչ սույն քաղաքականությունը չի հետապնդում

Քաղաքականության փաստաթղթի հավաստիության համար ոչ պակաս կարևոր է հստակեցնել, թե ինչ նպատակներ **չեն** դրվում: Միջազգային փորձի վերլուծությունը (տես 4.3 ենթաբաժինը) ցույց է տալիս, որ արդյունքահեն ֆինանսավորման ամբիցիոզ սխեմաները հաճախ չեն հասնում հայտարարված նպատակներին և առաջացնում են կողմնակի բացասական հետևանքներ: Ուստի սույն քաղաքականությունը՝

- **չի առաջարկում պետական պատվերի կամ բազային ֆինանսավորման փոխարինում կատարողականահեն ֆինանսավորմամբ:** Կատարողականին կապակցված բաղադրիչը դիտարկվում է որպես բազային ֆինանսավորմանը հավելյալ, խրախուսական տարր, ոչ թե դրա այլընտրանք,

- **չի առաջարկում բուհերի վարկանիշավորման համակարգ:** Ցուցանիշները նախատեսված են քաղաքականության վերլուծության և բյուջետային պլանավորման, ոչ թե հրապարակային մրցակարգի համար,
- **չի միջամտում բուհերի ակադեմիական ինքնավարությանը:** Տվյալների տրամադրման պարտականությունը վերաբերում է վիճակագրական և ֆինանսական հաշվառմանը, ոչ թե ուսումնական ծրագրերի բովանդակությանը,
- **չի փոխարինում որակի ապահովման և հավատարմագրման գործող համակարգը:** Ցուցանիշային շրջանակը լրացնում է հավատարմագրման գործիքակազմը՝ Բարձրագույն կրթության եվրոպական տարածքի որակի ապահովման ստանդարտների (ESG 2015) 1.7 «Տեղեկատվության կառավարում» ստանդարտի պահանջներին համահունչ, ըստ որի հաստատությունները պետք է «ապահովեն համապատասխան տեղեկատվության հավաքագրումը, վերլուծությունն ու օգտագործումը՝ իրենց ծրագրերի և այլ գործունեության արդյունավետ կառավարման համար» [15]:

Գլխավոր նպատակի տրամաբանական շրջանակը

Ստորև ներկայացված աղյուսակը գլխավոր նպատակը վերաժում է արդյունքների շղթայի՝ ցույց տալով, թե ինչ մակարդակի փոփոխություններ են ակնկալվում և ինչ ցուցանիշներով են դրանք չափվելու:

Աղյուսակ 3.1. Գլխավոր նպատակի արդյունքների շղթան

Մակարդակ	Բովանդակությունը սույն քաղաքականության համատեքստում	Օրինակելի ցուցանիշ
Ներդրում (input)	Տվյալային համակարգի ստեղծման և սպասարկման ծախսերը, ցուցանիշների մեթոդաբանության մշակման աշխատանքը, վերապատրաստվող մասնագետների ժամանակը, ՏՏ ենթակառուցվածքը	Համակարգի ներդրման և սպասարկման տարեկան ծախսը. վերապատրաստմանը հատկացված մարդ-օրերի թիվը

Մակարդակ	Բովանդակությունը սույն քաղաքականության համատեքստում	Օրինակելի ցուցանիշ
Թողարկում (output)	Հաստատված ցուցանիշների դասակարգիչը, գործող տվյալային մոդուլը, տվյալները մուտքագրող բուհերի թիվը, հրապարակված վահանակը, վերապատրաստված աշխատակիցների թիվը	Ցուցանիշների դասակարգիչում ամրագրված ցուցանիշների թիվը. համակարգին միացած բուհերի տոկոսը
Վերջնարդյունք (outcome)	Բյուջետային որոշումների փաստաթուղթի հիմնավորվածության բարձրացումը, ցուցանիշների համադրելիությունը բուհերի և տարիների միջև, հանրության և Ազգային ժողովի կողմից ծրագրերի կատարողականի իրական գնահատման հնարավորությունը	Վերջնարդյունքի ցուցանիշ ունեցող բյուջետային ծախսային ուղղությունների տոկոսը. միջազգային մշտադիտարկման ցուցանիշների լրացվածության մակարդակը
Ազդեցություն (impact)	Բարձրագույն կրթության ֆինանսավորման արդյունավետության և թիրախայնության բարելավումը, կրթության և աշխատաշուկայի կապի ամրապնդումը, հանրային վստահության աճը	Մեկ աշխատանքի տեղավորված շրջանավարտի հաշվով պետական ծախսը. մասնագիտությանը համապատասխան աշխատանք ունեցող շրջանավարտների տոկոսը

Աղյուսակի ընթերցման կարևոր գզուշացում. ազդեցության մակարդակի ցուցանիշները սույն քաղաքականությանը վերագրելի են միայն մասնակիորեն: Շրջանավարտների զբաղվածությունը կամ ֆինանսավորման արդյունավետությունը պայմանավորված են բազմաթիվ գործոններով, որոնց մեջ տվյալային համակարգը միայն մեկն է՝ և ոչ ամենակարևորը: Այս տարբերակումը՝ վերագրելիության (attribution) և ներդրման (contribution) միջև, պետք է հստակ ամրագրվի մշտադիտարկման մեթոդաբանությունում (տես 6.2 ենթաբաժինը), որպեսզի քաղաքականությանը չվերագրվեն արդյունքներ, որոնք նրա հետևանքը չեն:

3.2. Հատուկ նպատակները

Գլխավոր նպատակը մասնատվում է վեց հատուկ նպատակի, որոնցից յուրաքանչյուրն ուղղված է 2-րդ գլխում բացահայտված կոնկրետ թերության հաղթահարմանը: Յուրաքանչյուր հատուկ նպատակի համար ներկայացված են ելակետային վիճակը՝ ստուգված աղբյուրով, և առաջարկվող թիրախը: Ընդգծենք, որ թիրախային արժեքները սույն փաստաթղթի **առաջարկն** են, ոչ թե հաստատված պետական պարտավորություն. դրանք ենթակա են ճշգրտման միջգերատեսչական քննարկման և ելակետային աուդիտի արդյունքներով:

ՀՆ 1. Ամբողջացնել բարձրագույն կրթության միասնական տվյալային մոդուլը և ապահովել բոլոր բուհերի ընդգրկվածությունը

Ելակետային վիճակը: Կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգը (ԿԿՏՀ/EMIS), որը շահագործում է Կրթական տեխնոլոգիաների ազգային կենտրոնը, լիարժեք գործում է հանրակրթության մասով, մինչդեռ մասնագիտական կրթության ենթահամակարգը (ՄԿԿՏՀ), որը պետք է ընդգրկի նաև բարձրագույն կրթությունը, կենտրոնի իր նկարագրությամբ գտնվում է փուլային ներդրման ընթացքում [11]: Բաց կառավարման գործընկերության անկախ հաշվետվողականության մեխանիզմը դեռ 2020 թվականին «Կրթության կառավարման միասնական տեղեկատվական համակարգ» պարտավորության վերաբերյալ արձանագրել է, որ լիարժեք գործում է միայն դպրոցական բազան, իսկ բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների տվյալների մուտքագրումը շարունակվում է, ընդ որում պարտավորության ձևակերպումն ինքնին «զուրկ է մանրամասներից այն մասին, թե ինչ տեղեկատվություն է տրամադրվելու բուհերի վերաբերյալ» [10]: Ուշագրավ է նաև, որ ազգային ուսումնառության ռեգիստրի ստեղծումը, որը պետք է ամրագրեր ոչ ֆորմալ և ինֆորմալ ուսումնառության արդյունքները, սկզբում նախատեսվել էր 2016

թվականին, Կրթության զարգացման ծրագրով՝ ՀՀ կրթության մինչև 2030 թվականի զարգացման պետական ծրագրով [5], տեղափոխվել էր 2023 թվական, իսկ գործողությունների նոր ծրագրի նախագծով՝ 2028 թվական [3]: Տասներկու տարվա ձգձգումը ցույց է տալիս, որ խնդիրը ոչ թե տեխնոլոգիական, այլ ինստիտուցիոնալ բնույթի է:

Առաջարկվող թիրախը: Երկրորդ փուլի ավարտին բարձրագույն կրթության մոդուլում գրանցված և տվյալները սահմանված պարբերականությամբ մուտքագրող բուհերի տոկոսը՝ 100% (53-ից 53), ներառյալ մասնավոր բուհերը. տվյալների լրացվածությունը պարտադիր դաշտերի գծով՝ ոչ պակաս 95%:

ՀՆ 2. Հաստատել ցուցանիշների միասնական դասակարգիչ և ցուցանիշի անձնագրի ձևաչափ

Ելակետային վիճակը: Միասնական դասակարգիչ գործնականում բացակայում է: Անուղղակի, բայց ամուր վկայություն է այն, որ 2025 թվականին ԵՄ Erasmus+ ծրագրի ֆինանսավորմամբ իրականացվում է առանձին նախագիծ՝ ուղղված հենց բարձրագույն կրթության ազգային կատարողական ցուցանիշների շրջանակի **ստեղծմանը**. Եթե այդպիսի շրջանակ արդեն գործեր, նախագիծն անհրաժեշտ չէր լինի [3]: Բացակայությունն ունի նաև ուղղակի չափելի հետևանք. Եվրոպական վերապատրաստման հիմնադրամի (ETF) մշտադիտարկման շրջանակում ՀՀ-ի համար տվյալներ առկա են ցուցանիշների ընդամենը 25,2 տոկոսի գծով 2024 թվականին՝ 2023 թվականի 22,6 տոկոսի համեմատ [8]: Այսինքն՝ միջազգային համեմատելիության համար նախատեսված ցուցանիշների մոտ երեք քառորդի վերաբերյալ Հայաստանը տվյալ չի ներկայացնում:

Առաջարկվող թիրախը: Առաջին փուլի ավարտին՝ հաստատված ցուցանիշների դասակարգիչ՝ ISCED 2011 մակարդակների (5–8) և ISCED-F 2013 ուսումնական ոլորտների կոդավորմամբ. երկրորդ փուլի ավարտին՝ դասակարգչի բոլոր ցուցանիշների 100 տոկոսն ունի հաստատված անձնագիր (անվանում, սահմանում, հաշվարկման բանաձև, չափման

միավոր, տվյալների աղբյուր, մասնատում, պարբերականություն, պատասխանատու մարմին, ելակետային և թիրախային արժեք, որակի նշումներ): Երրորդ փուլի ավարտին՝ ETF-ի մշտադիտարկման ցուցանիշների լրացվածությունը ՀՀ-ի համար՝ ոչ պակաս 50%:

ՀՆ 3. Ներդնել շրջանավարտների աշխատաշուկայական երթուղու հետագծման ռեգիստրահեն համակարգ

Ելակետային վիճակը: Ազգային մակարդակի հետագծում գործնականում չկա: ETF-ի 2025 թվականի երկրի տեղեկագիրը միանշանակ արձանագրում է, որ Հայաստանում «բացակայում են անկախ մեխանիզմները, ինչպիսիք են համապետական հետագծման հետազոտությունները կամ արտաքին հմտությունների գնահատումները», և որ շրջանավարտների հետագծման մեխանիզմների բարելավման աշխատանքն սկսվել է միայն 2025 թվականին՝ ընդ որում՝ մասնագիտական, ոչ բարձրագույն կրթության մասով [8]: Հետևանքն ուղղակիորեն տեսանելի է վիճակագրության մեջ. ETF-ի հմտությունների անհամապատասխանության ցուցանիշը («գբաղվածությունն ըստ կրթական համապատասխանության») ՀՀ-ի համար 2022, 2023 և 2024 թվականների գծով նշված է որպես բացակայող տվյալ: Այսինքն՝ երկիրը չունի ոչ մի պաշտոնական չափում այն բանի, թե որքանով են շրջանավարտներն աշխատում իրենց մասնագիտությամբ:

Առաջարկվող թիրախը: Երրորդ փուլի ավարտին՝ գործող ռեգիստրահեն համակարգ, որը ամենամյա պարբերականությամբ հրապարակում է շրջանավարտների գբաղվածության և եկամուտների ցուցանիշները՝ ըստ բուհի և ուսումնական ոլորտի, ավարտից 6 և 12 ամիս, ինչպես նաև 3 և 5 տարի հետո: Մեթոդաբանական հենքը՝ Լեհաստանի ELA համակարգը, որը կապակցում է բարձրագույն կրթության տեղեկատվական համակարգը (POL-on) սոցիալական ապահովագրության հիմնարկի (ZUS) տվյալների հետ և հրապարակում է հարաբերական՝ ոչ բացարձակ ցուցանիշներ. եկամուտների հարաբերական ցուցիչը

համեմատում է շրջանավարտի աշխատավարձը տեղական միջին աշխատավարձի հետ, իսկ գործազրկության հարաբերական ցուցիչը՝ տարածաշրջանային գործազրկության մակարդակի հետ [23]: Հարաբերական ցուցիչների ընտրությունը սկզբունքային է Հայաստանի պարագայում. Երևանի և մարզերի աշխատավարձային տարբերությունների պայմաններում բացարձակ եկամուտների համեմատությունը կպատժեր մարզային բուհերին այն բանի համար, ինչի վրա նրանք չեն ազդում:

Չափման երեք հորիզոնը: Հետազոման արդյունքի մեկնաբանությունը կախված է նրանից, թե երբ է այն չափվում, ուստի չափման կետերը սահմանվում են բացահայտ և տարբերակվում ըստ նշանակության. **կարճաժամկետ** (ավարտից 6 և 12 ամիս) — չափում է աշխատաշուկա մուտք գործելու արագությունը. **միջնաժամկետ** (3 տարի) — չափում է զբաղվածության կայունությունը և մասնագիտական համապատասխանությունը, երբ առաջին աշխատատեղի պատահական գործոնները մարել են. **երկարաժամկետ** (5 տարի) — չափում է կարիերային հետագիծը և եկամտային դիրքը, եթե տվյալների և իրավական հնարավորությունների շրջանակը թույլ է տալիս: Միայն կարճաժամկետ կետով սահմանափակվելը կհանգեցնե սխալ եզրահանգումների. ավարտից անմիջապես հետո չափված զբաղվածությունն ավելի շատ արտացոլում է աշխատաշուկայի ընթացիկ վիճակը, քան կրթության արդյունքը:

ՀՆ 4. Վերանայել ԿԳՄՍ ոլորտի բյուջետային ծրագրերի տրամաբանական շրջանակը

Ելակետային վիճակը: «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «ե» կետը ուղղակիորեն պահանջում է պետական բյուջեի մասին օրենքի նախագծին կցել «պետական բյուջեի մասին օրենքի նախագծով նախատեսված ծրագրերի վերջնական արդյունքի ցուցանիշների գծով կանխատեսումները» [2]: Օրենսդրական պահանջը,

հետևաբար, առկա է արդեն 1997 թվականից գործող օրենքում: Խնդիրը կատարման որակի մեջ է. գործող պրակտիկայում ներկայացվող ցուցանիշները հիմնականում ուղղակի թողարկման ցուցանիշներ են (ուսանողների կամ շրջանավարտների թիվ), իսկ վերջնարդյունքի մակարդակի ցուցանիշները կամ բացակայում են, կամ մեթոդաբանորեն թույլ են հիմնավորված:

Առաջարկվող թիրախը: Երրորդ փուլի ավարտին՝ ԿԳՄՍ ոլորտի բարձրագույն կրթության բյուջետային ծրագրերի ծախսային ուղղությունների 100 տոկոսն ունի հստակ թողարկման ցուցանիշ և առնվազն մեկ վերջնարդյունքի ցուցանիշ՝ հաստատված անձնագրով. ծրագրերի ոչ պակաս կիսի համար սահմանված է նաև ազդեցության մակարդակի ցուցանիշ:

ՀՆ 5. Ապահովել տվյալների հրապարակայնությունը և հանրային մասնակցության գործիքակազմը

Ելակետային վիճակը: Բարձրագույն կրթության ոլորտում հանրության համար հասանելի, ցուցանիշահեն բաց տվյալների վահանակ ՀՀ-ում չկա: Միաժամանակ առկա են ինստիտուցիոնալ նախադրյալներ. «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» ՀՀ օրենքը պարտավորեցնում է բուհերին ամեն տարի մինչև մայիսի 1-ը հրապարակել նախորդ տարվա ռազմավարական ծրագրի իրականացման արդյունքների մասին հաշվետվություն, ինչպես նաև գրանցվել բարձրագույն կրթության և գիտության կառավարման տեղեկատվական համակարգում [1]: Այսինքն՝ հրապարակման պարտականությունն ամրագրված է, բայց բացակայում է միասնական, համադրելի ձևաչափը, որը թույլ կտա այդ հաշվետվությունները համեմատել:

Առաջարկվող թիրախը: Երրորդ փուլի ավարտին՝ գործող, եռամսյակային պարբերականությամբ թարմացվող բաց տվյալների վահանակ՝ բուհի, մասնագիտության և ցուցանիշների խմբի կտրվածքով, մեքենաընթեռնելի ձևաչափով ներբեռնման հնարավորությամբ. տարեկան

կատարողականի ամփոփ հաշվետվության ներկայացում Ազգային ժողովին՝ «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» վերլուծությամբ: Հրապարակման լավ պրակտիկայի հենքային օրինակներ՝ Միացյալ Թագավորության Discover Uni հարթակը, ԱՄՆ College Scorecard-ը, Էստոնիայի HaridusSiim-ը և Լեհաստանի ELA-ն [34]:

ՀՆ 6. Չարգացնել ինստիտուցիոնալ կարողությունները

Ելակետային վիճակը: Կարողությունների պակասը միջանկյալ, բայց որոշիչ գործոն է. համակարգ ներդնելը և ցուցանիշ հաստատելը դեռ չի նշանակում, որ բուհերի ֆինանսական ստորաբաժանումները տվյալները ճիշտ կմուտքագրեն, իսկ ԿԳՄՍՆ-ի և ֆինանսների նախարարության մասնագետները վերջնարդյունքի ցուցանիշները ճիշտ կվերլուծեն: ETF-ի Torino Process 2023 գնահատմամբ ՀՀ-ի ցուցանիշների և արդյունքների համադրելիության ընդհանուր միավորը կազմել է 22,6 միավոր 100-ից՝ դասակարգված որպես «ցածր» [9]:

Առաջարկվող թիրախը: Երկրորդ փուլի ավարտին՝ բոլոր բուհերում առնվազն մեկ վերապատրաստված, տվյալների որակի համար պատասխանատու աշխատակից (data steward). ԿԳՄՍՆ-ում և ֆինանսների նախարարությունում՝ արդյունքային և ազդեցության ցուցանիշների վերլուծության վերապատրաստում անցած առնվազն 20 մասնագետ:

Թիրախների հիմնավորումը

Ցուցանիշի չափելի լինելը դեռևս չի նշանակում, որ թիրախը լավ թիրախ է: «Տվյալների որակը բարելավել» ձևակերպումը չափելի չէ. «պարտադիր դաշտերի լրացվածությունը հասցնել 95 տոկոսի» չափելի է: Սակայն չափելիությունն ինքնին չի հիմնավորում, թե ինչու հենց 95 և ոչ 90 կամ 98: Ուստի ստորև ներկայացվող յուրաքանչյուր թիրախ ստուգվել է երեք չափանիշով, և այս ստուգումը առաջարկվում է կիրառել նաև թիրախների հետագա ցանկացած վերանայման դեպքում.

- **Զափելիություն:** Ցուցանիշն ունի հաշվարկման միանշանակ բանաձև, սահմանված համարիչ ու հայտարար և հասանելի աղբյուր (Աղյուսակ 4.2, Աղյուսակ 4.3): Եթե բանաձևը ցուցանիշի անձնագրում գրառելի չէ, թիրախը չի սահմանվում:
- **Իրատեսականություն:** Թիրախին հասնելը հնարավոր է սահմանված ժամկետում՝ առկա ինստիտուցիոնալ, ֆինանսական և իրավական պայմաններում: Այնտեղ, որտեղ իրատեսականությունը կախված է դեռ չկայացած որոշումից՝ օրենսդրական փոփոխությունից կամ միջգերատեսչական համաձայնությունից, թիրախը նշվում է որպես պայմանական, իսկ պայմանը՝ բացահայտ:
- **Քաղաքական նշանակություն:** Թիրախին հասնելը փոխում է որոշում կայացնողի հնարավորությունը. այն թույլ է տալիս պատասխանել այնպիսի հարցի, որին նախկինում հնարավոր չէր պատասխանել: Այս չափանիշը բացառում է այն ցուցանիշները, որոնք հեշտ չափելի են, բայց ոչ մի որոշում չեն փոխում:

Երրորդ չափանիշը միտումնավոր դրված է վերջինը. չափելի և իրատեսական, բայց ոչ մի որոշում չփոխող թիրախը հենց այն «ցուցանիշի համար ցուցանիշ» երևույթն է, որը Ռիսկերի բաժնում առանձնացված է որպես առանձին ռիսկ:

Լրացվածության շեմը սույն փաստաթղթի ամենահաճախ կրկնվող թվային թիրախն է, ուստի դրա հիմնավորումը ներկայացվում է առանձին: Շեմն ընտրված է երեք նկատառումներով.

- **Շեմը պետք է լինի այնպիսին, որ մնացած բացը չփոխի եզրահանգումը:** 95 տոկոսը սահմանվում է որպես այն մակարդակը, որից բարձր ագրեգացված ցուցանիշի արժեքը մեկնաբանության համար նշանակալի չափով չի փոխվում բացակայող գրառումների հաշվին: Ընդգծենք, որ սա նախագծային ենթադրություն է, ոչ հաշվարկված արդյունք. այն ենթակա է ստուգման առաջին փուլի ելակետային աուդիտի ընթացքում՝ առանձին յուրաքանչյուր ցուցանիշի համար: Եթե աուդիտը ցույց տա, որ որևէ ցուցանիշի

դեպքում 5 տոկոս բացը փոխում է արժեքը նշանակալիորեն, ապա այդ ցուցանիշի համար շեմը բարձրացվում է, և դա արձանագրվում է ցուցանիշի անձնագրում:

• **Մնացած 5 տոկոսը դուրս չի գրվում, այլ հայտարարվում է:**

Տարեկան հաշվետվության չորրորդ բաժինը՝ տվյալների որակի հայտարարագիրը (6.3.2), պարտավորեցնում է յուրաքանչյուր ցուցանիշի գծով նշել, թե որ բուհերի տվյալն է բացակայում և ինչու: Հավելված 2-ի ստուգաթերթը պահանջում է ≥ 95 տոկոս լրացվածություն **յուրաքանչյուր բուհի համար առանձին** :

Սահմանենք նաև բուհերի ընդգրկվածության պայմանները, պարտադիր դաշտերը և ստուգման մեխանիզմները՝

- **Ընդգրկվածություն:** Բուհը համարվում է համակարգում ընդգրկված, եթե միաժամանակ բավարարվում են երկու պայման՝ ա) գրանցված է բարձրագույն կրթության մոդուլում և բ) սահմանված պարբերականությամբ մուտքագրում է պարտադիր դաշտերը՝ անցնելով ավտոմատացված վավերացման կանոնները: Միայն գրանցված, բայց տվյալ չմուտքագրող բուհը ընդգրկված չի համարվում: Այս սահմանումն ամրագրվում է ցուցանիշների դասակարգիչում և Ի1.1 ցուցանիշի անձնագրում:
- **Պարտադիր դաշտեր:** Աղյուսակ 4.2-ի քսան ցուցանիշի հաշվարկի համար անհրաժեշտ նվազագույն դաշտերի ցանկն է, որը հաստատվում է ցուցանիշների դասակարգիչի հետ միասին առաջին փուլում: Ցանկը փակ է. դրա ընդլայնումը հնարավոր է միայն 6.1.5 ենթաբաժնով սահմանված վերանայման կարգով և բուհերի համար նոր հաշվետվական բեռ ստեղծելու բացահայտ գնահատմամբ: Այս սահմանափակումը 4.1.1 ենթաբաժնի «նվազագույն ստանդարտի» սկզբունքի ուղղակի շարունակությունն է:

Ստուգման մեխանիզմը: Լրացվածությունը չափվում է ոչ թե բուհի ինքնահայտարարմամբ, այլ համակարգի կողմից՝ ավտոմատացված վավերացման կանոններով, որոնք գործարկվում են երկրորդ փուլում (Աղյուսակ 4.4): Ցուցանիշի արժեքը հաշվարկվում է անանձնավորված վերլուծական շերտում, ինչը նշանակում է, որ լրացվածության չափումը

վերարտադրելի է և ստուգելի երրորդ կողմի կողմից՝ առանց անձնական տվյալների հասանելիության:

Հատուկ նպատակների ամփոփ պատկերը

Աղյուսակ 3.2. Հատուկ նպատակների ելակետային վիճակը և առաջարկվող թիրախները

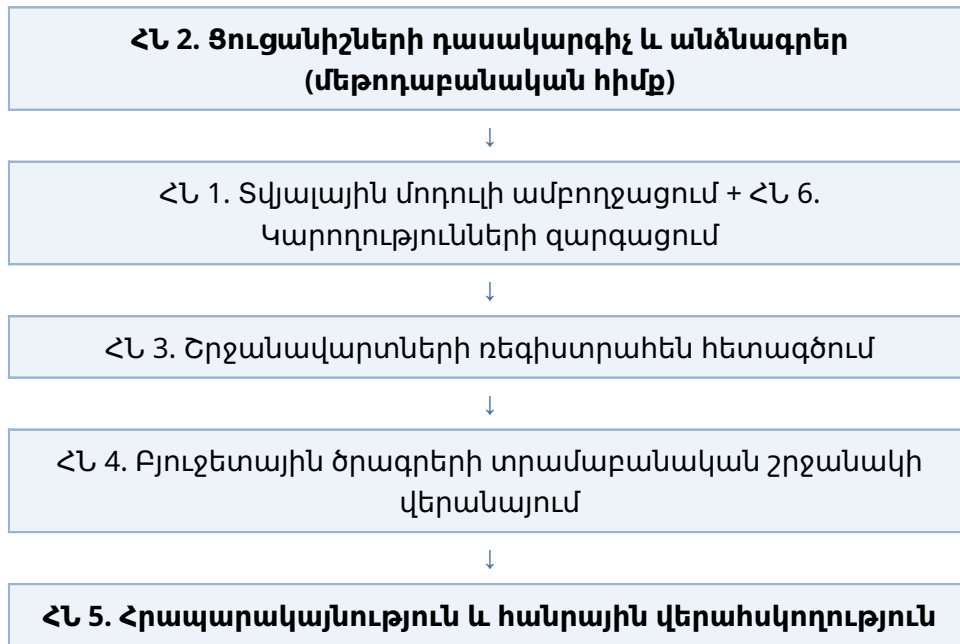
Հատուկ նպատակ	**Ելակետային վիճակ և տարի**	Առաջարկվող թիրախ	Ժամկետ	Պատասխանատու
ՀՆ 1. Տվյալային մոդուլի ամբողջացում	Բարձրագույն կրթության մոդուլը ներդրման փուլում. լիարժեք գործում է միայն դպրոցական բազան	Համակարգին միացած բուհեր՝ 100% (53/53). պարտադիր դաշտերի լրացվածություն՝ $\geq 95\%$	Փուլ 2 (30 ամիս)	ԿՏԱԿ (ԿԳՄՍՆ-ի հետ)
ՀՆ 2. Գուցանիշների դասակարգիչ	Միասնական դասակարգիչ չկա. ETF-ի ցուցանիշների լրացվածությունը՝ 25,2% (2024)	Հաստատված դասակարգիչ՝ ISCED կոդավորմամբ. անձնագիր ունեցող ցուցանիշներ՝ 100%. ETF-ի լրացվածություն՝ $\geq 50\%$	Փուլ 1-3 (48 ամիս)	ԿԳՄՍՆ
ՀՆ 3. Ծրջանավարտների հետազոծում	Համապետական հետազոծում չկա. հմտությունների անհամապատասխանության ցուցանիշը՝ բացակայող տվյալ 2022-2024	Ռեգիստրահեն համակարգ՝ 6 և 12 ամիս, 3 և 5 տարի կտրվածքով. հարաբերական եկամտային և գործազրկության ցուցիչներ	Փուլ 3 (48 ամիս)	ԿԳՄՍՆ (ՊԵԿ-ի հետ)
ՀՆ 4. Բյուջետային տրամաբանական շրջանակ	Օրենքի 16(2)(ե) պահանջն առկա է, բայց գերակշռում են թողարկման ցուցանիշները	Ծախսային ուղղություններ՝ 100% վերջնաորոշման ցուցանիշով. $\geq 50\%$ ազդեցության ցուցանիշով	Փուլ 3 (48 ամիս)	ԿԳՄՍՆ և ՖՆ
ՀՆ 5. Հրապարակայնություն	Հանրային ցուցանիշային վահանակ չկա. բուհերի հաշվետվությունները՝ ոչ համադրելի ձևաչափերով	Եռամսյակային թարմացվող բաց վահանակ. տարեկան հաշվետվություն Ազգային ժողովին	Փուլ 3 (48 ամիս)	ԿԳՄՍՆ

Հատուկ նպատակ	**Ելակետային վիճակ և տարի**	Առաջարկվող թիրախ	Ժամկետ	Պատասխան ատու
ՀՆ 6. Կարողություն ներ	Torino Process 2023` համադրելիության ն միավոր 22,6/100 («ցածր»)	Յուրաքանչյուր բուհում` տվյալների որակի պատասխանատու. ≥ 20 վերապատրաստված պետական մասնագետ	Փուլ 2 (30 ամիս)	ԿԳՄՆ

Աղյուսակի երկրորդ սյունակում ելակետային արժեքը միաժամանակ ընթացիկ արժեքն է. այն չափվել է սույն փաստաթղթի մշակման ընթացքում նշված աղբյուրներով: Այնտեղ, որտեղ ցուցանիշը ներկայումս ընդհանրապես չի չափվում, դա նշված է բացահայտ, և թիրախը համարվում է պայմանական` ենթակա ճշգրտման առաջին փուլի ելակետային աուդիտից հետո: Ժամկետները ներկայացված են իրականացման մեկնարկից հաշված ամիսներով` Աղյուսակ 4.4-ի փուլային ժամանակացույցի համաձայն: Պատասխանատու սյունակում նշված է վերջնական պատասխանատու մեկ մարմինը` Աղյուսակ 5.1-ի դերերի բաշխման սկզբունքով:

Նպատակների փոխկապակցվածությունը

Վեց հատուկ նպատակները հավասարազոր չեն և չեն կարող իրականացվել կամայական հաջորդականությամբ: Դրանց միջև առկա է պատճառահետևանքային կախվածություն, որը որոշում է իրականացման փուլայնությունը (տես 5.3 ենթաբաժինը):



Գծապատկեր 3.1. Հատուկ նպատակների տրամաբանական հաջորդականությունը

Հաջորդականության տրամաբանությունը հետևյալն է. առանց հաստատված սահմանումների ու հաշվարկման բանաձևերի տվյալների հավաքագրումը կվերարտադրի ներկայիս անհամադրելիությունը թվային ձևով, ուստի մեթոդաբանությունը նախորդում է տեխնոլոգիային: Շրջանավարտների հետազոծումը հնարավոր է միայն այն բանից հետո, երբ գործում է ուսանողի եզակի նույնացուցիչով տվյալային մոդուլը: Բյուջետային ծրագրերի վերջնարդյունքային ցուցանիշները չեն կարող սահմանվել մինչև այդ ցուցանիշների համար տվյալների աղբյուր առկա լինի՝ հակառակ դեպքում կստացվեն ձևական, չափվող ձևակերպումներ: Հրապարակայնությունը դրվում է վերջին օղակում ոչ թե որպես երկրորդական խնդիր, այլ որովհետև թերի կամ սխալ տվյալների վաղաժամ հրապարակումը վնասում է վստահությունը ավելի շատ, քան տվյալների բացակայությունը:

ԳԼՈՒԽ 4. ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ

Սույն գլուխը 3-րդ գլխի նպատակները վերածում է կոնկրետ լուծումների երեք ուղղությամբ՝ ցուցանիշների նվազագույն ստանդարտների սահմանում, միասնական տվյալային համակարգի ներդրման ճանապարհային քարտեզ և «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» կապի ամրապնդում բյուջետային ծրագրերում: Երեք ուղղությունները ներկայացված են այն հաջորդականությամբ, որով դրանք պետք է իրականացվեն. մեթոդաբանությունը՝ ենթակառուցվածքից առաջ, ենթակառուցվածքը՝ բյուջետային կապակցումից առաջ:

4.1. Բարձրագույն կրթության ոլորտում տվյալների և ցուցանիշների նվազագույն ստանդարտների սահմանումը

4.1.1. Ինչու հենց «նվազագույն» ստանդարտ

Ցուցանիշային շրջանակների նախագծման ամենատարածված սխալը գերծանրաբեռնվածությունն է. ցանկը դառնում է այնքան ընդարձակ, որ ոչ մի մարմին ի վիճակի չէ դրա տվյալները ժամանակին և որակով հավաքագրել, ինչի հետևանքով ձևավորվում է ձևական հաշվետվողականություն: Այս ռիսկը գործնական է Հայաստանի պարագայում. եթե երկիրը ներկայումս լրացնում է միջազգային մշտադիտարկման ցուցանիշների ընդամենը 25,2 տոկոսը [8], ապա հարյուրավոր ցուցանիշներից բաղկացած ազգային շրջանակի հաստատումը կհանգեցնի ոչ թե տվյալահեն կառավարման, այլ նոր՝ ավելի ծավալուն դատարկ աղյուսակների:

Ուստի առաջարկվում է «նվազագույն պարտադիր փաթեթ» սկզբունքը. սահմանվում է սահմանափակ թվով ցուցանիշ, որոնց հավաքագրումը պարտադիր է բոլոր բուհերի համար և որոնց որակի համար պատասխանատվություն է կրում կոնկրետ մարմին: Այս մոտեցումը համահունչ է ՏՀԶԿ-ի կատարողականահեն բյուջետավորման լավ պրակտիկաների երրորդ և չորրորդ սկզբունքներին, ըստ որոնց

համակարգը պետք է ճկունություն ունենա պետական գործունեության բազմազան բնույթը հաշվի առնելու համար, և պետությունը պետք է ներդրում կատարի կատարողականահեն բյուջետավորումն սպասարկելու համար անհրաժեշտ մարդկային ռեսուրսներում, տվյալներում և ենթակառուցվածքում [16]: Բոլոր մյուս՝ ոչ պարտադիր ցուցանիշները մնում են բուհերի հայեցողությանը՝ որպես ներքին կառավարման գործիք:

4.1.2. Ինչու ստանդարտացումն առաջնային է մեկ գործնական օրինակ

Ցուցանիշների սահմանումների ստանդարտացման անհրաժեշտությունը լավագույնս ցույց է տալիս ամենապարզ հարցի պատասխանը՝ որքան է ՀՀ պետական բյուջեով 2026 թվականին կրթությանն ուղղվող գումարը: Հրապարակային աղբյուրները տալիս են տարբեր թվեր, և դրանք բոլորն էլ ճիշտ են՝ իրենց սահմանման շրջանակում.

Աղյուսակ 4.1. Նույն երևույթի տարբեր չափումները՝ 2026 թվականի կրթական ծախսերը ըստ տարբեր աղբյուրների [32]

Աղբյուր	Ցուցանիշի անվանումը տվյալ աղբյուրում	Արժեքը (մլրդ դրամ)
Armenpress (ԿԳՄՍ ոլորտի ամփոփ տվյալներ)	«Կրթություն» (առանձին)	311,4 (2025) + 42 (2026-ի աճ) ≈ 353
Armenpress (նույն հրապարակում)	«Կրթություն, գիտություն, մշակույթ և սպորտ» (ամփոփ ոլորտ)	422,9 (2026)
budgets.am բյուջետային մոնիտորինգի հարթակ	«Կրթության ոլորտ»՝ 15 ոլորտային ծրագիր	384,8 (2026)

Տարբերությունը 353-ից 423 միլիարդ դրամ, այսինքն՝ մոտ 70 միլիարդ դրամ կամ մոտ 20 տոկոս, պայմանավորված է ոչ թե որևէ մեկի սխալով, այլ ցուցանիշի սահմանման տարբերությամբ՝ ներառվում է արդյոք գիտությունը, մշակույթը և սպորտը, հաշվվում է ֆունկցիոնալ դասակարգմամբ, թե ոլորտային ծրագրերի հանրագումարով: Հենց այս պատճառով ցուցանիշի անձնագիրը՝ սահմանման, ընդգրկման սահմանների և հաշվարկման բանաձևի ամրագրումը, նախապայման է, ոչ

թե վարչական ձևականություն: Առանց դրա ցանկացած համեմատություն՝ տարիների, բուհերի կամ երկրների միջև, մեթոդաբանորեն անվավեր է:

Նույն խնդիրը դրսևորվում է նաև այն դեպքում, երբ ցուցանիշը թվում է լիովին միանշանակ: Համաշխարհային բանկի և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի վիճակագրության ինստիտուտի շարքով ՀՀ կրթական ծախսերը 2023 թվականին կազմել են ՀՆԱ-ի 2,44 տոկոսը, մինչդեռ 2026 թվականի պետական բյուջեի հրապարակային ներկայացումներում կրթական հատկացումները ներկայացվում են որպես ՀՆԱ-ի մոտ 3 տոկոս (ՀՆԱ-ի կանխատեսումը՝ 11 933 միլիարդ դրամ) [32]: Առաջին թիվը փաստացի, ընդհանուր կառավարման ծախս է, երկրորդը՝ պետական բյուջեով ծրագրված հատկացում. դրանք տարբեր ցուցանիշներ են, որոնք հրապարակային քննարկումում հաճախ օգտագործվում են որպես փոխարինելի:

4.1.3. Գուցանիշների չորսմակարդակ կառուցվածքը

Առաջարկվող շրջանակը կառուցվում է ՏՀՉԿ-ՉԱԿ-ի արդյունքների շղթայի չորս մակարդակով [18]՝ ներդրում, թողարկում, վերջնարդյունք, ազդեցություն: Ստորև ներկայացված է նվազագույն պարտադիր փաթեթը՝ 20 ցուցանիշ, որոնցից յուրաքանչյուրի համար նշված են հաշվարկման եղանակը և տվյալների աղբյուրը: Փաթեթը դիտավորյալ պահված է սեղմ. այն կարող է ընդլայնվել միայն այն բանից հետո, երբ գործող ցուցանիշների տվյալների որակը հասնի սահմանված շեմին:

Աղյուսակ 4.2. Առաջարկվող նվազագույն պարտադիր ցուցանիշային փաթեթը (Ն՝ ներդրում, Թ՝ թողարկում, Վ՝ վերջնարդյունք, Ա՝ ազդեցություն)

Ծածկագիր	Ցուցանիշ	Հաշվարկման եղանակ	Աղբյուր և պարբերականություն	Նպատ.
Ն1	Մեկ ուսանողի հաշվով պետական ֆինանսավորում	Բարձրագույն կրթությանն ուղղված պետական բյուջետային ծախս ÷ պետական պատվերով սովորող ուսանողների թիվ	Ֆինանսների նախարարություն, ԿԳՄՍՆ. տարեկան	Հ
Ն2	Բարձրագույն կրթության ծախսի մասնաբաժինը կրթական ծախսերում	Բարձրագույն կրթության ծախս ÷ կրթության ընդհանուր ծախս × 100	Ֆինանսների նախարարություն. տարեկան	Հ
Ն3	Դասախոսների և ուսանողների հարաբերակցությունը	Ուսանողների թիվ ÷ լրիվ դրույքի համարժեքով դասախոսների թիվ	Բուհեր (տվյալային համակարգ). տարեկան	Հ
Ն4	Արտաբյուջետային եկամուտների մասնաբաժինը բուհի եկամուտներում	Արտաբյուջետային եկամուտ ÷ ընդհանուր եկամուտ × 100	Բուհեր. տարեկան	Հ
Ն5	Պետական պատվերի տեղերի թիվն ըստ ISCED-F ոլորտի	Կառավարության որոշմամբ հաստատված տեղերի թիվ՝ կողավորված ըստ ISCED-F 2013	ԿԳՄՍՆ. տարեկան	Հ
Թ1	Ուսանողների թիվն ըստ ISCED մակարդակի (5-8) և ոլորտի	Հաշվառված ուսանողների թիվ՝ հաշվետու տարվա հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ	Տվյալային համակարգ. տարեկան	Կ
Թ2	Շրջանավարտների թիվն ըստ ISCED մակարդակի և ոլորտի	Տվյալ տարում որակավորում ստացածների թիվ	Տվյալային համակարգ. տարեկան	Կ
Թ3	Ավարտման համախառն հարաբերակցությունը	Առաջին աստիճանի ծրագրերի շրջանավարտների թիվ ÷ ավարտի տեսական տարիքի բնակչություն × 100 (ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի վիճակագրության ինստիտուտի սահմանում [12])	Տվյալային համակարգ + ՎԿ. տարեկան	Կ

Ծածկագիր	Ցուցանիշ	Հաշվարկման եղանակ	Աղբյուր և պարբերականություն	Նպատ.
Թ4	Հավատարմագրված կրթական ծրագրերի թիվը և տոկոսը	Հավատարմագրված ծրագրեր ÷ բոլոր գործող ծրագրեր × 100	ՈԱԱԿ. տարեկան	Կ
Թ5	Գիտական հրապարակումների թիվը մեկ դասախոսի հաշվով	Ռեֆերատիվ շտեմարաններում գրանցված հրապարակումներ ÷ դասախոսների թիվ	Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտե. տարեկան	Կ
Թ6	Ուսումնառությունը լքածների տոկոսը	Ընդունված կուրսից ավարտին չհասածներ ÷ ընդունվածներ × 100	Տվյալային համակարգ (եզակի ID). տարեկան	Կ
Վ1	Աշխատանքի տեղավորման տոկոսը ավարտից 6 և 12 ամիս հետո	Ապահովագրված զբաղվածություն ունեցող շրջանավարտներ ÷ բոլոր շրջանավարտներ × 100	Ռեգիստրների կապակցում (ՊԵԿ). տարեկան	Ֆ
Վ2	Մասնագիտությանը համապատասխան աշխատանք ունեցողների տոկոսը	ISCED-F ոլորտի և զբաղմունքի դասակարգչի համապատասխանության հիման վրա	Ռեգիստրների կապակցում + հարցում. երկամյա	Ֆ
Վ3	Շրջանավարտների եկամուտների հարաբերական ցուցիչը	Շրջանավարտների միջին աշխատավարձ ÷ տվյալ մարզի միջին աշխատավարձ (ELA-ի մոդել)	Ռեգիստրների կապակցում. տարեկան	Ֆ
Վ4	Շրջանավարտների գործազրկության հարաբերական ցուցիչը	Շրջանավարտների գործազրկության մակարդակ ÷ մարզային գործազրկության մակարդակ	Ռեգիստրների կապակցում. տարեկան	Ֆ
Վ5	Ուսանողների բավարարվածությունը կրթական ծրագրից	Ստանդարտացված հարցման ազդեցացված միավոր (նվազագույն արձագանքման շեմով)	Ազգային ուսանողական հարցում. երկամյա	Ֆ
Ա1	Բարձրագույն կրթություն ունեցողների զբաղվածության մակարդակը	Զբաղված բարձրագույն կրթություն ունեցողներ ÷ նույն խմբի աշխատունակ բնակչություն × 100	ՎԿ աշխատուժի հետազոտություն. տարեկան	Հ

Ծածկագիր	Ցուցանիշ	Հաշվարկման եղանակ	Աղբյուր և պարբերականություն	Նպատ.
Ա2	Կրթական մակարդակի եկամտային առավելությունը	Բարձրագույն կրթություն ունեցողների միջին եկամուտ ÷ միջնակարգ կրթություն ունեցողների միջին եկամուտ	ՎԿ. երկամյա	<
Ա3	Բարձրագույն կրթություն ունեցողների արտագաղթի մակարդակը	Երկրից մեկ տարուց ավելի բացակայող բարձրագույն կրթություն ունեցողներ ÷ նույն խմբի ընդհանուր թիվ	Ռեգիստրների կապակցում + ՎԿ. երկամյա	<
Ա4	Հմտությունների անհամապատասխանության մակարդակը	Գերորակավորված և թերորակավորված զբաղվածների տոկոսը (ETF/SՀԶԿ մեթոդաբանություն)	ՎԿ + ռեգիստրների կապակցում. երկամյա	<

Փաթեթի կառուցվածքում գիտակցված անհամաչափություն կա. ներդրման և թողարկման ցուցանիշները 11-ն են, վերջնարդյունքի և ազդեցության՝ 9-ը: Այս հարաբերակցությունը զգալիորեն տարբերվում է գործող պրակտիկայից, որտեղ վերջնարդյունքի ցուցանիշները փաստացի բացակայում են: Միաժամանակ վերջնարդյունքի հինգ ցուցանիշներից չորսը (Վ1–Վ4) պահանջում են ռեգիստրների կապակցում, ինչը նշանակում է, որ առանց 4.2 ենթաբաժնում նկարագրված ենթակառուցվածքի այս մասը մնում է անիրագործելի:

4.1.4. Ցուցանիշի անձնագիրը

Ցուցանիշի անձնագիրը (metadata sheet) փաստաթուղթ է, որը յուրաքանչյուր ցուցանիշի համար ամրագրում է դրա ամբողջական մեթոդաբանական նկարագիրը: Առաջարկվող ձևաչափը հենվում է երկու միջազգային ստանդարտի վրա՝ ՄԱԿ-ի վիճակագրության բաժանմունքի Կայուն զարգացման նպատակների ցուցանիշների մետատվյալների միասնական ձևանմուշի (տարբերակ 1.1) [28] և Եվրոպական վիճակագրական համակարգի ESMS (Euro-SDMX Metadata Structure)

կառուցվածքի վրա, որն ընդգրկում է մետատվյալների 21 հասկացություն [29]: Առաջին ձևանմուշից վերցված են բովանդակային դաշտերը, երկրորդից՝ որակի չափողականությունները:

Աղյուսակ 4.3. Ցուցանիշի անձնագրի առաջարկվող կառուցվածքը

Բաժին	Դաշտեր
1. Նույնականացում	Ցուցանիշի ծածկագիր. անվանում. մակարդակ (ներդրում/թողարկում/վերջնարդյունք/ազդեցություն). կապը քաղաքականության նպատակի և բյուջետային ծրագրի հետ. կիրառման նպատակը (Հ / Կ / Ֆ՝ ըստ 4.1.6-ի)
2. Սահմանում և հասկացություններ	Սահմանում. կիրառվող հասկացությունների բացատրություն. կիրառվող դասակարգիչներ (ISCED 2011, ISCED-F 2013, զբաղմունքների դասակարգիչ)
3. Հաշվարկ	Հաշվարկման բանաձև. համարիչի և հայտարարի հստակ սահմանում. չափման միավոր. ընդգրկման սահմաններ (ինչ ներառվում է և ինչ՝ ոչ)
4. Տվյալների աղբյուր	Առաջնային աղբյուր. տվյալ տրամադրող մարմին. հավաքագրման եղանակ. հաշվետու ամսաթիվ (օր.՝ հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ)
5. Մասնատում	Պարտադիր մասնատումներ՝ ըստ սեռի, ISCED մակարդակի, ISCED-F ոլորտի, բուհի, մարզի, ֆինանսավորման աղբյուրի
6. Պարբերականություն և ժամկետներ	Հավաքագրման պարբերականություն. հրապարակման օրացույց. տվյալի հասանելիության ուշացումը հաշվետու ժամանակահատվածից
7. Պատասխանատվություն	Տվյալի տրամադրման համար պատասխանատու մարմին. որակի հսկողության համար պատասխանատու մարմին. հրապարակման համար պատասխանատու մարմին
8. Ելակետ և թիրախ	Ելակետային արժեք և տարի. թիրախային արժեք և ժամկետ. թիրախի հիմնավորում
9. Որակի բնութագրիչներ (ESMS)	Համապատասխանություն. ճշտություն և հուսալիություն. ժամանակին ներկայացում. համադրելիություն (ժամանակի և տարածության մեջ). համաձայնեցվածություն այլ աղբյուրների հետ. վերանայման քաղաքականություն
10. Սահմանափակումներ	Հայտնի մեթոդաբանական թերությունները. մեկնաբանման զգուշացումները. բացակայող արժեքների մշակման կարգը

Անձնագրի ձևանմուշի լրացված օրինակ ներկայացված է Հավելված 1-ում: Առաջարկվում է, որ առանց հաստատված անձնագրի ոչ մի ցուցանիշ չներառվի ո՛չ պարտադիր փաթեթում, ո՛չ բյուջետային ծրագրի հավելվածում: Այս կանոնը պարզ է, բայց ունի էական հետևանք. այն արգելում է «ցուցանիշ առանց սահմանման» պրակտիկան, որը հենց ներկայիս անհամադրելիության հիմնական պատճառն է:

4.1.5. Դասակարգիչների պարտադիր կիրառումը

Ազգային տվյալները միջազգայնորեն համադրելի դարձնելու համար անհրաժեշտ պայման է կրթության միջազգային ստանդարտ դասակարգման (ISCED 2011) և ուսումնական ոլորտների դասակարգման (ISCED-F 2013) կիրառումը ամեն կրթական ծրագրի նկարագրում [14]: ISCED 2011-ի բարձրագույն կրթությանը վերաբերող մակարդակներն են՝ 5-րդ մակարդակ՝ կարճ ցիկլի բարձրագույն կրթություն, 6-րդ՝ բակալավր կամ համարժեք, 7-րդ՝ մագիստրոս կամ համարժեք, 8-րդ՝ դոկտորական կամ համարժեք: ISCED-F 2013-ը եռաստիճան հիերարխիա է՝ 11 լայն ոլորտ, 29 նեղ ոլորտ և մոտ 80 մանրամասն ոլորտ: 11 լայն ոլորտներն են՝ 00 ընդհանուր ծրագրեր և որակավորումներ, 01 կրթություն, 02 արվեստ և հումանիտար գիտություններ, 03 հասարակական գիտություններ, լրագրություն և տեղեկատվություն, 04 բիզնես, կառավարում և իրավունք, 05 բնական գիտություններ, մաթեմատիկա և վիճակագրություն, 06 տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաներ, 07 ինժեներիա, արտադրություն և շինարարություն, 08 գյուղատնտեսություն, անտառային տնտեսություն, ձկնորսություն և անասնաբուժություն, 09 առողջապահություն և սոցիալական ապահովություն, 10 ծառայություններ:

Դասակարգիչների կիրառումը միայն միջազգային հաշվետվողականության հարց չէ, թեև հենց այն է, որ հնարավոր է դարձնում ազգային տվյալների ներառումը միջազգային համեմատական հրապարակումներում, ինչպիսին է ՏՀԶԿ-ի «Education at a Glance» տարեկան զեկույցը [13]: Այն նախապայման է ազգային ներսում

կատարվող համեմատությունների համար ևս. պետական պատվերի տեղերի բաշխման առաջնահերթությունները հիմնավորելու համար անհրաժեշտ է իմանալ, թե որ ուսումնական ոլորտի շրջանավարտներն ինչ արդյունքներ ունեն աշխատաշուկայում, իսկ դա հնարավոր չէ, եթե բուհերի մասնագիտությունների անվանումները միմյանց հետ համադրելի չեն: Այս պահին այդ համադրումը կատարվում է ձեռքով և յուրաքանչյուր վերլուծության համար նորից՝ ինչը և՛ ծախսատար է, և՛ վերարտադրելի չէ:

4.1.6. Ցուցանիշի կիրառման նպատակը

Ցուցանիշի համար պետք է հստակ լինի նաև, թե ինչ որոշման համար է այն կիրառելի: Նույն ցուցանիշը կարող է լիովին բավարար լինել մեկ նպատակի համար և ակնհայտորեն անբավարար՝ մյուսի: Ուստի սույն փաստաթուղթը տարբերակում է կիրառման երեք նպատակ.

- **Հ — տեղեկատվական հաշվետվողականություն:** Ցուցանիշը ներկայացվում է հանրությանը և Ազգային ժողովին՝ ոլորտի վիճակը նկարագրելու համար: Պահանջվող որակի շեմը համեմատաբար ցածր է. բավական է, որ ցուցանիշն ունենա անձնագիր և հայտարարված սահմանափակումներ:
- **Կ — կառավարչական գնահատում:** Ցուցանիշն օգտագործվում է ԿԳՄՍՆ-ի, կոմիտեի կամ բուհի կողմից՝ միջոցառումն ախտագծելու կամ ուղղիչ քայլ կատարելու համար: Պահանջվում է ժամանակային շարք և մասնատման հնարավորություն, որպեսզի տեսանելի լինի ոչ միայն մակարդակը, այլև միտումը և դրա բաշխումը:
- **Ֆ — ֆինանսավորման որոշում:** Ցուցանիշը կարող է ազդել բյուջետային հատկացման վրա: Սա ամենախիստ շեմն է. պահանջվում է վավերացված վարչական աղբյուր, առնվազն երկու տարվա ստուգված շարք, բուհի կողմից էական վերահսկելիություն և շահարկման դիմադրողականություն: Ցուցանիշ, որը բուհը չի կարող էական չափով վերահսկել, ֆինանսավորման որոշման հիմք չի դառնում անկախ դրա վիճակագրական որակից:

Երեք նպատակը կուտակային են. **Ֆ** նշանակում ունեցող ցուցանիշը բավարարում է նաև **Կ** և **Հ** պահանջներին, հակառակը՝ ոչ: Աղյուսակ 4.2-ի վերջին սյունակում յուրաքանչյուր ցուցանիշի համար նշված է դրա առավելագույն կիրառելի նպատակը: Ցուցանիշի անձնագիրը (Աղյուսակ 4.3, բաժին 1) նույնպես լրացվում է այս դաշտով, ինչը նշանակում է, որ նպատակի փոփոխությունը՝ օրինակ ցուցանիշը **Կ**-ից **Ֆ** տեղափոխելը, պահանջում է անձնագրի պաշտոնական վերանայում 6.1.5 ենթաբաժնի կարգով, ոչ թե կառավարչական որոշում:

Շրջանավարտների թիվը օգտակար ցուցանիշ է հանրային հաշվետվության համար (<), սակայն ինքնուրույն բավարար հիմք չէ կրթական ծրագրի արդյունավետությունը կամ դրա ֆինանսավորման փոփոխությունը հիմնավորելու համար. թվի աճը կարող է արտացոլել ինչպես որակի բարելավում, այնպես էլ պահանջների թուլացում: Առանց նպատակի բացահայտ ամրագրման այս ցուցանիշը վաղ թե ուշ հայտնվում է ֆինանսավորման բանաձևում՝ պարզապես այն պատճառով, որ հասանելի է և հեշտ հաշվարկելի: Կիրառման նպատակի դաշտը հենց այս սահունը կանխելու գործիք է:

4.2. Միասնական տվյալային համակարգի ներդրման ճանապարհային քարտեզը

4.2.1. Ելակետային վիճակը՝ ինչ արդեն կա

Ճանապարհային քարտեզը կառուցելիս սկզբունքային է ելնել այն բանից, որ Հայաստանը գրոյից չի սկսում: Առկա են հետևյալ բաղադրիչները:

- **Կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգը (ԿԿՏՀ/EMIS)**, որը շահագործում է Կրթական տեխնոլոգիաների ազգային կենտրոնը (ԿՏԱԿ)՝ 2004 թվականին ստեղծված պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն: Համակարգը լիարժեք գործում է հանրակրթության մասով [11]:
- **Կրթության ոլորտի պետական միասնական վարչական ռեգիստրը**, որի վարման կարգը սահմանվել է ԿԳՄՍ նախարարի 2021 թվականի օգոստոսի 23-ի հրամանով. ռեգիստրի ընդգրկման շրջանակը հրամանով ներառում է նաև «բարձրագույն մասնագիտական կրթությունը» և հետբուհական ծրագրերը [11]: Այսինքն՝ բարձրագույն կրթության ընդգրկումն **իրավականորեն արդեն նախատեսված է**. խնդիրը փաստացի ներդրման մեջ է:
- **fs.emis.am էլեկտրոնային ընդունելության համակարգը**՝ օտարերկրյա և սփյուռքահայ դիմորդների համար, պարտադիր

2025/2026 ուսումնական տարվանից [11]: Այն ցույց է տալիս, որ ԿՏԱԿ-ն ունի բարձրագույն կրթության մասով թվային ծառայություն կառուցելու գործող կարողություն:

- **«Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» ՀՀ օրենքի պահանջը**, ըստ որի բուհերը պարտավոր են գրանցվել բարձրագույն կրթության և գիտության կառավարման տեղեկատվական համակարգում, ընդ որում օրենքն այդ համակարգում հավաքագրվող անձնական տվյալների շրջանակը սահմանափակում է թվարկված ցանկով [1]: Սա միաժամանակ և՛ իրավական հիմք է, և՛ սահմանափակում, որին անդրադարձ կկատարվի ստորև:
- **Պետական մարմինների միջև տվյալների փոխգործելիության հարթակը**, որի ստեղծումն ամրագրվել է ՀՀ կառավարության 2015 թվականի օգոստոսի 31-ի N 1093-Ն որոշմամբ և որը շահագործում է «Էլեկտրոնային կառավարման ենթակառուցվածքների ներդրման գրասենյակը» (ԷԿԵՆԳ): 2024 թվականի դրությամբ հարթակին միացած է կենտրոնական կառավարման 40 մարմիններից 36-ը, իսկ հարթակի գործարքների ծավալն աճել է 2022 թվականի 214 միլիոնից մինչև 2024 թվականի 895 միլիոն [33]:
- **X-Road տվյալների փոխանակման հարթակի ներդրումը**, որի կարգը ՀՀ կառավարությունը հաստատել է 2026 թվականի մայիսի 27-ին. պետական մարմինների ինտեգրումը դառնում է պարտադիր մինչև 2027 թվականի հուլիսի 1-ը, ընթացիկ փորձնական փուլում ընդգրկված է 35 կազմակերպություն [33]:

Հաշվի առնելով վերջին կետը՝ ճանապարհային քարտեզի ժամկետները սույն փաստաթղթում համաձայնեցվում են X-Road-ի ներդրման ժամանակացույցի հետ. կրթության ոլորտի տվյալային մոդուլը պետք է նախագծվի ի սկզբանե որպես X-Road-ի հետ համատեղելի, այլ ոչ թե հետագայում հարմարեցվի դրան: Ընդգծենք, որ ուսումնասիրված աղբյուրներում կրթության ոլորտի ընդգրկումը X-Road-ի ծրագրերում

բացահայտ նշված չէ, ինչը ինքնին ռիսկ է և պահանջում է միջգերատեսչական համաձայնեցում վաղ փուլում:

4.2.2. Համակարգի ճարտարապետությունը

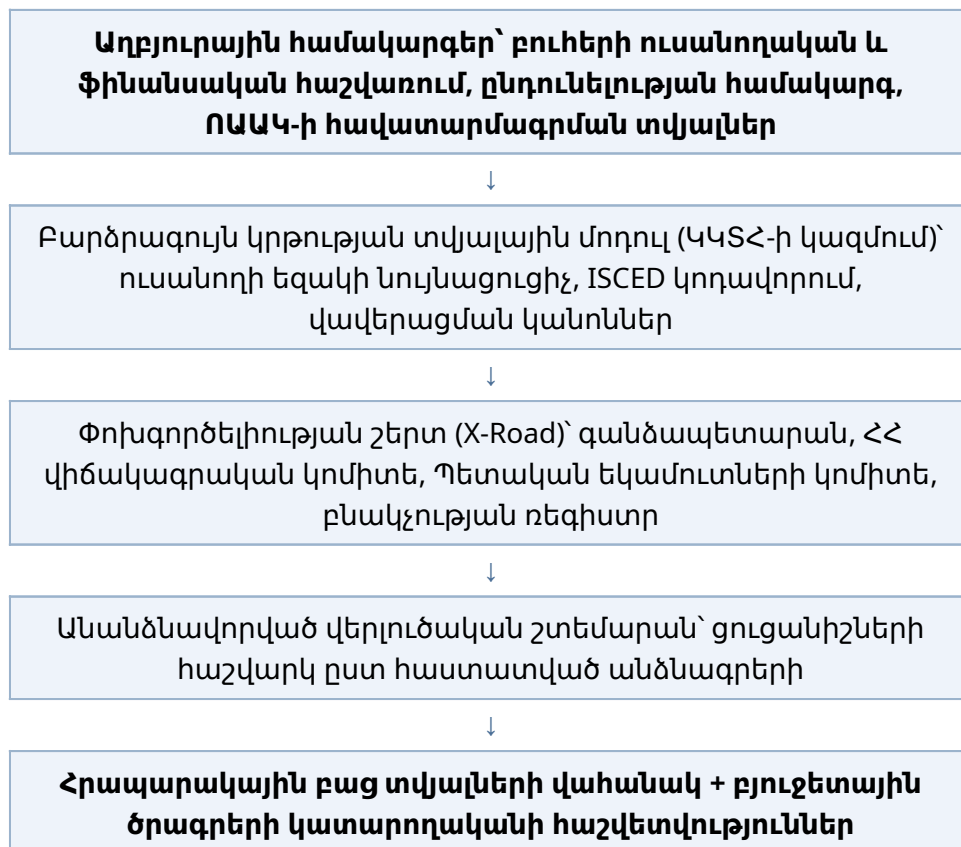
Միասնական համակարգը մեկ կենտրոնացված համակարգ չէ: Այս տարբերակումը սկզբունքային է և հաճախ շփոթվում է, ուստի ամրագրվում է բացահայտ: «Միասնական» նշանակում է, որ ողջ ոլորտում գործում են տվյալների նույն սահմանումները, նույն նույնացուցիչները և փոխանակման նույն կանոնները: «Մեկ կենտրոնացված համակարգ» կնշանակեր, որ բոլոր տվյալները ֆիզիկապես տեղափոխվում և պահվում են մեկ շտեմարանում՝ մեկ մարմնի տնօրինության ներքո: Սույն փաստաթուղթն առաջարկում է առաջինը և բացահայտորեն չի առաջարկում երկրորդը:

Տարբերությունը թե՛ տեխնիկական է, թե՛ ինստիտուցիոնալ: Տեխնիկապես՝ ստորև ներկայացվող ճարտարապետությունում աղբյուրային տվյալները մնում են իրենց տիրույթային համակարգերում, իսկ փոխգործելիությունն ապահովվում է փոխանակման շերտով, ոչ թե տվյալների ֆիզիկական միավորմամբ: Ինստիտուցիոնալ առումով՝ միասնականությունը պահանջում է կենտրոնացնել մեթոդաբանական և քաղաքական պատասխանատվությունը՝ ցուցանիշների սահմանումները և դասակարգիչը, բայց պահպանել տվյալի սկզբնական ձևավորման ու վավերացման պատասխանատվությունը այն մարմնի կամ բուհի մոտ, որը տվյալը գեներացնում է: Այս երկակի կառուցվածքն ամրագրված է Աղյուսակ 5.1-ի դերերի մատրիցում և 5.1.3 ենթաբաժնում:

Կենտրոնացման օգտին հակափաստարկը գործնական է. մեկ շտեմարանում բոլոր տվյալները հավաքելը կպահանջեր անձնական տվյալների փոխանցման զգալիորեն ավելի լայն իրավական հիմք, կստեղծեր մեկ կետում խափանման ռիսկ և կդարձներ ամեն մի փոփոխություն կախված մեկ մարմնի կարողությունից: Միաժամանակ այն

չէր լուծի հիմնական խնդիրը. եթէ սահմանումները տարբեր են, մեկ շտեմարանում հավաքված տվյալները մնում են անհամադրելի:

Առաջարկվող ճարտարապետությունը հենվում է «մեկ անգամ մուտքագրել, բազմակի օգտագործել» սկզբունքի վրա, որը ՀՀ-ում արդեն ամրագրվել է ընդհանուր պետական մակարդակով. պետական տեղեկատվական համակարգի շտեմարանների կատալոգի ձևավորման նախաձեռնության հայտարարված տրամաբանությունն այն է, որ եթէ տեղեկատվությունն արդեն առկա է մեկ պետական համակարգում, այն կրկին չպետք է մուտքագրվի [33]:



Գծապատկեր 4.1. Միասնական տվյալային համակարգի հիմնադրույթի ճարտարապետությունը

Ճարտարապետության չորրորդ շերտը՝ անանձնավորված վերլուծական շտեմարանը, առանցքային է և հաճախ բաց թողնվում է նմանատիպ նախագծերում: Դրա գործառույթն այն է, որ ցուցանիշների հաշվարկը և հրապարակումը կատարվեն ոչ թե ուղղակիորեն անձնավորված աղբյուրային տվյալների վրա, այլ առանձին,

անանձնավորված շերտի վրա՝ հաստատված անձնագրերով սահմանված բանաձևերով: Այս տարանջատումը միաժամանակ լուծում է երկու խնդիր՝ անձնական տվյալների պաշտպանության և ցուցանիշների վերարտադրելիության:

4.2.3. Ուսանողի եզակի նույնացուցիչը և երկայնական հետազոծումը

Առանց ուսանողի եզակի նույնացուցիչի հնարավոր չէ ո՛չ ուսումնառությունը լքածների ճշգրիտ հաշվարկը (Թ6), ո՛չ շրջանավարտների աշխատաշուկայական երթուղու հետազոծումը (Վ1–Վ4): Միջազգային պրակտիկայում առկա են երկու հիմնական մոդել:

Էստոնական մոդելը: Էստոնիայի կրթության տեղեկատվական համակարգը (EHIS) ստեղծվել է 2005 թվականի հունվարի 1-ից և բաղկացած է վեց ենթառեգիստրից՝ կրթական վկայագրեր, դասախոսական և ակադեմիական կազմ, ուսանողներ, ուսումնական հաստատություններ, ուսումնական ծրագրեր և լիցենզիաներ, ուսումնական նյութեր: Համակարգը X-Road-ի միջոցով կապակցված է ավելի քան 20 այլ պետական տեղեկատվական համակարգի հետ, ներառյալ բնակչության ռեգիստրը, հարկ վճարողների ռեգիստրը և քննական տեղեկատվական համակարգը [24]:

Լեհական մոդելը: Լեհաստանի ELA համակարգը (Ekonomiczne Losy Absolwentów՝ «Շրջանավարտների տնտեսական ուղին») գործում է 2016 թվականի մայիսի 25-ից՝ 2014 թվականից գործող օրենսդրական լիազորության հիմքով: Այն կապակցում է երկու գործող, անանձնավորված ռեգիստր՝ բարձրագույն կրթության ազգային տեղեկատվական համակարգը (POL-on) և սոցիալական ապահովագրության հիմնարկի (ZUS) ապահովագրված անձանց տվյալները: Հարցում չի իրականացվում. սա զուտ վարչական ռեգիստրների համադրում է: Համակարգը հրապարակում է շրջանավարտների եկամուտներն ու զբաղվածությունը ըստ բուհի, ուսումնական ոլորտի և կոնկրետ ծրագրի՝ ավարտից

անմիջապես հետո և մինչև 5 տարի անց, ընդ որում հրապարակվում են բացառապես ազրեգացված, անանձնավորված արժեքներ [23]:

Հայաստանի համար առաջարկվում է լեհական մոդելը՝ երեք պատճառով: Առաջին՝ այն հենվում է արդեն գործող ռեգիստրների վրա և չի պահանջում նոր հարցումային ենթակառուցվածք, ինչը զգալիորեն նվազեցնում է ծախսը: Երկրորդ՝ ռեգիստրահեն մոտեցումը գերծ է հարցումների արձագանքման ցածր մակարդակի խնդրից. համեմատության համար՝ Էստոնիայի 2016–2018 թվականների շրջանավարտների հարցումում 28 670 հրավիրվածից պատասխանել է մոտ 5 000-ը, այսինքն՝ արձագանքման մակարդակը մոտ 17 տոկոս էր [24], ինչը սահմանափակում է արդյունքների ներկայացուցչականությունը առանձին բուհերի և ծրագրերի մակարդակում: Երրորդ՝ հարաբերական ցուցիչների կիրառումը (Վ3, Վ4) լուծում է մարզային աշխատավարձային տարբերությունների խնդիրը:

Միաժամանակ պետք է արձանագրել մեթոդաբանական զգուշացում. ռեգիստրահեն հետազոծումը չափում է միայն ֆորմալ, ապահովագրված զբաղվածությունը: Ոչ ֆորմալ զբաղվածությունը, ինքնազբաղվածությունը և արտերկրում աշխատանքը մնում են համակարգից դուրս, ինչը Հայաստանի պայմաններում կարող է եսպես աղավաղել պատկերը: Ուստի ռեգիստրահեն ցուցանիշները պետք է լրացվեն պարբերական՝ երկամյա հարցումով (Վ5), իսկ ցուցանիշի անձնագրում պարտադիր կերպով ամրագրվի, որ ցուցանիշը վերաբերում է ֆորմալ զբաղվածությանը: Այս մոտեցումը՝ վարչական տվյալների և հարցումների համադրումը, ուղղակիորեն համապատասխանում է ԵՄ Խորհրդի 2017 թվականի նոյեմբերի 20-ի շրջանավարտների հետազոծման վերաբերյալ հանձնարարականին, որը հորդորում է անդամ պետություններին բարելավել տվյալների հասանելիությունն ու որակը «վարչական տվյալների կապակցման, երկայնական հարցումների և անանձնավորված շտեմարանների համադրությամբ» և հավաքագրել ստանդարտացված

տվյալներ հինգ ոլորտով՝ սոցիալ-կենսագրական նախապատմություն, կրթության մանրամասներ, զբաղվածության կամ հետագա ուսումնառության արդյունքներ, կրթության համապատասխանությունը զբաղվածությանը և կարիերային առաջընթաց [26]:

4.2.4. Անձնական տվյալների պաշտպանության իրավական դիզայնը

Ուսանողական տվյալները հարկային և զբաղվածության տվյալների հետ կապակցելը ամենազգայուն բաղադրիչն է և պահանջում է առանձին իրավական ուշադրություն: «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը (ընդունված 2015 թվականի մայիսի 18-ին) 3-րդ հոդվածի 9-րդ կետով սահմանում է **անանձնավորումը**՝ որպես գործողություններ, որոնց արդյունքում անհնարին է դառնում որոշել անձնական տվյալների պատկանելությունը կոնկրետ սուբյեկտին [30]:

Այստեղ առկա է իրավական բացվածք, որը պետք է բացահայտ ամրագրվի. ուսումնասիրված դրույթներում **կեղծանվանման** (pseudonymisation) առանձին ինստիտուտ չի հայտնաբերվել՝ որպես անանձնավորումից տարբերվող, հետադարձելի պաշտպանական միջոց: Մինչդեռ ռեգիստրների կապակցումը տեխնիկապես հենվում է հենց կեղծանվանման վրա. տվյալները միավորելու համար անհրաժեշտ է կայուն, բայց ուղղակիորեն ինքնությունը չբացահայտող բանալի: Եթե իրավական դաշտը ճանաչում է միայն լիարժեք, անվերադարձ անանձնավորումը, ապա երկու ռեգիստրի համադրումը կարող է իրավականորեն խնդրահարույց դառնալ: Ուստի առաջարկվում է առաջին փուլում իրականացնել նպատակային իրավական վերլուծություն և, անհրաժեշտության դեպքում, օրենսդրական լրացում՝ վիճակագրական և հետազոտական նպատակներով տվյալների մշակման հատուկ հիմքի և կեղծանվանման ինստիտուտի ամրագրմամբ:

Երկրորդ սահմանափակումը բխում է «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» ՀՀ օրենքից, որը կառավարման տեղեկատվական

համակարգում հավաքագրվող անձնական տվյալները սահմանափակում է թվարկված ցանկով [1]: Փակ ցանկը լավ պաշտպանական մեխանիզմ է, բայց միաժամանակ նշանակում է, որ եզակի նույնացուցիչի ներդրումը և ռեգիստրների կապակցումը կպահանջեն այդ ցանկի հստակեցում օրենսդրական մակարդակով, ոչ թե ենթաօրենսդրական ակտով: Այս երկու իրավական քայլը՝ կեղծանվանման ամրագրումը և տվյալների ցանկի հստակեցումը, ճանապարհային քարտեզի կրիտիկական ուղու վրա են. առանց դրանց երրորդ փուլի հիմնական բաղադրիչը՝ շրջանավարտների հետագծումը, չի կարող մեկնարկել:

Առաջարկվող պաշտպանական միջոցառումների նվազագույն փաթեթը՝ ա) ցուցանիշների հաշվարկը կատարել բացառապես անանձնավորված վերլուծական շերտում, բ) հրապարակել բացառապես ագրեգացված արժեքներ՝ նվազագույն խմբի շեմով (առաջարկվում է 10 շրջանավարտ, հմմտ.՝ Միացյալ Թագավորության Discover Uni-ի սահմանած շեմերը [34]), գ) սահմանել տվյալների մուտքի դերահեն կարգ և գրանցամատյան, դ) նախատեսել պարբերական անկախ աուդիտ անձնական տվյալների պաշտպանության պահանջների պահպանման վերաբերյալ:

4.2.5. Ներդրման փուլերը

Աղյուսակ 4.4. Միասնական տվյալային համակարգի ներդրման փուլերը

Փուլ և ժամկետ	Հիմնական միջոցառումներ	Ստուգիչ արդյունք	Պատասխանատու
Փուլ 1 0–12 ամիս	Ցուցանիշների դասակարգիչի և անձնագրերի ձևանմուշի մշակում ու հաստատում. գործող ցուցանիշների ելակետային աուդիտ. իրավական վերլուծություն՝ կեղծանվանման և տվյալների ցանկի մասով. միջգերատեսչական աշխատանքային խմբի ձևավորում. X-Road-ի հետ համատեղելիության տեխնիկական պահանջների սահմանում. փորձնական ներդրում 3–5 բուհում	Հաստատված դասակարգիչ. ելակետային աուդիտի հաշվետվություն. օրենսդրական փոփոխությունների փաթեթ՝ ներկայացված e-draft.am հարթակում	ԿԳՄՍՆ, Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտե
Փուլ 2 12–30 ամիս	Բարձրագույն կրթության մոդուլի ամբողջական ներդրում բոլոր բուհերում. ուսանողի եզակի նույնացուցիչի ներդրում. տվյալների ավտոմատացված վավերացման կանոնների գործարկում. կարողությունների զարգացման ծրագրի իրականացում. փոխգործելիության ապահովում գանձապետարանի և ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի հետ	Համակարգին միացած բուհեր՝ 100%. պարտադիր դաշտերի լրացվածություն՝ $\geq 95\%$. յուրաքանչյուր բուհում՝ տվյալների որակի պատասխանատու	ԿՏԱԿ, ԿԳՄՍՆ, ԷԿԵՆԳ
Փուլ 3 30–48 ամիս	Ռեգիստրների կապակցում Պետական եկամուտների կոմիտեի տվյալների հետ. շրջանավարտների հետազոման գործարկում. վերանայված ցուցանիշների կիրառում բյուջետային ծրագրերում. բաց տվյալների վահանակի հրապարակում. կատարողականին կապակցված ֆինանսավորման փորձնական բաղադրիչ	Առաջին հրապարակված հետազոման հաշվետվություն. ծախսային ուղղություններ՝ 100% վերջնարդյունքի ցուցանիշով. գործող հանրային վահանակ	ԿԳՄՍՆ, Ֆինանսների նախարարություն, ՊԵԿ

Փուլ և ժամկետ	Հիմնական միջոցառումներ	Ստուգիչ արդյունք	Պատասխանատու
Փուլ 4 48 ամսից հետո	Անկախ արտաքին գնահատում. ցուցանիշային փաթեթի վերանայում գնահատման արդյունքներով. կատարողականահեն բաղադրիչի ընդլայնման կամ դադարեցման հիմնավորված որոշում. ցուցանիշային փաթեթի հնարավոր ընդլայնում	Անկախ գնահատման հաշվետվություն. վերանայված ցուցանիշային փաթեթ	ԿԳՄՄՆ, անկախ գնահատող

4.2.6. Ռեսուրսները և ֆինանսավորման հնարավոր աղբյուրները

Սույն փաստաթուղթը չի ներկայացնում ներդրման ամբողջական ծախսային գնահատում. դա պահանջում է տեխնիկական նախագծում, որը ողջամտորեն կատարվում է առաջին փուլում: Սակայն հնարավոր ֆինանսավորման աղբյուրները հստակ նույնականացվում են:

- **Պետական բյուջե՝** ԿԳՄՄՆ-ի և ֆինանսների նախարարության ծրագրերի շրջանակում: Ընդգծենք, որ 2018–2026 թվականներին ԿԳՄՄ ոլորտի ամփոփ ֆինանսավորումն աճել է 154,5 միլիարդ դրամից մինչև 422,9 միլիարդ դրամ, ընդ որում կապիտալ ծախսերն աճել են 1,3 միլիարդ դրամից մինչև 129,2 միլիարդ դրամ [32]: Այսինքն՝ կապիտալ բնույթի ներդրման հնարավորությունը ոլորտում առկա է:
- **Համաշխարհային բանկի «Կրթության բարելավման» ծրագրի լրացուցիչ ֆինանսավորումը՝** 25 միլիոն ԱՄՆ դոլար (հաստատված 2022 թվականին), որի բաղադրիչներից մեկն ուղղակիորեն նախատեսում է ԿԿՏՀ-ի գործառույթային ընդլայնում տվյալների վիզուալիզացիայի գործիքներով, իսկ մեկ այլ բաղադրիչ՝ «Բարձրագույն կրթության մրցակցային նորարարական հիմնադրամը»՝ 1,5 միլիոն ԱՄՆ դոլարի չափով, հատկացվում է բուհերին՝ աշխատաշուկայական համապատասխանության և կազմակերպական արդյունավետության բարելավման դրամաշնորհների ձևով [1]:
- **ԵՄ Erasmus+ ծրագրի KPI4HE նախագիծը,** որի հայտարարված նպատակը հենց բարձրագույն կրթության ազգային կատարողական

ցուցանիշների շրջանակի ձևավորումն է. համակարգողը Հայկական պետական մանկավարժական համալսարանն է, գործընկերները՝ Ջենովայի, Օլդենբուրգի և Դրեզդենի համալսարանները [3]: Այս նախագծի արդյունքները պետք է ուղղակիորեն ներառվեն 4.1 ենթաբաժնում նկարագրված դասակարգիչի մշակման մեջ՝ զուգահեռ, չհամաձայնեցված շրջանակների ձևավորումը կանխելու համար:

- **Բուհերի սեփական ռեսուրսները**՝ ներքին տվյալային համակարգերի արդիականացման համար: Այստեղ սակայն անհրաժեշտ է զգուշություն. բուհերի եկամուտների 80–95 տոկոսը գոյանում է ուսման վարձավճարներից [3], ուստի լրացուցիչ վարչական բեռի փոխանցումը բուհերին առանց ֆինանսական աջակցության իրատեսական չէ և կդառնա ներդրման ձախողման հիմնական ռիսկը (տես ռիսկերի բաժինը):

4.3. «Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» կապի ուժեղացումը բյուջետային ծրագրերում

4.3.1. Իրավական հիմքը՝ պահանջն արդեն գործում է

Առաջարկվող փոփոխությունների կարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք չեն պահանջում սկզբունքային նոր օրենսդրական հեղաշրջում. «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «ե» կետը արդեն պահանջում է պետական բյուջեի մասին օրենքի նախագծին կցել «պետական բյուջեի մասին օրենքի նախագծով նախատեսված ծրագրերի վերջնական արդյունքի ցուցանիշների գծով կանխատեսումները»: Նույն օրենքի 15.1-ին հոդվածը՝ «Միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի կառուցվածքը և բովանդակությունը», սահմանում է եռամյա հորիզոնով ծախսային քաղաքականության ներկայացման պահանջները [2]:

Այսինքն՝ խնդիրը ոչ թե օրենսդրական բացն է, այլ պահանջի կատարման որակը: Այս տարբերակումը կարևոր է քաղաքականության դիզայնի համար. եթե խնդիրը օրենսդրական բացակայությունն էր, լուծումը կլիներ նոր օրենք. քանի որ խնդիրը կատարման որակի մեջ է, լուծումը մեթոդաբանական և կարողությունային է՝ ինչ ցուցանիշ, ինչ սահմանամաք և ինչ տվյալի հիմքով: Ենթաօրենսդրական մակարդակում անհրաժեշտ լրացումն այն է, որ ցուցանիշների ստանդարտների և տվյալների տրամադրման պարտադիր բնույթը ամրագրվի հստակ նորմով՝ ներառյալ մասնավոր բուհերի համար:

4.3.2. Բյուջետային ծրագրի տրամաբանական շրջանակի օրինակելի ձևաչափը

Ստորև ներկայացված է պետական պատվերի ֆինանսավորման ծրագրի տրամաբանական շրջանակի օրինակելի կառուցվածք: Ելակետային թվերը վերցված են գործող կառավարական որոշումներից. 2025/2026 ուսումնական տարվա բակալավրիատի և ինտեգրացված ծրագրերի գծով հաստատվել է լրիվ պետական ֆինանսավորմամբ 3 118

տեղ և վճարովի 10 000 տեղ (ՀՀ կառավարության 2025 թվականի ապրիլի 17-ի N 449-Ն որոշում) [6]. մագիստրատուրայի գծով՝ 1 271 անվճար տեղ (2025 թվականի մայիսի 8-ի N 544-Ն որոշում) [7]. ասպիրանտուրայի գծով՝ 180 տեղ, որից 144-ը՝ առկա և 36-ը՝ հեռակա ուսուցմամբ [7]:

Աղյուսակ 4.5. Պետական պատվերի ծրագրի տրամաբանական շրջանակի օրինակելի ձևաչափը

Մակարդակ	Ցուցանիշ	Ելակետ	Տվյալի աղբյուր
Ներդրում	Պետական պատվերի ֆինանսավորման ծավալը և մեկ տեղի հաշվով ծախսը՝ ըստ ISCED-F ոլորտի	Հաստատվում է տարեկան բյուջեով	Ֆինանսների նախարարություն
Թողարկում	Պետական պատվերով ֆինանսավորված տեղերի թիվը՝ բակալավրիատ / մագիստրատուրա / ասպիրանտուրա	3 118 / 1 271 / 180 (2025/2026)	Կառավարության որոշումներ
Թողարկում	Պետական պատվերով ընդունված ուսանողների ավարտման տոկոսը	Չի հրապարակվում	Տվյալային մոդուլ (եզակի ID)
Թողարկում	Առաջնահերթ (ԳՃՏՄ) ուղղություններին հատկացված տեղերի տոկոսը	Մոտ 61–62% (2025/2026 և 2026/2027)	Կառավարության որոշումներ
Վերջնարդյունք	Պետական պատվերով շրջանավարտների աշխատանքի տեղավորման տոկոսը ավարտից 12 ամիս հետո	Չի չափվում	Ռեգիստրների կապակցում (ՊԵԿ)
Վերջնարդյունք	Մասնագիտությանը համապատասխան աշխատանք ունեցողների տոկոսը	Չի չափվում (ETF՝ բացակայող տվյալ 2022–2024)	Ռեգիստրների կապակցում + հարցում
Վերջնարդյունք	Առաջնահերթ ուղղություններով շրջանավարտների պահպանումը երկրում 3 տարի հետո	Չի չափվում	Ռեգիստրների կապակցում
Ազդեցություն	Առաջնահերթ ոլորտներում մասնագետների պակասի դինամիկան	Չի չափվում համակարգային կերպով	ՎԿ + գործատուների հարցում
Ազդեցություն	Բարձրագույն կրթություն ունեցողների արտագաղթի մակարդակը	Չի չափվում	Ռեգիստրների կապակցում + ՎԿ

Աղյուսակի ամենախոսուն սյունակը «Ելակետ»-ն է. ինը ցուցանիշից վեցի դիմաց գրված է «չի չափվում»: Սա հենց այն վիճակն է, որը սույն քաղաքականությունը փոխելու է կոչված: Ընդգծենք նաև հակադարձ եզրակացությունը. այս ցուցանիշները հնարավոր չեն երմոծել բյուջետային փաստաթղթեր մինչև 4.2 ենթաբաժնում նկարագրված ենթակառուցվածքի գործարկումը. հակառակ դեպքում կստացվեն թիրախներ, որոնց կատարումն ստուգելի չէ, ինչը վատթարացնում է, ոչ բարելավում, հաշվետվողականությունը:

4.3.3. Ծախսարդյունավետության ցուցանիշները և դրանց սահմանները

Առաջարկվում է բյուջետային ծրագրերի բացատրագրերում ներդնել ծախսարդյունավետության երեք ցուցանիշ՝ մեկ շրջանավարտի հաշվով պետական ծախս, մեկ աշխատանքի տեղավորված շրջանավարտի հաշվով ծախս և մեկ գիտական հրապարակման հաշվով ծախս: Այս ցուցանիշները հզոր վերլուծական գործիք են, բայց պահանջում են բացահայտ մեկնաբանման կանոններ, քանի որ ինքնին կարող են սխալ եզրակացությունների տանել:

Համաշխարհային բանկի 2024 թվականի ՀՀ պետական ֆինանսների վերանայումն ուղղակիորեն ցույց է տալիս այս ռիսկը. մեկ ուսանողի հաշվով ծախսը բարձրագույն կրթությունում 2012–2022 թվականներին աճել է 48 տոկոսով, սակայն վերանայման գնահատմամբ դա «առաջին հերթին պայմանավորված է ուսանողների թվի նվազմամբ և պետական ծախսերի աճով, այլ ոչ թե ներդրումների համակարգային բարելավմամբ» [4]: Այսինքն՝ «մեկ ուսանողի հաշվով ծախսի աճը» այս պարագայում բարելավման ցուցանիշ չէ. այն ժողովրդագրական անկման վիճակագրական հետևանք է: Այս մեկնաբանական զգուշացումը պետք է ամրագրվի ցուցանիշի անձնագրի 10-րդ բաժնում («Սահմանափակումներ»), որպեսզի ցուցանիշը չօգտագործվի որպես հաջողության ապացույց:

Երկրորդ զգուշացումը վերաբերում է համատեքստային ցուցանիշներին: Համաշխարհային բանկի նույն վերանայմամբ բարձրագույն կրթության մեկ ուսանողի հաշվով միավոր ծախսը կազմում է հանրակրթության համապատասխան միավոր ծախսի ընդամենը 70 տոկոսը (2022 թ.) [4], իսկ ԵՄ միջինը նույն հարաբերակցության համար 1,36 է, միջինից բարձր եկամուտ ունեցող երկրների միջինը՝ 1,51 [3]: Այս համեմատությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանում բարձրագույն կրթությունը ֆինանսավորվում է հանրակրթությունից պակաս ինտենսիվությամբ, ինչը միջազգային պրակտիկայի հակառակն է: Ուստի ծախսարդյունավետության ցուցանիշները պետք է ընթերցվեն ֆինանսավորման բացարձակ մակարդակի հետ միասին. հակառակ դեպքում «ցածր ծախս մեկ շրջանավարտի հաշվով» ցուցանիշը կարող է ներկայացվել որպես արդյունավետություն, մինչդեռ իրականում արտացոլում է թերֆինանսավորում:

4.3.4. Կատարողականին կապակցված ֆինանսավորումը՝ միջազգային ապացույցները

Բյուջետային կապի ամրապնդման ամենավիճելի բաղադրիչը ֆինանսավորման կապակցումն է կատարողականի ցուցանիշներին: Այս հարցում սույն փաստաթուղթը դիտավորյալ զգուշավոր դիրք է բռնում, և այդ դիրքը հիմնավորվում է միջազգային ապացույցներով, ոչ թե սկզբունքային վերապահությամբ:

Որքան մեծ է կատարողականի բաղադրիչը եվրոպական պրակտիկայում: Եվրոպական համալսարանների ասոցիացիայի 2022 թվականի համեմատական ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ձևույթահեն (formula-based) բաշխման մասնաբաժինը զգալիորեն տարբերվում է երկրների միջև [19]:

Աղյուսակ 4.6. Կատարողականի բաղադրիչի մասնաբաժինը եվրոպական մի շարք երկրներում [19]

Երկիր	Բաղադրիչ	Մասնաբաժին
Ֆինլանդիա	Կրթություն (թողարկումահեն)	42%
Ֆինլանդիա	Հետազոտություն (թողարկումահեն)	34%
Ֆինլանդիա	Ռազմավարական/ քաղաքականության բաղադրիչ	24%
Ավստրիա	Ուսուցում (ECTS թիրախներ)	96%
Ավստրիա	Հետազոտություն (կազմի թվաքանակ)	91%
Լեհաստան	Ձևույթահեն բաշխում (2024 թ. թիրախ)	75%
Նիդերլանդներ	Ձևույթահեն բաշխում	48%
Նիդերլանդներ	Ֆիքսված բլոկային դրամաշնորհ	43%
Խորվաթիա	Ուսուցման կատարողականի բաղադրիչ	մինչև 5%
Խորվաթիա	Հետազոտության կատարողականի բաղադրիչ	մինչև 20%

Աղյուսակի կարևորագույն եզրակացությունն այն է, որ նույնիսկ «արդյունքահեն» համարվող համակարգերում պահպանվում է զգալի կայուն միջուկ. Նիդերլանդներում ֆիքսված բլոկային դրամաշնորհը 43 տոկոս է, Ֆինլանդիայում ռազմավարական բաղադրիչը՝ 24 տոկոս: Չուստ թողարկումահեն բաշխումը գործնականում հազվադեպ է:

Ինչ ցույց է տալիս արդյունավետության ապացույցային բազան:

Եվրոպական համալսարանների ասոցիացիայի DEFINE թեմատիկ հաշվետվությունը, որը վերլուծել է կատարողականահեն ֆինանսավորման մեխանիզմները 28 եվրոպական բարձրագույն կրթության համակարգում, հանգում է այն եզրակացության, որ «կատարողականահեն ֆինանսավորման նկատմամբ սպասումները հաճախ չափազանց բարձր են», և փաստագրում է երեք հիմնական ռիսկ՝ ցուցանիշների շահարկում (gaming), ուսանողների ընտրովի հավաքագրում ավելի բարենպաստ խմբերից (cream-skimming) և արդարության վատթարացում լավ և թույլ

ֆինանսավորվող հաստատությունների միջև ճեղքվածքի խորացմամբ [20]:

ԱՄՆ նահանգների փորձի համակարգային վերլուծությունը՝ հիմնված պատճառահետևանքային մեթոդներով կատարված ուսումնասիրությունների վրա, արձանագրում է նպատակադրված արդյունքների (պահպանում, ավարտում) գծով զրոյական կամ չափավոր դրական ազդեցություն, զուգակցված չնախատեսված հետևանքներով՝ կրթության հասանելիության սահմանափակում, ցուցանիշների շահարկում և անհամաչափ վնաս թերսպասարկվող ուսանողներին ու ֆինանսապես սահմանափակ հաստատություններին: Միաժամանակ նույն վերլուծությունն արձանագրում է կարևոր բարեփոխական եզրակացություն. արդարության բացահայտ դրույթներ ներառող սխեմաները (լրացուցիչ ֆինանսավորում կամ կշիռ՝ սոցիալապես անապահով ուսանողներ սպասարկող հաստատությունների համար) նվազեցնում են այս բացասական ազդեցությունները [21]: Առանձին նահանգային օրինակները ևս ուսանելի են. Ինդիանայում համալսարանները դարձել են ավելի ընտրովի՝ առանց շրջանավարտների թվի աճի, Վաշինգտոնում համայնքային քոլեջները թողարկումը տեղափոխել են կարճաժամկետ վկայագրերի ուղղությամբ՝ ասոցիացված աստիճանների փոխարեն, իսկ Թենեսիում և Փենսիլվանիայում կատարողականահեն ֆինանսավորումը տասնամյակի ընթացքում չի բերել ավարտման ցուցանիշների բարելավում [22]:

Բացառապես թողարկումահեն ֆինանսավորման ֆիսկալ ռիսկը:

Դանիայի «տաքսիմետրի» մոդելը, որը ներդրվել է 1994 թվականին և ֆինանսավորումը կապակցել է հանձնված քննությունների թվին, բացահայտում է ևս մեկ վտանգ. մոդելը բաց ավարտով է, այսինքն՝ վճարում է այնքան, որքան քննություն է հանձնվում, ինչի հետևանքով որոշ տարիներին փաստացի ծախսը գերազանցել է նախարարության բյուջեն մոտ 1 միլիարդ դանիական կրոնով: Ընդ որում՝ ուսումնառությունը լքելու և

ավարտման ցուցանիշների բարելավման համոզիչ ապացույցներ չեն արձանագրվել [27]: Իսկ Վրաստանի օրինակը ցույց է տալիս հակառակ ծայրահեղությունը. 2005 թվականից գործող վաուչերային ֆինանսավորումն երկու տասնամյակ գործել է առանց կատարողականի կապի և առանց բարձրագույն կրթության մակարդակի տեղեկատվական համակարգի, և Համաշխարհային բանկի 2019 թվականի գնահատմամբ «գործող ֆինանսավորման մեխանիզմը չի ներառում կատարողականի խրախուսիչներ, որոնք համալսարաններին կմոտիվացնեին նպաստել ազգային ռազմավարական նպատակներին» [25]: Վրաստանն այս երկու բացը փորձում է լրացնել միայն այժմ՝ 2024–2026 թվականներին, զուգահեռ և դեռ չավարտված բարեփոխմամբ:

Հետևությունը Հայաստանի համար: Վրաստանի փորձի ամենակարևոր դասն այն է, որ տվյալային համակարգը և ֆինանսավորման բանաձևը պետք է կառուցվեն **միաժամանակ**, ոչ թե հաջորդաբար. հետագայում լրացնելը զգալիորեն ավելի դժվար և դանդաղ է: Դանիայի փորձի դասը՝ կատարողականի վճարումների ֆիսկալ ազդեցությունը պետք է սահմանափակված լինի վերին շեմով: ԱՄՆ-ի փորձի դասը՝ արդարության կշիռը պետք է ներդրվի ի սկզբանե, ոչ թե ավելացվի այն բանից հետո, երբ ընտրովի հավաքագրման հետևանքներն արդեն դրսևորվել են:

4.3.5. Կատարողականին կապակցված բաղադրիչի դիզայնի յոթ սկզբունքը

Վերոնշյալ ապացույցների հիման վրա առաջարկվում է կատարողականին կապակցված ֆինանսավորման բաղադրիչը Հայաստանում նախագծել հետևյալ յոթ սկզբունքով:

- **Չափավոր մասնաբաժին:** Փորձնական փուլում կատարողականին կապակցված բաղադրիչը չպետք է գերազանցի բուհին հատկացվող պետական ֆինանսավորման 5–10 տոկոսը՝ Խորվաթիայի մոդելին ավելի մոտ, քան Ավստրիայի կամ Լեհաստանի:

- **Հավելյալ, ոչ վերաբաշխված գումար:** Բաղադրիչը պետք է ֆինանսավորվի լրացուցիչ միջոցներով, ոչ թե բազային ֆինանսավորման կրճատմամբ: Հակառակ դեպքում այն վերածվում է պատժիչ մեխանիզմի, ինչը Եվրոպական համալսարանների ասոցիացիայի սկզբունքներով բացահայտ խորհուրդ չի տրվում [19]:
- **Դրական խրախուսում:** Ցածր ցուցանիշների դեպքում ֆինանսավորման կրճատման փոխարեն նախատեսվում է աջակցության և բարելավման ծրագիր՝ սահմանված ժամկետով:
- **Արդարության կշիռ:** Սոցիալապես անապահով ուսանողների մեծ մասնաբաժին ունեցող բուհերի ցուցանիշները կշռվում են՝ ընտրովի հավաքագրման խրախուսումը կանխելու համար: Այս պահանջն առանձնապես կարևոր է Հայաստանում, որտեղ 2022 թվականին բարձրագույն կրթության հասանելիությունը աղքատ բնակչության համար կազմել է ընդամենը 17,2 տոկոս [4]:
- **Սահմանափակ թվով ցուցանիշ:** Կատարողականի բաղադրիչում կիրառվում է ոչ ավելի քան հինգ ցուցանիշ, բոլորն էլ՝ հաստատված անձնագրով և առնվազն երկու տարվա ստուգված տվյալային շարքով:
- **Բազմամյա կայունություն:** Ցուցանիշներն ու կշիռները սահմանվում են առնվազն երեք տարվա համար՝ Ֆինլանդիայի և Էստոնիայի բազմամյա կատարողականի պայմանագրերի մոդելով [17][24], որպեսզի բուհերը կարողանան պլանավորել:
- **Դարբերական վերագնահատում և դադարեցման հնարավորություն:** Չորրորդ փուլում կատարվում է անկախ գնահատում, որի արդյունքով բաղադրիչը կամ ընդլայնվում է, կամ վերանայվում, կամ դադարեցվում: Դադարեցման տարբերակի բացահայտ նախատեսումը կարևոր է. միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ նման սխեմաների պարբերական վերանայումը՝ ընդհուպ մինչև փոխարինում, նորմալ պրակտիկա է, ինչպես Նիդերլանդներում, որտեղ 2012 թվականից գործող կատարողականի պայմանագրերը

2019–2024 թվականների համար փոխարինվեցին որակի պայմանագրերով [19]:

4.3.6. Ներկայացման ձևաչափը բյուջետային փաստաթղթերում

Վերջին, բայց գործնականում ամենակիրառելի առաջարկը վերաբերում է բյուջետային բացատրագրերի և տարեկան կատարողականի հաշվետվությունների ձևաչափին: Առաջարկվում է, որ բարձրագույն կրթության բյուջետային ծրագրի յուրաքանչյուր ներկայացում պարունակի հետևյալ չորս բաղադրիչը՝

- ա) ծրագրի տրամաբանական շրջանակը՝ Ադյուսակ 4.5-ի ձևաչափով, չորս մակարդակի ցուցանիշներով և հաստատված անձնագրերի հոլմներով,
- բ) ծրագրված և փաստացի արժեքների համեմատությունը՝ ինչպես ներկայումս, բայց բոլոր չորս մակարդակների գծով, ոչ միայն թողարկման,
- գ) շեղումների պատճառահետևանքային վերլուծությունը՝ ոչ թե շեղման փաստի արձանագրումը, այլ բացատրությունը, թե որ գործոնն է շեղումն առաջացրել և արդյոք այն վերահսկելի էր ծրագրի իրականացնողի կողմից,
- դ) տվյալների որակի հայտարարագիրը՝ որ ցուցանիշների տվյալները հիմնված են վավերացված վարչական աղբյուրի վրա, որոնք՝ գնահատականի, և որ ցուցանիշների գծով տվյալ բացակայում է:

Չորրորդ բաղադրիչը սովորաբար բացակայում է բյուջետային փաստաթղթերում, բայց հենց այն է, որ ապահովում է հաշվետվողականության իրական բովանդակություն: Հանրային ֆինանսների կառավարման միջազգային գնահատման (PEFA) շրջանակի PI-8 ցուցանիշը՝ «Ծառայությունների մատուցման կատարողականի տեղեկատվություն», գնահատում է հենց այն, թե արդյոք գործադիրի բյուջետային առաջարկը և տարեվերջյան հաշվետվությունները պարունակում են ծառայությունների մատուցման կատարողականի

տեղեկատվություն, և արդյոք կատարվում են կատարողականի աուդիտներ ու գնահատումներ. ցուցանիշն ունի չորս չափողականություն՝ կատարողականի ծրագրերը, ձեռք բերված կատարողականը, ծառայություններ մատուցող միավորների ստացած ռեսուրսները և կատարողականի գնահատումը [17]: Այս չորս չափողականությունը կարող է ուղղակիորեն օգտագործվել որպես ինքնագնահատման ստուգաթերթ բարձրագույն կրթության բյուջետային ծրագրերի ներկայացման որակը չափելու համար:

4.3.7. Ֆինանսավորման մեխանիզմի փոփոխության իրավական և ինստիտուցիոնալ հիմքը

Ֆինանսավորման մեխանիզմի ցանկացած փոփոխություն, ներառյալ 4.3.5 ենթաբաժնում առաջարկվող սահմանափակ կատարողականային բաղադրիչը, պահանջում է իրավական և ինստիտուցիոնալ հիմքի ներկայացում: Ստորև ամրագրվում է այն նվազագույն կառուցվածքը, որով առաջարկվում է ներկայացնել յուրաքանչյուր նման փոփոխություն՝ թե՛ սույն փաստաթղթում, թե՛ դրանից բխող որևէ նորմատիվ նախաձեռնությունում:

Աղյուսակ 4.8. Ֆինանսավորման փոփոխության ներկայացման պարտադիր կառուցվածքը

Բաղադրիչ	Ինչ պետք է ներկայացվի	Սույն փաստաթղթում
1. Գործող մեխանիզմը	Ինչպես է ներկայումս որոշվում հատկացման ծավալը՝ նորմատիվային, պատմական թե բանակցային հիմքով. որ իրավական ակտով է կարգավորվում	1.1 (բյուջետավորման առանձնահատկությունները). 4.3.1
2. Դրա սահմանափակումները	Ինչ որոշում է անհնար կայացնել գործող մեխանիզմով. ինչ սխալ խթան է այն ստեղծում	2.4.2 (երրորդ արմատական պատճառ). 4.3.3
3. Առաջարկվող փոփոխությունը	Կոնկրետ ինչ է փոխվում, ինչ մասնաբաժնով և որ ցուցանիշների հիման վրա	4.3.4–4.3.5 (5–10% սահմանաչափ, յոթ սկզբունք)
4. Անհրաժեշտ իրավական ակտերը	Որ ակտում է կատարվում փոփոխությունը՝ օրենք, կառավարության որոշում թե գերատեսչական ակտ. արդյոք բավարար է ենթաօրենսդրական մակարդակը	4.2.4 (անձնական տվյալների մասով). 5.3.5 (ինստիտուցիոնալացում)
5. Պատասխանատու մարմինները	Ով է նախաձեռնում, ով է համաձայնեցնում, ով է կիրառում. մեկ վերջնական պատասխանատու	Աղյուսակ 5.1. 5.1.2
6. Ներդրման ժամանակացույցը	Որ բյուջետային ցիկլից է կիրառվում. ինչ անցումային դրույթ է գործում	Աղյուսակ 4.4 (Փուլ 3). Աղյուսակ 5.4 (դարպասներ)

Այս կառուցվածքի գործնական իմաստն այն է, որ չորրորդ և հինգերորդ բաղադրիչները՝ իրավական ակտը և վերջնական պատասխանատուն, առավել հաճախ բացակայում են նմանատիպ առաջարկներից: Առանց դրանց առաջարկը մնում է քաղաքական մտադրություն. այն չի վերածվում որոշման, քանի որ պարզ չէ, թե ում է հասցեագրված և ինչ ակտով է իրագործվում: Ընդգծենք, որ սույն փաստաթուղթը չի առաջարկում կոնկրետ օրենսդրական փոփոխության տեքստ. դա առանձին իրավական աշխատանքի առարկա է, որի անհրաժեշտությունը ամրագրված է Աղյուսակ 4.4-ի առաջին փուլում:

4.4. Զաղաքականության ուղղությունների ամփոփ ցանկը

Ստորև ներկայացված է զաղաքականության յոթ ուղղության ամփոփ, գործառնական ցանկը՝ առանձին միջոցառումների մակարդակով: Ցանկը նախատեսված է որպես ստուգաթերթ իրականացման կառավարման համար և չի փոխարինում 4.1–4.3 ենթաբաժինների մանրամասն շարադրանքին. յուրաքանչյուր ուղղության մեթոդաբանական հիմնավորումը, միջազգային համատեքստը և սահմանափակումները ներկայացված են համապատասխան ենթաբաժիններում, որոնց հղումները տրված են ստորև՝ Աղյուսակ 4.7-ում:

Ուղղություն Ա. Միասնական տվյալային համակարգի ինտեգրում

- ՄԿԿՏՀ-ի բարձրագույն կրթության մոդուլի ամբողջացում և պարտադիր կիրառում բոլոր բուհերի (այդ թվում մասնավոր) համար:
- Փոխգործելիության ապահովում (API-ի հիմքով տվյալների փոխանակում) գանձապետական համակարգի, ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի (ArmStat), Պետական եկամուտների կոմիտեի (շրջանավարտների զբաղվածության հետազոման համար), ինչպես նաև ընդունելության միասնական թվային հարթակի հետ:
- Ուսանողի և շրջանավարտի եզակի նույնացուցիչի (ID) ներդրում ուսումնառության ողջ ցիկլի ու հետագա աշխատաշուկայական

երթուղու հետագծման (longitudinal tracking) համար՝ անձնական տվյալների պաշտպանության պահանջների պահպանմամբ:

- Ֆինանսական և ոչ ֆինանսական տվյալների ինտեգրում մեկ վահանակում (dashboard), որը հասանելի կլինի ինչպես քաղաքականություն մշակողներին, այնպես էլ հանրությանը (բաց տվյալների սկզբունքով):

Ուղղություն Բ. Ցուցանիշների ստանդարտացում

Ցուցանիշների համակարգը կառուցվում է չորս մակարդակով՝

Յուրաքանչյուր ցուցանիշի համար պետք է սահմանվեն ձևակերպումը, հաշվարկման մեթոդաբանությունը, տվյալների աղբյուրը, հաշվետվողականության պարբերականությունը և պատասխանատու մարմինը (ցուցանիշի անձնագիր՝ metadata sheet)՝ միջազգային պրակտիկային (UNESCO UIS, OECD INES, ESG-ENQA չափանիշներ) համահունչ:

Ուղղություն Գ. «Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» կապի ամրապնդում ծրագրային բյուջետավորման մեջ

- ԿԳՄՍՆ-ի և Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի բյուջետային ծրագրերի տրամաբանական շրջանակի (logic model, results framework) վերանայում՝ ապահովելով, որ ամեն ծախսային տողին համապատասխանի հստակ թողարկման, առնվազն մեկ վերջնարդյունքի և հնարավորության դեպքում՝ ազդեցության ցուցանիշ:
- Ծախսարդյունավետության ցուցանիշների ներդրում՝ մեկ շրջանավարտի հաշվով ծախս, մեկ աշխատանքի տեղավորված շրջանավարտի հաշվով ծախս, մեկ գիտական հրապարակման հաշվով ծախս:
- Նորմատիվային (մեկ ուսանողի հաշվով) ֆինանսավորման բանաձևի աստիճանական կապակցում որակի և վերջնարդյունքի ցուցանիշների որոշակի բաղադրիչի հետ (performance-linked funding

element)՝ սկզբում որպես խրախուսական հավելավճար, այլ ոչ թե հիմնական ֆինանսավորման փոխարինում:

- Բացատրագրերում և տարեկան կատարողականի հաշվետվություններում «ծախս-արդյունք-ազդեցություն» կապի բացահայտ ներկայացում՝ ոչ միայն փաստացի և ծրագրված թվերի համեմատություն, այլև շեղումների պատճառահետևանքային վերլուծություն:

Ուղղություն Դ. Ինստիտուցիոնալ և իրավական շրջանակ

- Համապատասխան փոփոխություններ «Բյուջետային համակարգի մասին» և «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» ՀՀ օրենքներում ու ենթաօրենսդրական ակտերում՝ ցուցանիշների ստանդարտների և տվյալների տրամադրման պարտադիր բնույթը սահմանելու համար:
- Միջգերատեսչական աշխատանքային խմբի ձևավորում (ԿԳՄՍՆ, Ֆինանսների նախարարություն, ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, Բարձրագույն կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն, բուհերի ներկայացուցիչներ)՝ տվյալների կառավարման քաղաքականությունը համակարգելու համար:
- Տվյալների կառավարման (data governance) մեկ պատասխանատու կառույցի սահմանում՝ ստանդարտների պահպանման, տվյալների որակի հսկողության և հակասությունների լուծման գործառույթով:

Ուղղություն Ե. Թվային ենթակառուցվածք և տվյալների որակ

- Միասնական տեխնիկական ստանդարտների մշակում (տվյալների ձևաչափ, API-ի բնութագրեր, անվտանգության պահանջներ):
- Տվյալների վավերացման ավտոմատացված մեխանիզմների (validation rules) ներդրում՝ կրկնօրինակումների, բացակայող արժեքների և անհամապատասխանությունների նվազեցման համար:

- Անձնական տվյալների պաշտպանության պահանջների ապահովում՝ «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքին համապատասխան:

Ուղղություն 2. Կարողությունների զարգացում

- Բուհերի ֆինանսական և վիճակագրական ստորաբաժանումների աշխատակիցների վերապատրաստում՝ տվյալների մուտքագրման ստանդարտների ու արդյունքահեն կառավարման վերաբերյալ:
- ԿԳՄՍՆ-ի և ֆինանսների նախարարության մասնագետների կարողությունների զարգացում՝ արդյունքային և ազդեցության ցուցանիշների վերլուծության ու ծրագրային բյուջեի արդյունավետության գնահատման ոլորտում:

Ուղղություն Է. Թափանցիկություն և հաշվետվողականություն

- Հանրության համար բաց տվյալների վահանակի (ինտերակտիվ dashboard) ստեղծում՝ ըստ բուհերի, մասնագիտությունների և ցուցանիշների խմբերի:
- Տարեկան կատարողականի հաշվետվության ներկայացում Ազգային ժողովին՝ ներառելով «Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» վերլուծություն:

Ուշադրություն. «Ուղղություն Բ»-ի ներքո սկզբնական տարբերակում ներկայացված ցուցանիշների չորսմակարդակ աղյուսակը սույն խմբագրված տարբերակում տեղափոխվել է 3-րդ գլուխ (Աղյուսակ 3.1՝ արդյունքների շղթան) և 4-րդ գլուխ (Աղյուսակ 4.2՝ նվազագույն պարտադիր ցուցանիշային փաթեթը), որտեղ ներկայացված է ընդլայնված՝ 20 ցուցանիշի մակարդակով:

Աղյուսակ 4.7. Ուղղությունների և մանրամասն շարադրանքի համապատասխանությունը

Ուղղություն	Որտեղ է մանրամասն շարադրված	Ինչ է պահանջում իրագործումը
Ա. Միասնական տվյալային համակարգի ինտեգրում	4.2.1–4.2.3 (ելակետային վիճակ, ճարտարապետություն, եզակի նույնացուցիչ). 5.1 (դերերի բաշխում)	Նոր ֆինանսավորվող միջոցառում (SS ինտեգրում) և միջգերատեսչական համաձայնություն
Բ. Ցուցանիշների ստանդարտացում	4.1 ամբողջությամբ (սվազագույն փաթեթ, անձնագիր, դասակարգիչներ). Հավելված 1	Գործող ցուցանիշների վերանայում. ենթաօրենսդրական ակտ՝ դասակարգիչի հաստատման համար
Գ. «Ճախս-արդյունք-ազդեցություն» կապի ամրապնդում	4.3 ամբողջությամբ (իրավական հիմք, տրամաբանական շրջանակ, կատարողականային ֆինանսավորման դիզայն). Հավելված 3	Գործող բյուջետային ծրագրերի արդյունքային ցուցանիշների վերանայում՝ առանց նոր ֆինանսավորման
Դ. Ինստիտուցիոնալ և իրավական շրջանակ	4.2.4 (անձնական տվյալների իրավական դիզայն). 5.1.3 (տվյալների կառավարման կառույց). 5.3.5 (ինստիտուցիոնալացում)	Օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ փոփոխություն (անձնական տվյալներ, կառավարման կառույց)
Ե. Թվային ենթակառուցվածք և տվյալների որակ	4.2.2, 4.2.5 (ճարտարապետություն և փուլեր). 6.1.3 (որակի մետացուցանիշներ). Հավելված 2	Նոր ֆինանսավորվող միջոցառում. կախված է X-Road-ի ներդրման ժամանակացույցից
Զ. Կարողությունների զարգացում	3.2 (ՀՆ 6). 4.2.5 (Փուլ 2). 5.2.3 (գործընկերային ուսուցում). 6.1.2 (Ի6.1–Ի6.2)	Նոր ֆինանսավորվող միջոցառում (վերապատրաստում) . հնարավոր է դոնորական աջակցությամբ

Ուղղություն	Որտեղ է մանրամասն շարադրված	Ինչ է պահանջում իրագործումը
Է. Թափանցիկություն և հաշվետվողականություն	3.2 (ՀՆ 5). 6.3 ամբողջությամբ (հաշվետվողականության չորս գործիք)	Գործող հաշվետվական պրակտիկայի վերանայում. վահանակի մասով՝ նոր ֆինանսավորվող միջոցառում

ԳԼՈՒԽ 5. ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ

4-րդ գլխում ներկայացված լուծումները տեխնիկապես իրագործելի են, սակայն նմանատիպ բարեփոխումների ձախողման հիմնական պատճառը սովորաբար ոչ տեխնոլոգիական է: Ամենակարճ և ամենասթափեցնող վկայությունը հենց Հայաստանի սեփական փորձն է. Բաց կառավարման գործընկերության «Կրթության կառավարման միասնական տեղեկատվական համակարգ» պարտավորությունը (2018–2020 թթ.) տեխնոլոգիապես անհասանելի բան չէր պահանջում, բայց անկախ հաշվետվողականության մեխանիզմի գնահատմամբ պարտավորության ձևակերպումն «զուրկ էր մանրամասներից այն մասին, թե ինչ տեղեկատվություն է տրամադրվելու բուհերի վերաբերյալ», և ժամկետի ավարտին լիարժեք գործում էր միայն դպրոցական բազան [10]: Այսինքն՝ ձախողման աղբյուրը պատասխանատվության և ընդգրկման անհստակությունն էր, ոչ թե SS կարողությունը:

Ուստի սույն գլուխը կենտրոնանում է երեք հարցի պատասխանի վրա. ո՞վ ինչ է անելու (5.1), ինչպե՞ս են ներգրավվելու նրանք, ովքեր տվյալները տրամադրելու են (5.2), և ի՞նչ հաջողականությամբ, ի՞նչ ստուգիչ կետերով է ընթանալու ներդրումը (5.3):

5.1. Պետական մարմինների դերերը

5.1.1. Դերերի բաշխման սկզբունքը

Տվյալային բարեփոխումների կառավարման ամենատարածված թերությունն այն է, որ «պատասխանատու» կարգավիճակը վերագրվում է մի քանի մարմնի միաժամանակ, ինչի արդյունքում իրական պատասխանատվություն ոչ ոք չի կրում: Դա կանխելու համար առաջարկվում է յուրաքանչյուր գործառույթի համար տարբերակել չորս դեր՝ **կատարող** (գործառույթը փաստացի իրականացնում է), **պատասխանատու** (հաշվետու է արդյունքի համար և միակն է),

խորհրդակցվող (կարծիքը պարտադիր հարցվում է որոշումից առաջ) և **տեղեկացվող** (ստանում է արդյունքը՝ առանց որոշման իրավունքի):

Առանցքային կանոնն այն է, որ «պատասխանատու» սյունակում յուրաքանչյուր տողի դիմաց կարող է լինել միայն մեկ մարմին: Ստորև ներկայացված մատրիցան կառուցված է հենց այս սահմանափակմամբ:

Աղյուսակ 5.1. Դերերի բաշխման մատրիցան

Գործառույթ	Պատասխանատու L (մեկ)	Կատարող	Խորհրդակցվող
Ցուցանիշների դասակարգիչի և անձնագրերի հաստատում	ԿԳՄՍՆ	Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտե	ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, ՈԱԱԿ, բուհեր, ֆինանսների նախարարություն
Տվյալային մոդուլի տեխնիկական մշակում և շահագործում	ԿՏԱԿ	ԿՏԱԿ	ԷԿԵՆԳ, բուհեր, Բարձր տեխնոլոգիական արդյունաբերության նախարարություն
Տվյալների որակի հսկողություն և վավերացում	Տվյալների կառավարման պատասխանատու կառույց (տես 5.1.3)	ԿՏԱԿ, բուհեր	ՀՀ վիճակագրական կոմիտե
Բյուջետային ծրագրերի ցուցանիշների ներառում բյուջետային փաստաթղթերում	Ֆինանսների նախարարություն	ԿԳՄՍՆ, ֆինանսների նախարարություն	Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտե
Փոխգործելիության ապահովում պետական այլ համակարգերի հետ	ԷԿԵՆԳ	ԷԿԵՆԳ, ԿՏԱԿ	ՊԵԿ, գանձապետարան, ՀՀ վիճակագրական կոմիտե
Շրջանավարտների հետազոման տվյալների տրամադրում	ՊԵԿ	ՊԵԿ	Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալություն
Անձնական տվյալների պաշտպանության համապատասխանության ապահովում	Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալություն	ԿՏԱԿ, ԿԳՄՍՆ	Արդարադատության նախարարություն

Գործառույթ	Պատասխանատու L (մեկ)	Կատարող	Խորհրդակցվող
Բաց տվյալների վահանակի հրապարակում և թարմացում	ԿԳՄՍՆ	ԿՏԱԿ	ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, քաղաքացիական հասարակություն
Տարեկան կատարողականի հաշվետվության ներկայացում	ԿԳՄՍՆ և Ֆինանսների նախարարություն (համատեղ)	ԿԳՄՍՆ	Ազգային ժողովի իրավասու հանձնաժողով
Խորհրդարանական վերահսկողություն	Ազգային ժողով	Իրավասու մշտական հանձնաժողով	Հաշվեքննիչ պալատ
Անկախ արտաքին գնահատում	ԿԳՄՍՆ (պատվիրող)	Անկախ գնահատող կազմակերպություն	Դոնոր գործընկերներ, բուհեր

Աղյուսակի տողերից երկուսն արժանի են առանձին ուշադրության: Առաջին՝ «Բյուջետային ծրագրերի ցուցանիշների ներառում» գործառույթի պատասխանատուն Ֆինանսների նախարարությունն է, ոչ ԿԳՄՍՆ-ը, քանի որ «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածով նախատեսված հավելվածների ներկայացումը բյուջետային գործընթացի մաս է [2]: Երկրորդ՝ «Շրջանավարտների հետագծման տվյալների տրամադրում» գործառույթի պատասխանատուն Պետական եկամուտների կոմիտեն է, ինչը նշանակում է, որ առանց այդ մարմնի վաղ և պաշտոնական ներգրավման 4.2.3 ենթաբաժնի ամբողջ բաղադրիչը մնում է անիրագործելի: Այս երկու կախվածությունը ճանապարհային քարտեզի կրիտիկական ուղու վրա են:

5.1.2. Առանձին մարմինների դերերի բովանդակությունը

Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը ոլորտի քաղաքականություն մշակող մարմինն է և կրում է քաղաքականության ընդհանուր պատասխանատվությունը՝ ցուցանիշների դասակարգիչի հաստատումը, բյուջետային ծրագրերի տրամաբանական շրջանակի վերանայման նախաձեռնումը, հրապարակայնության ապահովումը և տարեկան հաշվետվության

ներկայացումը: Կարևոր է, որ նախարարությունը միաժամանակ լինի և՛ պատվիրող, և՛ գնահատվող կողմ, ինչը շահերի բախման ռիսկ է. այն մեղմացվում է անկախ արտաքին գնահատմամբ (տես 6.3) և խորհրդարանական վերահսկողությամբ:

Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեն ոլորտային մասնագիտացված մարմինն է և հենց նրա բյուջետային ծրագրերի տրամաբանական շրջանակն է ենթակա վերանայման 4.3 ենթաբաժնի համաձայն: Կոմիտեն նաև առավել մոտ է բուհերին, ուստի ցուցանիշների գործնական կիրառելիության գնահատումը՝ արդյոք բուհը իրականում կարող է տվյալը տրամադրել առանց անհամաչափ բեռի, նրա գործառույթն է:

Ֆինանսների նախարարությունը որոշիչ դեր ունի երկու առումով: Առաջին՝ առանց նրա համաձայնության ցուցանիշները չեն մտնում բյուջետային փաստաթղթեր, այսինքն՝ քաղաքականությունը մնում է ոլորտային փաստաթուղթ առանց ֆինանսական հետևանքի: Երկրորդ՝ նախարարությունն է, որ կարող է ապահովել ցուցանիշների միասնականությունը ոլորտային և ընդհանուր բյուջետային մեթոդաբանության միջև. հակառակ դեպքում կրթության ոլորտում կձևավորվի զուգահեռ, մեկուսացված ցուցանիշային համակարգ:

ՀՀ վիճակագրական կոմիտեն կրում է մեթոդաբանական հեղինակության դերը: Կոմիտեն արդեն վարում է կրթության բաժինը ներառող վիճակագրական շտեմարան [31] և միջազգային դասակարգիչների կիրառման փորձ ունի, ուստի ցուցանիշների սահմանումների որակի հսկողությունը տրամաբանորեն նրա խորհրդատվական գործառույթն է: Միաժամանակ պետք է հստակ լինի, որ կոմիտեն վարչական ռեգիստրի օպերատոր չէ. այդ դերը ԿՏԱԿ-ինն է:

Կրթական տեխնոլոգիաների ազգային կենտրոնը տվյալային համակարգի փաստացի օպերատորն է. այն արդեն շահագործում է ԿԿՏՀ-ն

և բարձրագույն կրթության ոլորտում ունի գործող ծառայության փորձ՝ օտարերկրյա և սփյուռքահայ դիմորդների էլեկտրոնային ընդունելության համակարգը, որը պարտադիր դարձավ 2025/2026 ուսումնական տարվանից [11]: Այս փորձը ցույց է տալիս, որ կենտրոնի կարողությունը բավարար է խնդիրը ընդգրկման որոշման և ֆինանսավորման մեջ է:

Բարձրագույն կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոնը տրամադրում է հավատարմագրման տվյալները (ցուցանիշ Թ4) և միաժամանակ ցուցանիշային շրջանակի կարևոր օգտագործողն է: Հատկապես նշանակալի է, որ 2023/2024 ուսումնական տարվա դրությամբ 30 մասնավոր բուհից միայն 8-ն ունի հավատարմագրում [3]՝ այսինքն՝ հավատարմագրման տվյալները ինքնին ոլորտի կարևոր տարբերակիչ ցուցանիշ են:

Ազգային ժողովը կրում է խորհրդարանական վերահսկողության գործառույթը: Առաջարկվում է, որ տարեկան կատարողականի հաշվետվությունը ներկայացվի իրավասու մշտական հանձնաժողովին և քննարկվի բյուջետային գործընթացի հետ ժամանակային կապով՝ այսինքն՝ մինչև հաջորդ տարվա բյուջեի քննարկումը, որպեսզի քննարկումը կարողանա ազդել ֆինանսավորման որոշումների վրա: Հակառակ դեպքում հաշվետվությունը դառնում է հետահայաց ձևականություն:

Հաշվեքննիչ պալատը սահմանադրական անկախ մարմին է և կարող է ընդգրկվել որպես տվյալների որակի արտաքին ստուգման օղակ: Ուշագրավ է, որ ուսումնասիրված աղբյուրներում կրթական վիճակագրության կամ ԿԿՏՀ-ի տվյալների որակին վերաբերող վերջին տարիների հաշվեքննության արդյունք չի հայտնաբերվել. գտնված միակ առնչվող նյութը 2012 թվականի կրթական ենթակառուցվածքային ծրագրերի հաշվեքննությունն է [36]: Այս բացը ինքնին վկայում է, որ տվյալների որակը դեռ չի դիտարկվում որպես հաշվեքննության առարկա,

թեև ծրագրային բյուջետավորման պայմաններում այն ուղղակիորեն ազդում է պետական միջոցների արդյունավետության գնահատման վրա:

5.1.3. Տվյալների կառավարման պատասխանատու կառույցի հարցը

Առաջարկվող լուծումների ամենավիճահարույց ինստիտուցիոնալ որոշումն այն է, թե որ կառույցը պետք է կրի տվյալների կառավարման (data governance) պատասխանատվությունը՝ ստանդարտների պահպանման, տվյալների որակի հսկողության և մարմինների միջև հակասությունների լուծման գործառնությամբ: Դիտարկվում է երեք տարբերակ:

Աղյուսակ 5.2. Տվյալների կառավարման կառույցի տարբերակների համեմատությունը

Տարբերակ	Առավելություն	Թերություն
ա) Առանձին ստորաբաժանում ԿԳՄՍՆ-ի կազմում	Ուղղակի կապ քաղաքականություն մշակողի հետ. լրացուցիչ իրավաբանական անձ չի պահանջվում	Չի կարող անկողմնակալ գնահատել նույն նախարարության ծրագրերի տվյալները. շահերի բախման ռիսկ
բ) Գործառնության վերապահում ԿՏԱԿ-ին	Կառույցն արդեն շահագործում է համակարգը. տեխնիկական կարողությունն առկա է	Օպերատորը միաժամանակ դառնում է որակի հսկիչ՝ ինքն իրեն ստուգող. նույն շահերի բախման տրամաբանությունը
գ) Միջգերատեսչական խորհուրդ՝ մշտական քարտուղարությամբ	Անկողմնակալություն. բոլոր տվյալ տրամադրողների ներկայացվածություն. հակասությունների լուծման լեգիտիմություն	Դանդաղ որոշումներ. պահանջում է իրավական ամրագրում և առանձին ֆինանսավորում քարտուղարության համար

Առաջարկվում է **գ) տարբերակը՝ առաջին և երկրորդ փուլերի համար**

ա) տարբերակի ձևով անցումային լուծմամբ: Հիմնավորումը հետևյալն է. առաջին փուլում հիմնական աշխատանքը մեթոդաբանական է և ուղղակիորեն կապված է քաղաքականություն մշակելու գործառնության հետ, ուստի ԿԳՄՍՆ-ի կազմում ստորաբաժանումը բավարար է և արագ գործարկելի: Սակայն երբ երրորդ փուլում ցուցանիշները սկսում են ազդել ֆինանսավորման որոշումների վրա, նույն մարմնի կողմից տվյալների որակի հսկողությունը դառնում է լեգիտիմության խնդիր. այդ պահին

գործառույթը պետք է տեղափոխվի միջգերատեսչական խորհուրդ՝ մշտական քարտուղարությամբ: Այս անցումը պետք է նախատեսվի ի սկզբանե, ոչ թե որպես հետագա բարեփոխում:

Միջգերատեսչական աշխատանքային խմբի կարգավիճակի մասին:

Առաջարկվում է, որ խումբը ձևավորվի ոչ թե որպես ad hoc կազմ, այլ ՀՀ վարչապետի կամ կառավարության որոշմամբ՝ հաստատված կանոնակարգով, որը սահմանում է կազմը, նախագահողը, նիստերի պարբերականությունը (առաջարկվում է առնվազն եռամսյակային), որոշումների ընդունման կարգը և արձանագրությունների հրապարակայնությունը: Այս պահանջը ձևական չէ. Հայաստանի սեփական փորձը ցույց է տալիս, որ իրավականորեն չամրագրված աշխատանքային խմբերը դադարում են գործել կադրային փոփոխությունների ժամանակ, ինչը հենց ազգային ուսումնառության ռեգիստրի 2016-ից 2028 թվական հետաձգման հավանական մեխանիզմներից է [3]:

5.2. Շահակիցների ներգրավման մեխանիզմները

5.2.1. Շահակիցների քարտեզագրումը

Շահակիցների ներգրավումը սույն քաղաքականությունում ոչ միայն մասնակցային արժեք ունի, այլև գործառական. տվյալները տրամադրողը բուհն է, և եթե բուհը ներդրումը դիտարկում է որպես պատժիչ վերահսկողություն, տվյալների որակը կլինի ցածր՝ անկախ տեխնիկական լուծման որակից: Այս կախվածությունը 2-րդ գլխում վերլուծված հանրային մասնակցության խնդրի հակառակ կողմն է:

Աղյուսակ 5.3. Շահակիցների քարտեզագրումը

Շահակից	Շահիչ և հավանական դիրքորոշումը	Ներգրավման ձևը
Պետական բուհեր	Ստանում են պետական ֆինանսավորում և պարտավոր են տվյալ տրամադրել. շահագրգիռ են, որ ցուցանիշները չդառնան պատժիչ գործիք	Ցուցանիշների խորհրդատվական խումբ. մասնակցություն փորձական ներդրմանը. սեփական վերլուծական վահանակի տրամադրում
Մասնավոր բուհեր	Հիմնական դիմադրող խումբը. պետական ֆինանսավորում գրեթե չեն ստանում, բայց նույն վարչական բեռն են կրելու. 30-ից միայն 8-ն է հավատարմագրված [3]	Անցումային ավելի երկար ժամկետ. նվազագույն պարտադիր դաշտերի կրճատված փաթեթ առաջին փուլում. տեխնիկական աջակցություն
Ուսանողներ և ուսանողական կազմակերպություններ	Շահագրգիռ են հրապարակային, համադրելի տվյալներով՝ ծրագիր ընտրելիս. հիմնական դաշնակիցն են թափանցիկության հարցում	Ներկայացվածություն ցուցանիշների խորհրդատվական խմբում. ազգային ուսանողական հարցման (Վ5) նախագծում
Գործատուներ և ոլորտային ասոցիացիաներ	Շահագրգիռ են հմտությունների համապատասխանության տվյալներով. կարող են տրամադրել որակական գնահատականներ	Գործատուների պարբերական հարցում. մասնակցություն Վ2 ցուցանիշի մեթոդաբանության մշակմանը

Շահակից	Շահը և հավանական դիրքորոշումը	Ներգրավման ձևը
Դասախոսական և գիտական համայնք	Չգայուն են հրապարակումների և հետազոտական արտադրողականության ցուցանիշների նկատմամբ. ռիսկ՝ ցուցանիշների շահարկում	Մեթոդաբանական քննարկում Թ5 ցուցանիշի շուրջ. բացահայտ սահմանափակումների ամրագրում անձնագրում
Քաղաքացիական և հասարակություն և հետազոտական կենտրոններ	Բաց տվյալների հիմնական օգտագործողն են. արդեն իրականացնում են ոլորտի մշտադիտարկում [3]	Բաց տվյալների վահանակի պահանջների ձևակերպում. մասնակցություն հանրային քննարկումներին
Դոնոր կազմակերպություններ	Ֆինանսավորում և տեխնիկական աջակցություն. շահագրգիռ են արդյունքի չափելիությամբ	Համաձայնեցում ծրագրերի բաղադրիչների միջև՝ զուգահեռ շրջանակների ձևավորումը կանխելու համար

5.2.2. Մասնավոր բուհերի հարցը որպես առանձին խնդիր

Շահակիցների շարքում մասնավոր բուհերն առանձնահատուկ դեպք են և արժանի են բացահայտ դիտարկման, քանի որ նրանք 53 բուհից 30-ն են, այսինքն՝ մեծամասնությունը հաստատությունների թվով, թեև ուսանողների միայն 17,3 տոկոսն է սովորում ոչ պետական հաստատություններում [3]: Առաջարկվող լուծումը՝ տվյալների տրամադրման պարտադիր բնույթը տարածել նաև մասնավոր բուհերի վրա, նրանց համար նշանակում է վարչական բեռ՝ առանց ուղղակի ֆինանսական օգուտի, քանի որ պետական ֆինանսավորումից նրանք գործնականում դուրս են:

Այս անհամաչափությունն անտեսելը կհանգեցնի կա՛մ դիմադրության, կա՛մ ձևական, ցածր որակի տվյալների ներկայացման՝ ինչը վատթարացնում է ամբողջ համակարգի արժանահավատությունը: Առաջարկվում են երեք փոխհատուցող մեխանիզմ.

- **Փոխադարձություն:** Տվյալ տրամադրող յուրաքանչյուր բուհ ստանում է իր վերլուծական վահանակի հասանելիություն՝ սեփական

ցուցանիշները ոլորտային միջինի հետ համեմատելու հնարավորությամբ: Այս մոտեցումը տվյալների տրամադրումը դարձնում է փոխանակում, ոչ միակողմանի պարտականություն, և հենց այն է, ինչը Համաշխարհային բանկի ֆինանսավորմամբ նախատեսված ԿԿՏՀ-ի գործառնության ընդլայնումը՝ տվյալների վիզուալիզացիայի գործիքներով, տեխնիկապես հնարավոր է դարձնում [1]:

- **Կապակցում հավատարմագրման հետ:** Ցուցանիշային տվյալների ամբողջականությունը կարող է դառնալ հավատարմագրման գործընթացում հաշվի առնվող տարր՝ ESG 2015-ի 1.7 «Տեղեկատվության կառավարում» ստանդարտի տրամաբանությամբ [15]: Այս կապակցումը մասնավոր բուհերի համար ստեղծում է իրական շարժառիթ, քանի որ նրանց 30-ից միայն 8-ն է հավատարմագրված:
- **Անցումային տարբերակված ժամկետներ:** Առաջին փուլում մասնավոր բուհերի համար պարտադիր դաշտերի փաթեթը կարող է լինել կրճատված (միայն Թ1, Թ2 ցուցանիշները), երկրորդ փուլում՝ ամբողջական: Կարևոր է, որ տարբերակումը լինի ժամանակավոր և հրապարակային, ոչ թե մշտական բացառություն, հակառակ դեպքում համադրելիությունը՝ ամբողջ քաղաքականության նպատակը, կխախտվի:

5.2.3. Ներգրավման գործիքակազմը

Իրավական ակտերի հանրային քննարկումը: Ցուցանիշների դասակարգիչի և տվյալների տրամադրման կարգի նախագծերը ենթակա են հրապարակման e-draft.am միասնական հարթակում՝ հանրային քննարկումների կազմակերպման և անցկացման կարգի համաձայն [35]: Ընդգծենք, որ նույն հարթակի կիրառման փորձն արդեն առկա է հենց այս ոլորտում. կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգի և ուսումնական հաստատությունների պետական միասնական վարչական ռեգիստրի վարման կարգի նախագիծը հրապարակվել է այդ հարթակում՝

հիմնավորմամբ, որը հղում է կատարում Հայաստանի միջազգային հաշվետվողականության պարտավորություններին [11]:

Ցուցանիշների խորհրդատվական խումբը: Առաջարկվում է մշտական խորհրդատվական մարմին՝ բուհերի (պետական և մասնավոր), ուսանողական կազմակերպությունների, գործատուների և հետազոտական կենտրոնների ներկայացուցիչներով, որի կարծիքը պարտադիր հարցվում է ցուցանիշների դասակարգիչի փոփոխություններից առաջ: Խմբի կարծիքը խորհրդատվական է, բայց առաջարկվում է պարտադիր պահանջ, որ դասակարգիչի հաստատման փաստաթղթում ներկայացվի, թե որ առաջարկություններն են ընդունվել և որոնք՝ ոչ, և ինչու:

Այս վերջին պահանջը՝ մերժման հիմնավորման պարտականությունը, Էական է և բխում է 2-րդ գլխի վերլուծությունից: Հայաստանի իրավական դաշտում խորհրդակցությունների մեխանիզմներ նախատեսված են, սակայն, ինչպես արձանագրվել է 2.3 ենթաբաժնում, «դրանց ազդեցությունը վերջնական որոշումների վրա հաճախ սահմանափակ է»: Այսինքն՝ խնդիրը մեխանիզմի բացակայությունը չէ, այլ արձագանքի բացակայությունը: Հետադարձ կապի փաստագրումը՝ ամենացածր ծախսով միջոցառումն է, որը մասնակցությունը ձևականից վերածում է իրականի:

Փորձնական ներդրման մասնակցությունը որպես ներգրավման գործիք: 3-5 բուհում փորձնական ներդրումը (Փուլ 1) ոչ միայն տեխնիկական փորձարկում է, այլև ներգրավման ամենաարդյունավետ մեխանիզմը. փորձնական բուհերի աշխատակիցները դառնում են համակարգի կիրառման փորձառու կրողներ և հաջորդ փուլում կատարում են ուսուցանողի դեր մյուս բուհերի համար: Այս մոտեցումը՝ գործընկերային ուսուցումը, զգալիորեն ավելի էժան է կենտրոնացված վերապատրաստումից և ավելի արդյունավետ է, քանի որ հենվում է իրական, ոչ պատկերացրած դժվարությունների վրա:

5.3. Իրականացման փուլայնությունը

5.3.1. Ինչու փուլային, ոչ միանգամից

Փուլային մոտեցման օգտին կան երեք առանձին փաստարկ, որոնցից միայն մեկն է ռեսուրսային:

Առաջին՝ մեթոդաբանական կախվածությունը: Ինչպես ցույց է տրվել 3.2 ենթաբաժնում, ցուցանիշների սահմանումները նախորդում են տվյալների հավաքագրմանը, հակառակ դեպքում ներկայիս անհամադրելիությունը վերարտադրվում է թվային ձևով՝ և արդեն ամրագրված վիճակում, ինչը շտկելը զգալիորեն ավելի դժվար է, քան ի սկզբանե ճիշտ սահմանելը:

Երկրորդ՝ իրավական կախվածությունը: Շրջանավարտների հետագծումը՝ ամբողջ վերջնարդյունքային բաղադրիչի հիմքը, պահանջում է կեղծանվանման ինստիտուտի իրավական ամրագրում և կառավարման տեղեկատվական համակարգում հավաքագրվող անձնական տվյալների ցանկի հստակեցում օրենսդրական մակարդակով (տես 4.2.4): Այս երկու քայլն ունեն օրենսդրական գործընթացի բնական տրամաբանություն, որը հնարավոր չէ արագացնել տեխնիկական միջոցներով:

Երրորդ՝ ապացույցային փաստարկը: Միջազգային փորձի վերլուծությունը (4.3.4) ցույց է տալիս, որ արդյունքահեն ֆինանսավորման սխեմաների ձախողման տարածված պատճառը վաղաժամ, չստուգված ցուցանիշներով որոշումների կապակցումն է: Փուլայնությունը այս ռիսկի ուղղակի մեղմացումն է. կատարողականին կապակցված բաղադրիչը մտնում է գործողության միայն երրորդ փուլում, երբ ցուցանիշներն արդեն ունեն առնվազն երկու տարվա ստուգված տվյալային շարք:

5.3.2. Կրիտիկական ուղին

Ճանապարհային քարտեզի բոլոր միջոցառումները հավասարազոր չեն: Երեք քայլ գտնվում է կրիտիկական ուղու վրա, այսինքն՝ դրանց ուշացումը ուղղակիորեն հետաձգում է ամբողջ քաղաքականության

իրականացումը, մինչդեռ մյուս միջոցառումների ուղացումը կարող է կլանվել ընթացքում.

- **Ցուցանիշների դասակարգիչի հաստատումը** (Փուլ 1) — առանց դրա ո՛չ տվյալային մոդուլի դաշտերը կարելի է վերջնականացնել, ո՛չ բյուջետային ցուցանիշները սահմանել,
- **Կեղծանվանման իրավական հիմքի ամրագրումը և տվյալների ցանկի հստակեցումը** (Փուլ 1) — առանց դրանց ռեգիստրների կապակցումը (Փուլ 3) իրավականորեն խնդրահարույց է,
- **Պետական եկամուտների կոմիտեի հետ տվյալների փոխանակման համաձայնեցումը** (Փուլ 2) — առանց դրա շրջանավարտների հետագծման բոլոր չորս ցուցանիշները (Վ1–Վ4) մնում են անչափելի, ինչը իր հերթին անհնարին է դարձնում 4.3 ենթաբաժնի բյուջետային կապը վերջնարդյունքի մակարդակում:

Այս երեք քայլի կառավարումը պետք է լինի միջգերատեսչական խմբի հատուկ ուղադրության առարկա, և դրանց կատարման ընթացքը՝ տարեկան հաշվետվության առանձին բաժին: Ուշագրավ է, որ երեքից երկուսը իրավական և միջգերատեսչական բնույթի են, ոչ տեխնիկական. այսինքն՝ ծրագրի հիմնական ռիսկը SS ոլորտում չէ:

5.3.3. Փուլային անցման դարպասները

Փուլայնությունը արժեք ունի միայն այն դեպքում, երբ փուլից փուլ անցումը պայմանավորված է չափելի չափանիշներով, ոչ թե օրացուցային ամսաթվով: Հակառակ դեպքում ձևավորվում է հաճախ դիտվող պրակտիկա, երբ փուլը հայտարարվում է ավարտված այն պատճառով, որ ժամկետը լրացել է՝ անկախ արդյունքից: Առաջարկվում է չորս անցման դարպաս.

Աղյուսակ 5.4. Փուլային անցման դարպասները և չափանիշները

Դարպաս	Անցման չափանիշները	Եթե չափանիշը չի բավարարվում
Դ1 (Փուլ 1 → 2)	Դասակարգիչը հաստատված է. բոլոր ցուցանիշներն ունեն անձնագիր. օրենսդրական փոփոխությունների փաթեթը ներկայացված է. փորձնական ներդրումն ավարտված է 3-5 բուհում և կազմված է սովորած դասերի հաշվետվություն	Փուլ 2-ը հետաձգվում է. արգելվում է սկսել համատարած ներդրումը, քանի որ սխալ դաշտային կառուցվածքի տարածումը 53 բուհով դառնում է անշրջելի
Դ2 (Փուլ 2 → 3)	Համակարգին միացած է բոլոր 53 բուհը. պարտադիր դաշտերի լրացվածությունը $\geq 95\%$. վավերացման կանոնները գործում են. յուրաքանչյուր բուհում նշանակված է տվյալների որակի պատասխանատու. ՊԵԿ-ի հետ տվյալների փոխանակման համաձայնությունն ստորագրված է	Փուլ 3-ի բյուջետային կապակցումը հետաձգվում է. թույլատրվում է շարունակել միայն հրապարակայնության բաղադրիչը՝ առանց ֆինանսավորման հետևանքների
Դ3 (Փուլ 3 → 4)	Հրապարակված է առնվազն մեկ շրջանավարտների հետագծման հաշվետվություն. ցուցանիշներն ունեն առնվազն երկու տարվա ստուգված շարք. գործում է բաց տվյալների վահանակը. կատարողականին կապակցված փորձնական բաղադրիչը կիրառվել է առնվազն մեկ բյուջետային ցիկլում	Կատարողականին կապակցված բաղադրիչի ընդլայնումն արգելվում է. համակարգը մնում է տեղեկատվական ռեժիմում
Դ4 (Փուլ 4-ի արդյունք)	Անկախ գնահատումն ավարտված է և հրապարակված. ցուցանիշային փաթեթը վերանայված է. ընդունված է հիմնավորված որոշում կատարողականահեն բաղադրիչի ընդլայնման, պահպանման կամ դադարեցման վերաբերյալ	Ընդհանուր վերանայում. հնարավոր է քաղաքականության վերաձևակերպում կամ դադարեցում՝ բացահայտ հրապարակային հիմնավորմամբ

Աղյուսակի երրորդ սյունակը՝ «Եթե չափանիշը չի բավարարվում», սովորաբար բացակայում է ճանապարհային քարտեզներից, և հենց դա է դարձնում դրանք ձևական: Բացահայտ «ոչ» սցենարի նախատեսումը իրավական և կառավարչական պաշտպանություն է. այն թույլ է տալիս պատասխանատու մարմնին հետաձգել փուլը՝ առանց դա որպես

ծախողում ներկայացնելու, ինչը գործնականում մեծացնում է հետաձգման՝ և հետևաբար որակի՝ իրական հավանականությունը:

5.3.4. Փորձնական ներդրման ձևավորումը

Փորձնական ներդրման բուհերի ընտրությունը մեթոդաբանական որոշում է, ոչ վարչական հարմարություն: Առաջարկվում է ընտրել 3-5 բուհ՝ հետևյալ չափանիշների համակցությամբ.

- **Բազմազանությունն ըստ սեփականության ձևի:** Առնվազն մեկ մասնավոր բուհ. հակառակ դեպքում փորձնական փուլը չի բացահայտի հենց այն դժվարությունները, որոնք 5.2.2 ենթաբաժնում նշված են որպես հիմնական ռիսկ:
- **Բազմազանությունն ըստ չափի:** Առնվազն մեկ խոշոր բուհ (բարդ կազմակերպական կառուցվածք, բազմաթիվ ֆակուլտետներ) և առնվազն մեկ փոքր բուհ (սահմանափակ վարչական ռեսուրս): Այս երկուսի դժվարությունները տարբեր են՝ խոշորի դեպքում ներքին համակարգերի ինտեգրումը, փոքրի դեպքում՝ մարդկային ռեսուրսի բացակայությունը:
- **Աշխարհագրական բազմազանություն:** Առնվազն մեկ մարզային բուհ, քանի որ 4.2.3 ենթաբաժնում առաջարկված հարաբերական ցուցիչների մեթոդաբանությունը հենց մարզային տարբերությունների հետ աշխատելու համար է նախատեսված և պետք է փորձարկվի իրական մարզային տվյալների վրա:
- **Ուսումնական ոլորտների ծածկույթ:** Ընտրված բուհերի ամբողջությունը պետք է ընդգրկի ISCED-F 2013-ի առնվազն վեց լայն ոլորտ, որպեսզի դասակարգիչի կիրառելիությունը ստուգվի ոչ միայն տիպային, այլև բարդ դեպքերում (միջառարկայական ծրագրեր, ինտեգրացված ծրագրեր):

Փորձնական փուլի արդյունքը պետք է լինի ոչ թե «համակարգը գործում է» եզրակացությունը, այլ սովորած դասերի փաստագրված հաշվետվություն՝ որ դաշտերը բուհերը սխալ են լրացրել և ինչու, որ

ցուցանիշների համար տվյալը գործնականում անհասանելի է, որքան աշխատաժամանակ է պահանջվել մեկ հաշվետու ժամանակահատվածի տվյալները մուտքագրելու համար: Վերջին թիվը՝ վարչական բեռի փաստացի չափումը, կրիտիկական է, քանի որ ռիսկերի բաժնում առաջին ռիսկը հենց բուհերի դիմադրությունն է լրացուցիչ վարչական բեռի պատճառով, և առանց փաստացի չափման այդ ռիսկի կառավարումը հենվում է ենթադրությունների վրա:

5.3.5. Ինստիտուցիոնալացումը որպես կայունության պայման

Չորս փուլը՝ 48 ամսից ավելի, գերազանցում է քաղաքական ցիկլի սովորական տևողությունը, ինչը նշանակում է, որ քաղաքականությունը գոյատևելու է կառավարման կազմի փոփոխություններ: Ռիսկերի բաժնում այս ռիսկը ձևակերպված է որպես «քաղաքական կամքի անկայունություն» հետևանքով «բարեփոխման կիսատ մնալը»: Հայաստանի պարագայում այս ռիսկը վերացական չէ. ազգային ուսումնասիրության ռեգիստրի 2016-ից 2028 թվական երեք անգամ հետաձգումը և «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» օրենքի ընդունման ձգձգումը՝ 2016 թվականից մինչև 2025 թվականի սեպտեմբերի 11-ը, հենց այս ռիսկի փաստացի դրսևորումներն են [3][1]:

Առաջարկվում են չորս ինստիտուցիոնալացնող միջոցառում.

- **Իրավական ամրագրում ենթաօրենսդրական մակարդակից բարձր:** Ցուցանիշների ստանդարտների և տվյալների տրամադրման պարտադիր բնույթը սահմանել օրենքով կամ կառավարության որոշմամբ, ոչ նախարարի հրամանով. վերջինս ամենահեշտ փոփոխվող ակտն է:
- **Բազմամյա ծրագրային պարտավորություն:** Ներդրման ֆինանսավորումը ամրագրել միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրում՝ «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 15.1-ին հոդվածով նախատեսված եռամյա հորիզոնով [2], ինչը միայն մեկ բյուջետային տարվա որոշմամբ դադարեցումը դժվարացնում է:

- **Դոնորական համաձայնագրի ամրագրում:** Դոնորական աջակցության պայմանագրային ժամկետները սովորաբար գերազանցում են քաղաքական ցիկլը և ստեղծում արտաքին պարտավորվածություն, ինչը կայունության լրացուցիչ գործոն է:
- **Հրապարակայնությունը որպես անշրջելիության մեխանիզմ:** Երբ բաց տվյալների վահանակն արդեն գործում է և հանրությունն օգտագործում է դրա տվյալները, համակարգի դադարեցումը դառնում է հրապարակային քաղաքական ծախս: Այս պատճառով հրապարակայնության բաղադրիչը, թեև ներդրվում է երրորդ փուլում, ունի ոչ միայն թափանցիկության, այլև ծրագրի կայունության գործառույթ:

****ԳԼՈՒԽ 6. ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՈՒՄԸ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ****

Սույն գլուխը վերաբերում է քաղաքականության **սեփական** մշտադիտարկմանը: Այս տարբերակումը սկզբունքային է և հաճախ շփոթվում է. 4.1 ենթաբաժնում առաջարկված 20 ցուցանիշը **ոլորտի** ցուցանիշներն են, այսինքն՝ քաղաքականության արդյունքը, ոչ թե գործիքը: Իսկ սույն գլխում ներկայացվող ցուցանիշները չափում են, թե որքանով է հենց քաղաքականությունն իրականացվում: Առանց այս երկու շերտի հստակ բաժանման ձևավորվում է շրջանաձև տրամաբանություն, երբ ցուցանիշային համակարգի ներդրման հաջողությունը գնահատվում է նույն ցուցանիշներով, որոնք դեռ չեն ներդրվել:

Գնահատման տերմինաբանությունը և չափանիշները վերցված են ՏՀԶԿ-ԶԱԿ-ի արդյունքահեն կառավարման բառարանից [18], որի համաձայն **մշտադիտարկումը** շարունակական գործառույթ է, որն օգտագործում է տվյալների համակարգված հավաքագրումը՝ շահակիցներին իրականացման ընթացքի մասին տեղեկացնելու համար, իսկ **գնահատումը** ընթացող կամ ավարտված միջամտության համակարգված ու օբյեկտիվ վերլուծությունն է՝ նրա նախագծման, իրականացման և արդյունքների վերաբերյալ: Երկուսը փոխարինելի չեն. մշտադիտարկումը պատասխանում է «ի՞նչ է կատարվում» հարցին, գնահատումը՝ «ինչո՞ւ և արժե՞ր արդյոք» հարցերին:

6.1. Ցուցանիշների համակարգը

6.1.1. Երկու շերտի տարբերակումը

Աղյուսակ 6.1. Ցուցանիշների երկու շերտի տարբերակումը

Հատկանիշ	Իրականացման ցուցանիշներ (սույն գլուխ)	Ոլորտային ցուցանիշներ (4.1 ենթաբաժին)
Ի՞նչ են չափում	Քաղաքականության միջոցառումների կատարումը և տվյալային համակարգի վիճակը	Բարձրագույն կրթության ոլորտի վիճակը և բյուջետային ծրագրերի արդյունավետությունը

Հատկանիշ	Իրականացման ցուցանիշներ (սույն գլուխ)	Ոլորտային ցուցանիշներ (4.1 ենթաբաժին)
Ո՞ւմ համար են	Միջգերատեսչական խմբի, ԿԳՄՍՆ-ի ղեկավարության, Ազգային ժողովի	Քաղաքականություն մշակողների, բուհերի, հանրության, միջազգային գործընկերների
Պարբերականություն	Կիսամյակային (ընթացիկ), տարեկան (ամփոփ)	Տարեկան և երկամյա՝ ըստ ցուցանիշի անձնագրի
Կենսաշրջան	Գործում են իրականացման ընթացքում. չորրորդ փուլից հետո մեծ մասը դադարում է	Մշտական. շարունակվում են քաղաքականության ավարտից հետո
Ցուցանիշների թիվը	12 (ստորև)	20 (նվազագույն պարտադիր փաթեթ)

6.1.2. Իրականացման ցուցանիշները

Իրականացման ցուցանիշները կապակցված են 3.2 ենթաբաժնի վեց հատուկ նպատակին՝ յուրաքանչյուրի համար երկու ցուցանիշ: Ցուցանիշների թիվը դիտավորյալ սահմանափակ է. մշտադիտարկման շրջանակի գերծանրաբեռնվածությունը նույն ռիսկն է, ինչ ցուցանիշային փաթեթի պարագայում (տես 4.1.1):

Աղյուսակ 6.2. Քաղաքականության իրականացման ցուցանիշները

Շաճկ ազիր	Ցուցանիշ	Ելակետ	Թիրախ և ժամկետ
Ի1.1	Բարձրագույն կրթության մոդուլում գրանցված բուհերի տոկոսը	Բարձրագույն կրթության մոդուլը ներդրման փուլում [11]	100% (53/53) — Փուլ 2-ի ավարտ
Ի1.2	Պարտադիր դաշտերի լրացվածությունը (միջինը ըստ բուհերի)	Զի չափվում	≥95% — Փուլ 2-ի ավարտ
Ի2.1	Հաստատված անձնագիր ունեցող ցուցանիշների տոկոսը դասակարգիչում	0% (դասակարգիչ չկա)	100% — Փուլ 2-ի ավարտ
Ի2.2	ETF-ի մշտադիտարկման ցուցանիշների լրացվածությունը ՀՀ-ի համար	25,2% (2024), 22,6% (2023) [8]	≥50% — Փուլ 3-ի ավարտ
Ի3.1	Ռեգիստրների կապակցմամբ հաշվարկվող վերջնարդյունքի ցուցանիշների թիվը	0 (Վ1-Վ4 չեն չափվում)	4 — Փուլ 3-ի ավարտ

Ծածկ ազիր	Ցուցանիշ	Ելակետ	Թիրախ և ժամկետ
Ի3.2	Հրապարակված շրջանավարտների հետազոծման հաշվետվությունների թիվը	0 (համապետական հետազոծում չկա [8])	≥ 1 — Փուլ 3-ի ավարտ, ապա տարեկան
Ի4.1	Վերջնարդյունքի ցուցանիշ ունեցող բյուջետային ծախսային ուղղությունների տոկոսը	Գերակշռում են թողարկման ցուցանիշները	100% — Փուլ 3-ի ավարտ
Ի4.2	Ազդեցության ցուցանիշ ունեցող բյուջետային ծրագրերի տոկոսը	Համակարգային կերպով չի կիրառվում	$\geq 50\%$ — Փուլ 3-ի ավարտ
Ի5.1	Բաց տվյալների վահանակի գործառնականությունը և թարմացման պարբերականությունը	Վահանակ չկա	Գործող, եռամսյակային — Փուլ 3
Ի5.2	Ազգային ժողովին ներկայացված տարեկան կատարողականի հաշվետվությունների թիվը	0	1 տարեկան — Փուլ 2-ից սկսած
Ի6.1	Տվյալների որակի պատասխանատու ունեցող բուհերի տոկոսը	Զի չափվում	100% — Փուլ 2-ի ավարտ
Ի6.2	Վերապատրաստված պետական մասնագետների թիվը (ԿԳՄՄՆ, ՖՆ)	Torino Process 2023՝ համադրելիության միավոր 22,6/100 [9]	≥ 20 — Փուլ 2-ի ավարտ

Ցուցանիշներից երկուսը՝ Ի2.2-ը և Ի6.2-ը, օգտագործում են արտաքին, անկախ աղբյուր (ETF-ի մշտադիտարկման շրջանակ): Այս ընտրությունը գիտակցված է. ներքին մարմնի կողմից սեփական աշխատանքի գնահատումը միշտ ենթակա է կողմնակալության կասկածի, մինչդեռ արտաքին ցուցանիշը, որը հաշվարկվում է ՀՀ-ից անկախ մեթոդաբանությամբ, դժվար է շահարկել: ETF-ի տվյալները հրապարակվում են պարբերաբար և ապահովում են ինչպես ելակետ, այնպես էլ միջերկրային համեմատություն:

6.1.3. Տվյալների որակի մետացուցանիշները

Համակարգի ներդրման հաջողությունը չի կարող չափվել միայն ընդգրկվածությամբ: Հնարավոր է հասնել 100 տոկոս ընդգրկվածության՝ ցածր որակի տվյալներով, ինչը ավելի վնասակար է, քան տվյալների բացակայությունը, քանի որ ստեղծում է հավաստիության պատրանք:

Ուստի առաջարկվում է չորս մետացուցանիշ, որոնք չափում են ոչ թե տվյալները, այլ տվյալների որակը՝ ESMS-ի որակի չափողականությունների հիմքով [29].

- **Լրացվածություն:** Բացակայող արժեքների տոկոսը պարտադիր դաշտերում՝ ըստ բուհերի և ըստ ցուցանիշների: Այս ցուցանիշի մասնատումը կրիտիկական է. 95 տոկոս միջին լրացվածությունը կարող է թաքցնել այն փաստը, որ որոշ բուհեր ընդհանրապես տվյալ չեն ներկայացնում:
- **Ժամանակին ներկայացում:** Սահմանված ժամկետում տվյալները ներկայացրած բուհերի տոկոսը և տվյալի հասանելիության միջին ուշացումը հաշվետու ժամանակահատվածից:
- **Վավերացման սխալների մակարդակ:** Ավտոմատացված վավերացման կանոնները չբավարարող գրառումների տոկոսը՝ առաջին ներկայացման պահին: Այս ցուցանիշի նվազումը ժամանակի ընթացքում ուսուցման ուղղակի ցուցիչ է:
- **Համաձայնեցվածությունն այլ աղբյուրների հետ:** Տվյալային մոդուլի և ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի հրապարակած ցուցանիշների միջև շեղումների տոկոսը: Այս խաչաձև ստուգումն ուղղակիորեն ուղղված է 2.1 ենթաբաժնում նկարագրված խնդրին՝ «նույն երևույթի վերաբերյալ տարբեր աղբյուրներում ներկայացվում են իրարից տարբերվող տվյալներ»: Չրոյական շեղումն անհասանելի է և պարտադիր չէ. պահանջվում է շեղումների բացատրելիությունը՝ մեթոդաբանական տարբերությամբ, ոչ սխալով:

6.1.4. Վերագրելիության խնդիրը

Աղյուսակ 3.1-ում արդեն նշվեց, որ ազդեցության մակարդակի ցուցանիշները սույն քաղաքականությանը վերագրելի են միայն մասնակիորեն: Այս զգուշացումը մշտադիտարկման մեթոդաբանության պարտադիր տարր է դառնում հետևյալ պատճառով. եթե չորրորդ փուլում շրջանավարտների զբաղվածությունը բարելավվի, դա գայթակղիչ կլինի

ներկայացնել որպես քաղաքականության արդյունք, մինչդեռ նույն ժամանակահատվածում կարող են գործել տնտեսական աճը, ժողովրդագրական փոփոխությունը, արտագաղթի դինամիկան և կրթական այլ բարեփոխումները:

Առաջարկվում է երեք կանոն.

- Ի1-Ի6 ցուցանիշները (իրականացման) **վերագրելի** են քաղաքականությանը, քանի որ դրանք ուղղակի արդյունք են. դրանց փոփոխությունը կարող է ներկայացվել որպես քաղաքականության արդյունք:
- 4.1 ենթաբաժնի Վ և Ա մակարդակի ցուցանիշները **վերագրելի չեն**. քաղաքականությունը դրանց փոփոխությանը կարող է միայն **նպաստել** (contribution), և հաշվետվություններում պետք է կիրառվի հենց այս ձևակերպումը:
- Վերագրելիության որևէ պնդում կարող է կատարվել միայն այն դեպքում, երբ առկա է համապատասխան գնահատման ձևավորում՝ վերահսկիչ խմբով կամ ժամանակային շարքի ընդհատման վերլուծությամբ (տես 6.2.5):

Այս կանոնները սահմանափակում են քաղաքականության «հաջողության» պնդումների շրջանակը, բայց հենց դրանում է դրանց արժեքը. գերծանրաբեռնված վերագրումը ամենատարածված ձևն է, որով մշտադիտարկման համակարգերը կորցնում են վստահելիությունը:

6.1.5. Ցուցանիշների վերանայման կարգը

Ցուցանիշային համակարգը չի կարող լինել անփոփոխ չորս տարի, բայց չի կարող նաև փոփոխվել կամայականորեն, քանի որ հաճախակի փոփոխությունը ոչնչացնում է ժամանակային շարքերի համադրելիությունը՝ այսինքն՝ հենց այն, ինչի համար համակարգը ստեղծվում է: Առաջարկվում է հետևյալ կարգը.

- Ցուցանիշների ցանկը և անձնագրերը վերանայվում են **ոչ ավելի հաճախ, քան երեք տարին մեկ՝** բացառությամբ ակնհայտ մեթոդաբանական սխալի ուղղման դեպքերի,
- Ցուրաքանչյուր փոփոխություն ուղեկցվում է անցումային դրույթով, որը սահմանում է, թե ինչպես են հին և նոր ձևակերպումների տվյալները համադրվում, և արդյոք հետահայաց վերահաշվարկ է կատարվում,
- Հին ցուցանիշի տվյալները չեն ջնջվում. պահպանվում են արխիվային ձևով՝ ժամանակային շարքի շարունակականությունը վերականգնելու հնարավորությամբ,
- Ցուցանիշի հեռացումը պահանջում է հրապարակային հիմնավորում. հակառակ դեպքում առաջանում է ռիսկ, որ վատ արդյունք ցույց տվող ցուցանիշները հանգիստ դուրս են գրվում համակարգից՝ ինչը ցուցանիշային շահարկման ամենապարզ ձևն է:

6.2. Տվյալների հավաքագրման և վերլուծության մեթոդները

6.2.1. Չորս աղբյուրի տիպաբանությունը

Առաջարկվող մշտադիտարկման համակարգը հենվում է չորս տիպի աղբյուրի վրա, որոնք լրացնում են միմյանց և չեն փոխարինում իրար:

Աղյուսակ 6.3. Տվյալների աղբյուրների տիպաբանությունը

Աղբյուրի տիպ	Ինչի համար	Ուժեղ կողմը	Սահմանափակումը
Վարչական ռեգիստրներ	Ն1–Ն5, Թ1–Թ6, Վ1, Վ3, Վ4 ցուցանիշներ	Ամբողջական ծածկույթ. կրկնվող հավաքագրման ծախս գործնականում զրոյական. գերծարձագանքման կողմնակալությունից	Չափում է միայն այն, ինչ գրանցվում է. ֆորմալ զբաղվածությունից դուրս գործունեությունը մնում է չտեսանելի
Պաշտոնական վիճակագրություն	Ա1, Ա2, Ա4 ցուցանիշներ. համատեքստային տվյալներ	Մեթոդաբանորեն կայուն. միջազգայնորեն համադրելի. անկախ աղբյուր	Ընդհանրացված մասնատում. բուհի մակարդակով հասանելի չէ. հրապարակման ուշացում
Հարցումներ	Վ2, Վ5 ցուցանիշներ. գործատուների գնահատականներ	Չափում է վերաբերմունք և ընկալում, որը ռեգիստրում չկա. ճկուն բովանդակություն	Արձագանքման ցածր մակարդակի ռիսկ. ծախսատար. կողմնակալություն ինքնընտրության պատճառով
Որակական մեթոդներ	Իրականացման խոչընդոտների բացահայտում. գնահատման «ինչու» հարցեր	Բացահայտում է պատճառները, ոչ միայն փաստերը. արագ ազդանշան է տալիս խնդիրների մասին	Ընդհանրացման սահմանափակ հնարավորություն. մեկնաբանման սուբյեկտիվության ռիսկ

Խառը մեթոդների կիրառման հիմնավորումը զուտ գործնական է. ոչ մի աղբյուր առանձին բավարար չէ: Օրինակ՝ Վ1 ցուցանիշը (աշխատանքի տեղավորման տոկոսը) ռեգիստրից ստացվում է ամբողջական ծածկույթով և առանց հարցման ծախսի, բայց արտերկրում աշխատող կամ ոչ ֆորմալ զբաղված շրջանավարտը ռեգիստրում կհայտնվի որպես չզբաղված: Հայաստանի պայմաններում այս թերությունը կարող է էապես աղավաղել պատկերը, ուստի ռեգիստրային ցուցանիշը լրացվում է երկամյա հարցումով, և ցուցանիշի անձնագրում բացահայտ ամրագրվում է, որ

ցուցանիշը վերաբերում է ֆորմալ, ապահովագրված զբաղվածությանը (տես 4.2.3):

6.2.2. Վարչական տվյալների կապակցումը

Ռեգիստրների կապակցումը (record linkage) մշտադիտարկման համակարգի տեխնիկապես ամենազգայուն բաղադրիչն է և պահանջում է չորս մեթոդաբանական զգուշություն:

- **Կապակցման որակի չափում:** Կապակցման հաջողության մակարդակը (ինչ տոկոս շրջանավարտների համար հաջողվել է գտնել համապատասխանություն) ինքնին պետք է հրապարակվի որպես մետատվյալ: 85 տոկոս կապակցման դեպքում մնացած 15 տոկոսի բացակայությունը կարող է լինել համակարգային, ոչ պատահական, և հենց այդ խումբը կարող է լինել առավել հետաքրքիրը՝ արտագաղթածները:
- **Կեղծանվանման կայունությունը:** Կապակցման բանալին պետք է լինի կայուն ժամանակի մեջ, բայց չբացահայտի ինքնությունը: Ինչպես նշվել է 4.2.4 ենթաբաժնում, այս ինստիտուտի իրավական ամրագրումը ուսումնասիրված դրույթներում չի հայտնաբերվել և պահանջում է օրենսդրական լրացում [30]:
- **Հրապարակման նվազագույն շեմերը:** Փոքր խմբերի դեպքում ագրեգացված արժեքը կարող է բացահայտել կոնկրետ անձի տվյալները: Առաջարկվող շեմը՝ 10 շրջանավարտ, հենվում է Միացյալ Թագավորության Discover Uni-ի պրակտիկայի վրա [34]: Շեմից ցածր դեպքերում արժեքը չի հրապարակվում, բայց փաստը՝ որ արժեքը գաղտնագերծված չէ, հրապարակվում է, որպեսզի բացակայությունը չընկալվի որպես զրո:
- **Անանձնավորված վերլուծական շերտի պարտադիր օգտագործումը:** Ցուցանիշների հաշվարկը կատարվում է բացառապես 4.2.2 ենթաբաժնում նկարագրված չորրորդ շերտում, ոչ ուղղակիորեն աղբյուրային տվյալների վրա: Այս սահմանափակումը միաժամանակ

իրավական պաշտպանություն և վերարտադրելիության երաշխիք է. նույն բանաձևը նույն շերտի վրա միշտ տալիս է նույն արդյունքը:

6.2.3. Հարցումների ձևավորումը

Հարցումային բաղադրիչի հիմնական ռիսկը արձագանքման ցածր մակարդակն է, և դա վերացական մտահոգություն չէ. Եստոնիայի 2016–2018 թվականների շրջանավարտների հարցումում 28 670 հրավիրվածից պատասխանել է մոտ 5 000-ը, այսինքն՝ արձագանքման մակարդակը մոտ 17 տոկոս էր [24]: Այս մակարդակով ազգային ամփոփ ցուցանիշը դեռ կարող է օգտագործելի լինել, բայց առանձին բուհի կամ առանձին ծրագրի մակարդակով ներկայացուցչականությունը կորչում է:

Առաջարկվող լուծումները՝ ա) հարցումային ցուցանիշները (Վ2, Վ5) հրապարակել բացառապես այն մասնատումներով, որտեղ պատասխանողների թիվը գերազանցում է սահմանված նվազագույնը. բ) կիրառել կշռում հայտնի բնութագրիչներով (ISCED-F ոլորտ, բուհ, սեռ, մարզ) ըստ ռեգիստրային տվյալների, ինչը հնարավոր է հենց այն պատճառով, որ ռեգիստրում առկա է ամբողջական բազան. գ) հարցումը կապել ռեգիստրի հետ՝ որպես լրացում, ոչ որպես այլընտրանք. դ) հրապարակել արձագանքման մակարդակը յուրաքանչյուր հրապարակման հետ:

Հարցումների բովանդակային շրջանակի համար առաջարկվում է հենվել ԵՄ Խորհրդի 2017 թվականի հանձնարարականով սահմանված հինգ ոլորտի վրա՝ սոցիալ-կենսագրական նախապատմություն, կրթության մանրամասներ, զբաղվածության կամ հետագա ուսումնառության արդյունքներ, կրթության համապատասխանությունը զբաղվածությանը և կարիերային առաջընթաց [26]: Այս ընտրությունը միաժամանակ ապահովում է եվրոպական համադրելիությունը և խնայում է հարցաշարի մշակման ռեսուրսը:

6.2.4. Որակական բաղադրիչը

Որակական մեթոդների ներառումը մշտադիտարկման շրջանակում հաճախ ընկալվում է որպես երկրորդական, մինչդեռ սույն քաղաքականության պարագայում այն ունի կոնկրետ, փոխարինելի չեղող գործառույթ. քանակական ցուցանիշները ցույց են տալիս, որ լրացվածությունը, օրինակ, 70 տոկոս է, բայց չեն բացատրում, թե ինչու: Իսկ պատճառը կարող է լինել տեխնիկական (դաշտի ձևակերպումն անհասկանալի է), կարողությունային (աշխատակիցը վերապատրաստված չէ), կազմակերպական (ներքին համակարգից տվյալի հանելը պահանջում է անհամաչափ աշխատանք) կամ դիրքորոշումային (բուհը գիտակցաբար չի ներկայացնում): Չորս պատճառը պահանջում է չորս բոլորովին տարբեր արձագանք, և դրանք տարբերակել հնարավոր է միայն որակական մեթոդներով:

Առաջարկվում է կիսամյակային պարբերականությամբ իրականացնել կիսակառուցվածքային հարցազրույցներ բուհերի տվյալների որակի պատասխանատուների ընտրանքի հետ (առնվազն 10 բուհ՝ ներառելով և՛ լավ, և՛ վատ ցուցանիշներ ունեցողներին) և տարեկան մեկ ֆոկուս-խումբ: Ընտրանքի ձևավորման կանոնը կարևոր է. միայն լավ արդյունք ցույց տվող բուհերի հետ խոսելը կվերարտադրի հաջողության պատրանքը:

6.2.5. Վերլուծական մեթոդները և ազդեցության գնահատման հնարավորությունը

Աղյուսակ 6.4. Վերլուծական մեթոդները

Մեթոդ	Ինչի համար	Սահմանափակումը
Միտումների վերլուծություն	Ցուցանիշների դիսամիկան ժամանակի մեջ. թիրախներից շեղումների վաղ հայտնաբերում	Չի բացահայտում պատճառականությունը. զգայուն է մեթոդաբանական փոփոխությունների նկատմամբ

Մեթոդ	Ինչի համար	Սահմանափակումը
Համեմատական վերլուծություն (benchmarking)	Բուհերի և ուսումնական ոլորտների համեմատություն. միջերկրային համեմատություն	Պահանջում է խիստ համադրելիություն. սխալ օգտագործման դեպքում դառնում է վարկանիշավորում, ինչը 3.1 ենթաբաժնով բացառված է
Ծախսարդյունավետության վերլուծություն	Մեկ շրջանավարտի, մեկ տեղավորված շրջանավարտի, մեկ հրապարակման հաշվով ծախս	Ենթակա է սխալ մեկնաբանման՝ ինչպես ցույց է տրվել 4.3.3 ենթաբաժնում. պահանջում է համատեքստային ընթերցում
Ազդեցության քվադրիորդարարական գնահատում	Քաղաքականության իրական ազդեցության չափում՝ վերահսկիչ խմբի համեմատությամբ	Պահանջում է նախապես ձևավորված ընտրանք և բավարար դիտարկումների թիվ

Չորրորդ մեթոդի վերաբերյալ առաջարկվում է առանձին, մեթոդաբանորեն կարևոր որոշում: Առաջին փուլում 3–5 բուհում փորձնական ներդրումը ստեղծում է բնական հնարավորություն ազդեցության գնահատման համար. փորձնական բուհերը համակարգում գործում են 12–30 ամիս ավելի վաղ, քան մյուսները: Եթե փորձնական բուհերի ընտրությունը փաստագրվի բացահայտ չափանիշներով (5.3.4) և հավաքագրվեն ելակետային տվյալներ **բոլոր** բուհերի համար, ապա երկրորդ և երրորդ փուլում հնարավոր կլինի կատարել տարբերությունների տարբերության (difference-in-differences) տիպի վերլուծություն՝ գնահատելով, թե ինչ է փոխվել համակարգին վաղ միացած բուհերում ուշ միացածների համեմատ:

Այս հնարավորությունը կկորչի, եթե ելակետային տվյալները չհավաքագրվեն առաջին փուլում: Ուստի առաջարկվում է ելակետային չափումը դիտարկել որպես Փուլ 1-ի պարտադիր արդյունք, ոչ որպես հետագա գնահատման խնդիր: Այս զգուշացումն ընդհանուր բնույթի է. ազդեցության գնահատման հնարավորությունը որոշվում է ծրագրի սկզբում, ոչ ավարտին:

6.3. Հաշվետվողականության գործիքները

6.3.1. Չորս գործիքի համակարգը

Աղյուսակ 6.5. Հաշվետվողականության գործիքները

Գործիք	Պարբերականություն	Պատասխանատու	Հասցեատեր
Տարեկան կատարողականի հաշվետվություն	Տարեկան	ԿԳՄՍՆ և Ֆինանսների նախարարություն (համատեղ)	Ազգային ժողով, հանրություն
Բաց տվյալների վահանակ	Եռամսյակային թարմացում	ԿԳՄՍՆ (բովանդակություն), ԿՏԱԿ (տեխնիկական)	Հանրություն, բուհեր, հետազոտողներ
Անկախ միջանկյալ գնահատում	Փուլ 2-ի ավարտին	Անկախ գնահատող (ԿԳՄՍՆ-ի պատվերով)	Կառավարություն, Ազգային ժողով, դոնորներ
Հանրային քննարկումներ	Քաղաքականության հիմնական վերանայումներ ի փուլերում	ԿԳՄՍՆ	Բոլոր շահակիցները

Բուհեր՝ տվյալների մուտքագրում և ներքին վերահսկողություն



Տվյալների կառավարման պատասխանատու կառույց՝ վավերացում և որակի հսկողություն



ԿԳՄՍՆ և Ֆինանսների նախարարություն՝ ցուցանիշների հաշվարկ և տարեկան հաշվետվություն



Ազգային ժողով՝ խորհրդարանական վերահսկողություն. Հաշվեքննիչ պալատ՝ արտաքին հաշվեքննություն



Հանրություն և շահակիցներ՝ բաց տվյալների վահանակ, հանրային քննարկումներ, անկախ գնահատում

Գծապատկեր 6.1. Հաշվետվողականության շղթան

6.3.2. Տարեկան կատարողականի հաշվետվության կառուցվածքը

Հաշվետվության կառուցվածքն առաջարկվում է կառուցել Հանրային ֆինանսների կառավարման գնահատման (PEFA) շրջանակի PI-8 ցուցանիշի չորս չափողականության շուրջ՝ կատարողականի ծրագրերը, ձեռք բերված կատարողականը, ծառայություններ մատուցող միավորների ստացած ռեսուրսները և կատարողականի գնահատումը [17]: Այս ընտրությունը պատահական չէ. այն թույլ է տալիս հաշվետվության որակը գնահատել միջազգայնորեն ընդունված չափանիշով, ոչ սուբյեկտիվ տպավորությամբ:

- **Բաժին 1. Իրականացման ընթացքը:** Ի1-Ի6 ցուցանիշների փաստացի արժեքները՝ ելակետի և թիրախի համեմատությամբ. կրիտիկական ուղու երեք քայլի կատարման վիճակը (5.3.2). ընթացիկ փուլի դարպասային չափանիշների բավարարվածությունը (5.3.3):
- **Բաժին 2. Ոլորտային ցուցանիշները:** 4.1 ենթաբաժնի փաթեթի արժեքները՝ չորս մակարդակով, նախորդ տարվա և ելակետի համեմատությամբ, ISCED-F ոլորտների մասնատմամբ:
- **Բաժին 3. Բյուջետային կապը:** Բարձրագույն կրթության բյուջետային ծրագրերի ծրագրված և փաստացի արժեքները՝ բոլոր չորս մակարդակների ցուցանիշներով. շեղումների պատճառահետևանքային վերլուծություն. ծախսարդյունավետության ցուցանիշներ՝ 4.3.3 ենթաբաժնի մեկնաբանական զգուշացումներով:
- **Բաժին 4. Տվյալների որակի հայտարարագիր:** Մետացուցանիշների արժեքները (6.1.3). որ ցուցանիշների տվյալները հիմնված են վավերացված վարչական աղբյուրի վրա, որոնք՝ գնահատականի, և որ ցուցանիշների գծով տվյալ բացակայում է՝ պատճառի նշումով:
- **Բաժին 5. Ռիսկերի կարգավիճակը:** Ռիսկերի բաժնում ամրագրված վեց ռիսկից յուրաքանչյուրի ընթացիկ գնահատումը և կիրառված մեղմացման միջոցառումների արդյունավետությունը:

Չորրորդ բաժինը՝ տվյալների որակի հայտարարագիրը, սովորաբար բացակայում է հաշվետվություններից, և հենց դա է դարձնում մյուս երեք

բաժինները դժվար ստուգելի: Առանց հայտարարագրի ընթերցողը չի կարող տարբերել վավերացված վարչական տվյալը գնահատականից՝ երկուսն էլ ներկայացվում են որպես թիվ:

6.3.3. Բաց տվյալների վահանակի պահանջները

Վահանակի բովանդակային պահանջները առաջարկվում է ամրագրել նախապես, հակառակ դեպքում տեխնիկական իրականացումը կորոշի բովանդակությունը՝ ինչը սովորաբար հանգեցնում է գեղեցիկ, բայց ոչ օգտագործելի արդյունքի:

- **Մեքենաընթեռնելի ներբեռնում:** Յուրաքանչյուր ցուցանիշի տվյալները հասանելի են բաց, մեքենաընթեռնելի ձևաչափով (CSV կամ JSON)՝ ոչ միայն որպես գծապատկեր: Առանց այս պահանջի հետազոտողները և քաղաքացիական հասարակությունը՝ վահանակի հիմնական օգտագործողները, չեն կարողանա տվյալները վերլուծել:
- **Մետատվյալների հասանելիություն:** Յուրաքանչյուր ցուցանիշի կողքին՝ դրա անձնագրի հղում՝ սահմանամաք, հաշվարկման բանաձևով և սահմանափակումներով: Այս պահանջն ուղղակիորեն կանխում է 4.1.2 ենթաբաժնում ցույց տրված խնդրի վերարտադրումը՝ երբ նույն անվանման ցուցանիշը տարբեր տեղերում տարբեր բան է նշանակում:
- **Բացակայող տվյալի նշում:** Բացակայող արժեքը ցուցադրվում է որպես «տվյալ չկա»՝ պատճառի նշումով, ոչ որպես զրո և ոչ որպես դատարկ վանդակ:
- **Ժամանակային շարքերի պահպանում:** Նախորդ տարիների արժեքները մնում են հասանելի նույնիսկ մեթոդաբանության փոփոխությունից հետո՝ 6.1.5 ենթաբաժնի արխիվացման կանոնի համաձայն:

- **Գաղտնիության շեմերի հրապարակային ամրագրում:** Օգտագործողը պետք է իմանա, թե ինչ շեմից ցածր արժեքները չեն հրապարակվում և ինչու:
- **Վերջին թարմացման ամսաթիվը:** Ոչ թե վահանակի ընդհանուր թարմացման ամսաթիվ, այլ տվյալ ցուցանիշինը՝ նշելով և՛ հաշվետու ժամանակահատվածը, և՛ հրապարակման օրը: Առանց այս երկուսի տարբերակման օգտագործողը չի կարող իմանալ՝ ցուցանիշը հին է, թե պարզապես տվյալի հասանելիությունն ունի բնական ուշացում (Աղյուսակ 4.3, բաժին 6):
- **Համեմատական հենքի պարտադիր ներկայացում:** Ցուցանիշի արժեքն ինքնուրույն քիչ բան է հաղորդում. 80 տոկոսը շատ է, թե քիչ, կախված է նրանից, թե ինչի հետ է համեմատվում: Ուստի յուրաքանչյուր ցուցանիշ ցուցադրվում է առնվազն երեք հենքով՝ նախորդ ժամանակաշրջանի արժեք, ելակետային արժեք և առկայության դեպքում սահմանված թիրախ: Բուհերի կտրվածքով ցուցադրման դեպքում ավելացվում է ոլորտային միջինը, բայց ոչ վարկանիշային դասավորությունը՝ 3.1 ենթաբաժնի սահմանազատման համաձայն:

Հենքային օրինակների առումով առաջարկվում է ուսումնասիրել Միացյալ Թագավորության Discover Uni-ի, ԱՄՆ College Scorecard-ի, Եստոնիայի HaridusSilm-ի և Լեհաստանի ELA-ի լուծումները [34][23], որոնցից յուրաքանչյուրն ունի տարբեր ուժեղ կողմ. Discover Uni-ը՝ գաղտնիության շեմերի հստակ փաստագրումը, College Scorecard-ը՝ մեքենարնթեռնելի տվյալների ամբողջական հասանելիությունը, ELA-ն՝ հարաբերական ցուցիչների ներկայացման ձևը:

6.3.4. Անկախ գնահատումը

Անկախ միջանկյալ գնահատումն առաջարկվում է իրականացնել Փուլ 2-ի ավարտին՝ այսինքն՝ նախքան երրորդ փուլում ցուցանիշները ֆինանսավորման որոշումների հետ կապակցելը: Ժամկետի այս ընտրությունը որոշիչ է. գնահատումը արժեք ունի միայն այն դեպքում, երբ

դրա արդյունքը դեռ կարող է ազդել որոշման վրա: Չորրորդ փուլում կատարվող գնահատումը կլինի հետահայաց և կկարողանա միայն արձանագրել արդյունքը:

Գնահատման հարցերն առաջարկվում է ձևակերպել ՏՀՉԿ-ՉԱԿ-ի գնահատման վեց չափանիշով [18].

- **Համապատասխանություն (relevance):** Արդյոք ցուցանիշային շրջանակը պատասխանում է քաղաքականություն մշակողների և բուհերի իրական տեղեկատվական կարիքներին, թե ձևավորվել է միջազգային ձևանմուշների պատճենմամբ:
- **Համաձայնեցվածություն (coherence):** Արդյոք ցուցանիշային համակարգը համաձայնեցված է ընդհանուր բյուջետային մեթոդաբանության, ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի ցուցանիշների և միջազգային պարտավորությունների հետ, թե ձևավորվել է զուգահեռ շերտ:
- **Արդյունավետություն (effectiveness):** Արդյոք ձեռք են բերվել Ի1-Ի6 ցուցանիշների թիրախները, և եթե ոչ՝ ինչու:
- **Ծախսարդյունավետություն (efficiency):** Ինչ արժեցել է համակարգի ներդրումը՝ ներառյալ բուհերի կողմից կրած վարչական բեռը՝ ժամային արտահայտությամբ, և արդյոք նույն արդյունքը հնարավոր էր ավելի էժան ձեռք բերել:
- **Ազդեցություն (impact):** Արդյոք առկա են ապացույցներ, որ բյուջետային որոշումների որակը փոխվել է. այս հարցին պատասխանելու համար օգտագործվում է 6.2.5 ենթաբաժնում նկարագրված քվադիփորձարարական ձևավորումը:
- **Կայունություն (sustainability):** Արդյոք համակարգը կշարունակի գործել դոնորական աջակցության ավարտից և կադրային փոփոխություններից հետո:

Գնահատողի անկախության ապահովման նվազագույն պահանջները՝ ա) գնահատողը չի մասնակցել քաղաքականության

մշակմանը կամ ներդրմանը. բ) գնահատման տեխնիկական առաջադրանքը հրապարակվում է. գ) գնահատման հաշվետվությունը հրապարակվում է ամբողջական տեսքով՝ անկախ եզրակացությունների բնույթից. դ) ԿԳՄՍՆ-ի արձագանքը հրապարակվում է հաշվետվության հետ միասին՝ առանձին փաստաթղթով, ինչը թույլ է տալիս և՛ պահպանել գնահատման ամբողջականությունը, և՛ ներկայացնել պատվիրողի դիրքորոշումը:

6.3.5. Ինչ անել երբ ցուցանիշները ցույց են տալիս վատ արդյունք

Հաշվետվողականության համակարգերի իրական փորձարկումը տեղի է ունենում ոչ այն ժամանակ, երբ ցուցանիշները լավ են, այլ երբ վատ: Այս պահին ձևավորվում է երեք բնական գայթակղություն՝ ցուցանիշը հանել համակարգից, փոխել դրա սահմանումը կամ չհրապարակել արժեքը՝ «մեթոդաբանական ճշգրտման» պատճառաբանությամբ: Երեքն էլ ոչնչացնում են համակարգի արժեքը ավելի արագ, քան վատ արդյունքն ինքը:

Առաջարկվում են երեք պաշտպանական կանոն, որոնք ամրագրվում են ի սկզբանե, երբ դեռ հայտնի չէ, թե որ ցուցանիշը վատ արդյունք կցուցադրի.

- **Հրապարակման անվերապահ պարտականություն:** Ցուցանիշի արժեքը հրապարակվում է սահմանված օրացույցով՝ անկախ արժեքից: Բացառություն են միայն գաղտնիության շեմերը (6.2.2), ոչ արդյունքի բնույթը:
- **Ցուցանիշի հեռացման կամ վերասահմանման հրապարակային հիմնավորում:** 6.1.5 ենթաբաժնի կանոնի կիրառումը հենց այս իրավիճակի համար է. հիմնավորումը պետք է հրապարակվի և ներառի բացահայտ պատասխան այն հարցին, թե արդյոք փոփոխությունը կատարվում է ընթացիկ վատ արդյունքի պատճառով:

- **Բացատրության պարտականությունը գերադասել թիրախի պարտականությունից:** Թիրախին չհասնելը հաշվետվության մեջ ձախողում է, եթե ուղեկցվում է պատճառահետևանքային վերլուծությամբ և ուղղիչ միջոցառումների ծրագրով: Այս մոտեցումը ձևավորում է շարժառիթ՝ չափելու իրականությունը, ոչ թե ներկայացնելու ցանկալի պատկերը, և հենց դա է ամբողջ քաղաքականության վերջնական նպատակը՝ բյուջետային որոշումները հիմնավորել փաստերով, ոչ ինքնաշարժ պրակտիկայով:

ԱԿՆԿԱԼՎՈՂ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ակնկալվող արդյունքները ներկայացված են ստորև՝ ընդհանրացված ձևակերպումներով: Դրանց չափելի արտահայտությունը 3.2 ենթաբաժնի հատուկ նպատակների թիրախներն են (Աղյուսակ 3.2) և 6.1.2 ենթաբաժնի իրականացման ցուցանիշները (Աղյուսակ 6.2). այս երեք շերտը՝ ընդհանրացված արդյունքը, նպատակի թիրախը և մշտադիտարկման ցուցանիշը, պետք է կարդալ միասին:

- Բարձրագույն կրթության ոլորտում որոշումների կայացման տվյալափոխանակման հիմնավորվածության բարձրացում:
- Բյուջետային ռեսուրսների բաշխման արդյունավետության և թիրախայնության բարելավում:
- Բուհերի միջև թափանցիկ ու արդար համեմատելիություն՝ հիմնված ստանդարտացված ցուցանիշների վրա:
- Աշխատաշուկայի և կրթական համակարգի միջև կապի ամրապնդում՝ հմտությունների անհամապատասխանության (skills mismatch) նվազեցում:
- Հանրության և միջազգային գործընկերների (դոնոր կազմակերպություններ, ֆինանսական հաստատություններ) վստահության ու հաշվետվողականության մակարդակի բարձրացում:

Կրկնենք 6.1.4 ենթաբաժնի զգուշացումը. այս հինգ արդյունքից առաջին երեքը՝ որոշումների տվյալափոխանակման հիմնավորվածությունը, բյուջետային բաշխման թիրախայնությունը և բուհերի համադրելիությունը, ուղղակիորեն վերագրելի են քաղաքականությանը: Չորրորդն ու հինգերորդը՝ աշխատաշուկայի հետ կապի ամրապնդումը և վստահության բարձրացումը, պայմանավորված են բազմաթիվ արտաքին գործոններով, ուստի քաղաքականությունը կարող է դրանց միայն **նպաստել**: Այս տարբերակումը պետք է պահպանվի բոլոր հաշվետվություններում. գերծանրաբեռնված վերագրումն ամենաարագ

ծան է, որով տվյալահեն կառավարման համակարգը կորցնում է վստահելիությունը:

Ամենաուշագրավ ակնկալվող փոփոխությունը, որը սովորաբար չի ձևակերպվում որպես արդյունք, հետևյալն է. համակարգի գործարկումից հետո հնարավոր կդառնա տալ այն հարցերի պատասխանները, որոնք ներկայումս պարզապես անպատասխան են: Օրինակ՝ ի՞նչ տոկոս պետական պատվերով սովորած շրջանավարտներ են աշխատում մասնագիտությամբ մեկ տարի անց, կամ որ ուսումնական ոլորտներում է մեկ աշխատանքի տեղավորված շրջանավարտի հաշվով պետական ծախսն ամենացածրը: Այս պահին այս հարցերի պատասխանները ոչ թե վիճելի են, այլ գոյություն չունեն. ETF-ի մշտադիտարկման շրջանակում հմտությունների համապատասխանության ցուցանիշը ՀՀ-ի համար 2022, 2023 և 2024 թվականների գծով նշված է որպես բացակայող տվյալ [8]: Հարցի պատասխանելիությունն ինքնին քաղաքականության հիմնական արդյունքն է:

ՌԻՍԿԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՄԵՂՄԱՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

Ստորև ներկայացված վեց ռիսկը ձևակերպված է իրականացման փորձի և միջազգային ապացույցային բազայի հիմքով: Յուրաքանչյուր ռիսկի ընթացիկ գնահատումը և կիրառված մեղմացման միջոցառումների արդյունավետությունը ենթակա են ներկայացման տարեկան կատարողականի հաշվետվության 5-րդ բաժնում (6.3.2):

Աղյուսակ 8.1. Ռիսկերի գնահատումը և մեղմացման միջոցառումները

Ռիսկ	Հավանական ազդեցություն	Մեղմացման միջոց
Բուհերի դիմադրություն (լրացուցիչ վարչական բեռ)	Ուշացումներ, տվյալների ցածր որակ	Աստիճանական ներդրում, ուսուցում, պարզեցված ինտերֆեյսներ
Տվյալների անհամապատասխանություն և կրկնօրինակում համակարգերի միջև	Ցուցանիշների արժանահավատության նվազում	Ընդհանուր տվյալների բառարան, ավտոմատացված վավերացում
Անբավարար ֆինանսավորում կամ SS կարողություններ	Ներդրման ուշացում	Փուլային մոտեցում, դոնորական աջակցության ներգրավում
Քաղաքական կամքի անկայունություն	Բարեփոխման կիսատ մնալը	Իրավական ամրագրում, բազմամյա ծրագրային պարտավորություններ
Անձնական տվյալների պաշտպանության խնդիրներ	Իրավական և հեղինակության ռիսկեր	Անանունացման մեխանիզմներ, օրենսդրության պահպանում, տվյալների մուտքի սահմանափակումներ
Ցուցանիշների ձևական («ցուցանիշի համար ցուցանիշ») կիրառում՝ առանց իրական վերլուծական օգտագործման	Ձևական բարեփոխում	Կատարողականի հաշվետվությունների պարտադիր վերլուծական բաղադրիչ, արտաքին աուդիտ և գնահատում

Ռիսկերի շարքում առաջինը՝ բուհերի դիմադրությունը լրացուցիչ վարչական բեռի պատճառով, ամենաբարձր հավանականությունն ունի և հենց այն է, որի համար 5.2.2 ենթաբաժնում առաջարկվել են երեք առանձին փոխհատուցող մեխանիզմ փոխադարձություն, հավատարմագրման հետ կապակցում և տարբերակված անցումային ժամկետներ: Ընդգծենք, որ այս ռիսկի իրական մեծությունը ներկայումս հայտնի չէ, քանի որ վարչական բեռը չափված չէ. հենց դա է պատճառը, որ 5.3.4 ենթաբաժնում փորձնական ներդրման պարտադիր արդյունք է ճանաչվել մեկ հաշվետու ժամանակահատվածի տվյալները մուտքագրելու փաստացի աշխատաժամանակի չափումը:

Վեցերորդ ռիսկը՝ ցուցանիշների ձևական, «ցուցանիշի համար ցուցանիշ» կիրառումը, ամենադժվար հայտնաբերվողն է, քանի որ դրա դեպքում բոլոր ձևական ցուցանիշները ցույց են տալիս հաջողություն: Այս ռիսկի դեմ սույն փաստաթղթում նախատեսված են երեք առանձին պաշտպանական մեխանիզմ՝ ա) կատարողականի հաշվետվությունների պարտադիր վերլուծական բաղադրիչը շեղումների պատճառահետևանքային վերլուծությամբ (4.3.6), բ) տվյալների որակի հայտարարագիրը, որը ստիպում է բացահայտել, թե որ ցուցանիշների գծով տվյալ իրականում չկա (6.3.2), գ) արտաքին, ՀՀ-ից անկախ ցուցանիշների օգտագործումը իրականացման մշտադիտարկման ընթացքում՝ ETF-ի շրջանակի լրացվածությունը (Ի2.2), որը ներքին ջանքերով շահարկելի չէ:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

«Ծախս-արդյունք-ազդեցություն» կապի ամրապնդումը բարձրագույն կրթության բյուջետային ծրագրերում հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ այն հենվում է ամուր, ստանդարտացված և փոխգործուն տվյալային հիմքի վրա: Սույն քաղաքականությունն առաջարկում է համալիր, փուլային մոտեցում, որը զուգակցում է տվյալային համակարգի տեխնիկական զարգացումը, ցուցանիշների մեթոդաբանական ստանդարտացումը և բյուջետային գործընթացների ինստիտուցիոնալ բարեփոխումը՝ նպատակ ունենալով բարձրագույն կրթության ֆինանսավորումը դարձնել առավել թափանցիկ, արդյունավետ և հանրության առջև հաշվետու:

Փաստաթղթի վերլուծությունը հանգում է երեք եզրակացության, որոնք արժե ձևակերպել բացահայտ:

Առաջին՝ խնդիրը հիմնականում իրավական և ինստիտուցիոնալ է, ոչ տեխնոլոգիական: «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «ե» կետը վերջնական արդյունքի ցուցանիշների ներկայացումը պահանջում է 1997 թվականից [2]: Կրթության ոլորտի պետական միասնական վարչական ռեգիստրի շրջանակը 2021 թվականից իրավականորեն ներառում է բարձրագույն կրթությունը [11]: Կրթական տեխնոլոգիաների ազգային կենտրոնն ունի գործող տեխնիկական կարողություն, ինչի վկայությունն է 2025/2026 ուսումնական տարվանից պարտադիր դարձած էլեկտրոնային ընդունելության համակարգը [11]: Այսինքն՝ և՛ իրավական հիմքը, և՛ տեխնիկական կարողությունը մեծ մասամբ առկա են. բացակայում են ցուցանիշների միասնական սահմանումները, մարմինների միջև պատասխանատվության հստակ բաշխումը և տվյալների փոխանակման իրավական մեխանիզմը: Այս երեքն էլ մեթոդաբանական և կառավարչական խնդիրներ են, որոնց լուծումը ֆինանսապես զգալիորեն ավելի էժան է, քան նոր տեղեկատվական համակարգի ստեղծումը:

Երկրորդ՝ հետաձգման ինստիտուցիոնալ օրինաչափությունը պետք է ընդհատվի բացահայտ մեխանիզմներով, ոչ հայտարարություններով:

Ազգային ուսումնառության ռեգիստրի ստեղծումը նախատեսվել է 2016 թվականին, տեղափոխվել 2023, ապա՝ 2028 թվական [3]: Բաց կառավարման գործընկերության պարտավորությունը 2020 թվականին մնացել է թերի կատարված՝ բարձրագույն կրթության մասով [10]: Այս օրինաչափությունը կրկնվելու է, եթե ներդրումը հենվի միայն ժամանակացույցի վրա: Հենց այդ պատճառով սույն փաստաթղթում առաջարկվել են դարպասային չափանիշներ բացահայտ «ոչ» սցենարով (5.3.3), իրավական ամրագրում ենթաօրենսդրական մակարդակից բարձր, բազմամյա ծրագրային պարտավորություն և հրապարակայնությունը՝ որպես անշրջելիության մեխանիզմ (5.3.5):

Երրորդ՝ արդյունքահեն ֆինանսավորման հարցում զգուշավորությունը ոչ թե բարեփոխման թուլություն է, այլ դրա պայման:

Միջազգային ապացույցային բազան միանշանակ չէ. Եվրոպական համալսարանների ասոցիացիայի վերլուծությունը փաստագրում է ցուցանիշների շահարկման, ընտրովի հավաքագրման և արդարության վատթարացման ռիսկերը [20], ԱՄՆ նահանգների փորձի համակարգային վերլուծությունը արձանագրում է նպատակադրված արդյունքների գծով զրոյական կամ չափավոր ազդեցություն՝ չնախատեսված բացասական հետևանքներով [21], Դանիայի բաց ավարտով մոդելը հանգեցրել է բյուջետային գերաժախսի [27], իսկ Վրաստանի վաուչերային համակարգը երկու տասնամյակ գործել է առանց կատարողականի կապի և առանց բարձրագույն կրթության մակարդակի տեղեկատվական համակարգի [25]: Այս ապացույցներից բխող առաջարկը՝ չափավոր մասնաբաժին, հավելյալ գումար, դրական խրախուսում, արդարության կշիռ, սահմանափակ ցուցանիշներ, բազմամյա կայունություն և դադարեցման հնարավորության բացահայտ նախատեսում (4.3.5), նպատակ ունի ոչ թե

դանդաղեցնել բարեփոխումը, այլ բարձրացնել դրա գոյատևման հավանականությունը:

Ամփոփելով՝ սույն քաղաքականությունը ֆինանսավորման ծավալի ավելացման առաջարկ չէ և ոլորտի կառավարման արմատական վերակազմավորման ծրագիր չէ: Այն առաջարկում է լրացնել այն բացը, որի պատճառով ներկայումս անհնար է պատասխանել ամենապարզ հարցին՝ ի՞նչ է ստանում պետությունը բարձրագույն կրթությանն ուղղվող միջոցների դիմաց: Այս հարցի պատասխանելիությունը նախապայման է ցանկացած հետագա բարեփոխման համար՝ լինի դա ֆինանսավորման ավելացում, պետական պատվերի կառուցվածքի փոփոխություն, թե բուհական ցանցի օպտիմալացում: Առանց տվյալային հիմքի այս որոշումները կշարունակեն ընդունվել նախորդ տարիների հատկացումների և ենթադրությունների հիման վրա:

Նշում: Փաստաթուղթը հիմնված է գործող օրենսդրության (այդ թվում՝ «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի) և առկա ինստիտուցիոնալ կառուցվածքի (ԿԿՏՀ/EMIS, ՄԿԿՏՀ) ընդհանուր վերլուծության վրա: Կոնկրետ քաղաքականություն մշակելիս խորհուրդ է տրվում լրացուցիչ խորացնել վերլուծությունը՝ ա) գործող ցուցանիշների մանրամասն աուդիտով, բ) շահակիցների (բուհեր, ուսանողական կազմակերպություններ, գործատուներ) հետ խորհրդակցություններով, գ) նմանատիպ բարեփոխումներ իրականացրած երկրների (Էստոնիա, Վրաստան, Լեհաստան) փորձի համեմատական վերլուծությամբ:

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Հավելվածները նախատեսված են գործնական կիրառության համար. դրանք 4-րդ և 6-րդ գլուխներում նկարագրված գործիքների լրացված ձևանմուշներն են, որոնք կարող են ուղղակիորեն օգտագործվել ցուցանիշների դասակարգիչի մշակման և բյուջետային փաստաթղթերի ձևավորման ընթացքում:

Հավելված 1. Գուցանիշի անձնագրի լրացված օրինակ

Ստորև ներկայացված է Աղյուսակ 4.3-ի ձևաչափով լրացված անձնագիր՝ Վ1 ցուցանիշի համար: Ընտրությունը պատահական չէ. Վ1-ը վերջնարդյունքի մակարդակի ցուցանիշ է, պահանջում է ռեգիստրների կապակցում և ունի ամենաշատ մեթոդաբանական սահմանափակումները, ուստի ամենալավ կերպով ցույց է տալիս, թե ինչու է անձնագիրն անհրաժեշտ:

Հավելված 1. Վ1 ցուցանիշի անձնագիրը

Դաշտ	Բովանդակություն
1.1. Ծածկագիր	Վ1
1.2. Անվանում	Շրջանավարտների աշխատանքի տեղավորման տոկոսը ավարտից 6 և 12 ամիս հետո
1.3. Մակարդակ	Վերջնարդյունք (outcome)
1.4. Կապը նպատակի հետ	ՀՆ 3 (շրջանավարտների հետագծում). ԳԼՈՒԽ 4-ի Աղյուսակ 4.5-ի պետական պատվերի ծրագրի վերջնարդյունքային ցուցանիշ
2.1. Սահմանում	Տվյալ օրացուցային տարում բարձրագույն կրթության որակավորում ստացած անձանց տոկոսը, որոնք հաշվետու ամսվա դրությամբ ունեն գրանցված վարձու աշխատանք կամ ինքնազբաղվածություն՝ պետական ապահովագրական հաշվառման տվյալներով
2.2. Դասակարգիչներ	ISCED 2011 (մակարդակներ 6, 7, 8). ISCED-F 2013 (լայն և նեղ ոլորտ). զբաղմունքների ազգային դասակարգիչ
3.1. Հաշվարկման բանաձև	$(\text{Ապահովագրված զբաղվածություն ունեցող շրջանավարտների թիվ} \div \text{Տվյալ տարվա շրջանավարտների ընդհանուր թիվ}) \times 100$

Դաշտ	Բովանդակություն
3.2. Համարիչ	Շրջանավարտներ, որոնց համար հաշվետու ամսվա դրությամբ առկա է առնվազն մեկ գրանցված ապահովագրական վճարում
3.3. Հայտարար	Տվյալ օրացուցային տարում որակավորում ստացած բոլոր շրջանավարտները՝ ըստ տվյալային մոդուլի (ցուցանիշ Թ2)
3.4. Չափման միավոր	Տոկոս, մեկ տասնորդական նշանով
3.5. Ընդգրկման սահմաններ	Ներառվում է՝ վարձու աշխատանք, ինքնազբաղվածություն՝ գրանցված ապահովագրական վճարումով: Չի ներառվում՝ արտերկրում աշխատանք, ոչ ֆորմալ զբաղվածություն, չվճարվող պրակտիկա, հետագա ուսումնառություն (հաշվարկվում է առանձին ցուցանիշով)
4.1. Առաջնային աղբյուր	Բարձրագույն կրթության տվյալային մոդուլ (շրջանավարտների ցանկ) + Պետական եկամուտների կոմիտեի ապահովագրական հաշվառման տվյալներ
4.2. Տվյալ տրամադրող	ՊԵԿ (զբաղվածության մասով), ԿՏԱԿ (շրջանավարտների մասով)
4.3. Հավաքագրման եղանակ	Անանձնավորված ռեգիստրների կապակցում կեղծանվանված նույնացուցիչով՝ առանց հարցման
4.4. Հաշվետու ամսաթիվ	Ավարտից 6 ամիս հետո՝ մարտի 1-ի դրությամբ. 12 ամիս հետո՝ սեպտեմբերի 1-ի դրությամբ
5.1. Պարտադիր մասնատումներ	Ըստ սեռի. ISCED մակարդակի. ISCED-F լայն ոլորտի. բուհի. ֆինանսավորման աղբյուրի (պետական պատվեր / վճարովի). բուհի գտնվելու մարզի
6.1. Պարբերականություն	Տարեկան
6.2. Հրապարակման օրացույց	Հաշվետու ամսաթվից 4 ամսվա ընթացքում
7.1. Տվյալի տրամադրման պատասխանատու	ՊԵԿ (Աղյուսակ 5.1-ի համաձայն)
7.2. Որակի հսկողության պատասխանատու	Տվյալների կառավարման պատասխանատու կառույց
7.3. Հրապարակման պատասխանատու	ԿԳՄՄՆ
8.1. Ելակետային արժեք	Չի չափվում (2026 թ. դրությամբ համապետական հետազոծում չկա [8])

Դաշտ	Բովանդակություն
8.2. Թիրախային արժեք	Առաջին չափումը՝ Փուլ 3-ի ընթացքում. թիրախային արժեք սահմանվում է առաջին երկու չափումից հետո՝ ելակետի հիմքով
8.3. Թիրախի հիմնավորում	Թիրախը չի սահմանվում ելակետից առաջ՝ կանխելու համար կամայական թվի ամրագրումը, որը հետագայում կդառնա շահարկման առարկա
9.1. Համապատասխանություն	Բարձր. ուղղակիորեն պատասխանում է պետական պատվերի արդյունավետության հարցին
9.2. Ճշտություն և հուսալիություն	Կախված է ռեգիստրների կապակցման հաջողության մակարդակից, որը հրապարակվում է որպես ուղեկցող մետատվյալ (6.2.2)
9.3. Ժամանակին ներկայացում	Հաշվետու ամսաթվից 4 ամիս. կախված է ՊԵԿ-ի տվյալների մշակման ցիկից
9.4. Համադրելիություն	Ժամանակի մեջ՝ բարձր (նույն ռեգիստր). երկրների միջև՝ սահմանափակ, քանի որ ֆորմալ զբաղվածության սահմանումները տարբերվում են
9.5. Համաձայնեցվածություն	Ենթակա է խաչաձև ստուգման ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի աշխատուժի հետազոտության տվյալների հետ. շեղումների բացատրելիությունը պարտադիր է
10.1. Սահմանափակումներ	ա) Չափում է միայն ֆորմալ, ապահովագրված զբաղվածությունը. արտագաղթած և ոչ ֆորմալ զբաղված շրջանավարտները դասվում են չզբաղվածների շարքին, ինչը Հայաստանի պայմաններում կարող է եապես թերազնահատել ցուցանիշը: բ) Ցուցանիշը չի տարբերակում մասնագիտությանը համապատասխան և ոչ համապատասխան աշխատանքը՝ դա 42 ցուցանիշի առարկան է: գ) Ցուցանիշը չի արտահայտում պատճառականություն. բարձր տոկոսը կարող է պայմանավորված լինել ընդհանուր տնտեսական իրավիճակով, ոչ բուհի գործունեությամբ: դ) Չի կարող օգտագործվել բուհերի ուղղակի համեմատության համար առանց ուսումնական ոլորտի կտրվածքի, քանի որ ոլորտային կառուցվածքը որոշիչ ազդեցություն ունի
10.2. Հրապարակման շեմ	Չի հրապարակվում, եթե տվյալ մասնատման խմբում շրջանավարտների թիվը 10-ից պակաս է [34]

Հավելված 2. Տվյալների որակի ստուգաթերթ

Ստուգաթերթը նախատեսված է կիրառելու համար յուրաքանչյուր հաշվետու ժամանակահատվածում նախքան ցուցանիշների հրապարակումը: Բոլոր պատասխանները հրապարակվում են տարեկան հաշվետվության 4-րդ բաժնում (6.3.2):

Հավելված 2. Տվյալների որակի ստուգաթերթը

Հ/Հ	Ստուգման կետ	Չափանիշ
1	Բոլոր բուհերը ներկայացրե՞լ են տվյալները	Ներկայացրած բուհերի թիվը / 53
2	Պարտադիր դաշտերի լրացվածությունը բավարա՞ր է	$\geq 95\%$ յուրաքանչյուր բուհի համար առանձին, ոչ միջինով
3	Տվյալները ներկայացվե՞լ են սահմանված ժամկետում	Ժամկետում ներկայացրած բուհերի տոկոսը
4	Ավտոմատացված վավերացման կանոնները հաղթահարվա՞ծ են	Չհաղթահարած գրառումների տոկոսը $< 2\%$
5	Առկա՞ են կրկնվող գրառումներ	Կրկնօրինակների թիվը = 0 (եզակի նույնացուցիչի ստուգում)
6	Ցուցանիշների արժեքները տրամաբանորեն հնարավո՞ր են	Օր.՝ շրջանավարտների թիվը $\leq$ ընդունվածների թիվը. տոկոսային ցուցանիշները 0–100 միջակայքում
7	Ժամանակային շարքում կտրուկ շեղումներ կա՞ն	$> 20\%$ տարեկան փոփոխությունը պահանջում է բացատրություն
8	Խաչածև ստուգումն այլ աղբյուրի հետ կատարվա՞ծ է	Շեղումը < 2 վիճակագրական կոմիտեի տվյալներից՝ չափված և բացատրված
9	Ռեգիստրների կապակցման մակարդակը հրապարակվա՞ծ է	Կապակցման հաջողության տոկոսը՝ նշված որպես մետատվյալ
10	Գաղտնիության շեմերը պահպանվա՞ծ են	Բոլոր հրապարակված մասնատումներում խմբի չափը ≥ 10
11	Բացակայող արժեքները նշվա՞ծ են որպես այդպիսին	Ոչ մի բացակայող արժեք չի ցուցադրվում որպես 0

Հ/Հ	Ստուգման կետ	Չափանիշ
12	Յուրաքանչյուր հրապարակված ցուցանիշ ունի՞ գործող անձնագիր	100%. առանց անձնագրի ցուցանիշ չի հրապարակվում

Հավելված 3. Բյուջետային ծրագրի կատարողականի ներկայացման օրինակելի ձևաչափ

Ձևաչափը մշակված է 4.3.6 ենթաբաժնի չորս բաղադրիչի հիմքով և նախատեսված է բյուջետային բացատրագրերում ու տարեկան կատարողականի հաշվետվություններում կիրառելու համար: Ներկայացված է դատարկ ձևանմուշի տեսքով:

Հավելված 3. Կատարողականի ներկայացման ձևանմուշը

Բաղադրիչ	Բովանդակությունը
Ծրագրի անվանում և ծածկագիր	[Ծրագրի պաշտոնական անվանումը և բյուջետային ծածկագիրը]
Ա. Տրամաբանական շրջանակ	Ներդրում [ցուցանիշ, ծածկագիր, անձնագրի հղում]. Թողարկում [...] Կերջնարդյունք՝ [առնվազն մեկ]. Ազդեցություն՝ [հնարավորության դեպքում]
Բ. Ծրագրված և փաստացի արժեքներ	Աղյուսակ՝ ցուցանիշ / ծրագրված / փաստացի / շեղում (բացարձակ և տոկոսային) — բոլոր չորս մակարդակի ցուցանիշների գծով, ոչ միայն թողարկման
Գ. Շեղումների վերլուծություն	Յուրաքանչյուր Էական շեղման (>10%) համար՝ պատճառը. արդյոք գործոնը վերահսկելի էր ծրագրի իրականացնողի կողմից. կիրառված կամ նախատեսվող ուղղիչ միջոցառումը
Դ. Ծախսարդյունավետություն	Մեկ շրջանավարտի հաշվով ծախս. մեկ աշխատանքի տեղավորված շրջանավարտի հաշվով ծախս. մեկ գիտական հրապարակման հաշվով ծախս — պարտադիր ուղեկցվում է 4.3.3 ենթաբաժնի մեկնաբանական զգուշացումով
Ե. Տվյալների որակի հայտարարագիր	Որ ցուցանիշների տվյալները հիմնված են վավերացված վարչական աղբյուրի վրա. որոնք՝ գնահատականի. որ ցուցանիշների գծով տվյալ բացակայում է և ինչու
Զ. PEFA PI-8 ինքնագնահատում	Չորս չափողականությամբ՝ կատարողականի ծրագրերը. ձեռք բերված կատարողականը. ծառայություններ մատուցող միավորների ստացած ռեսուրսները. կատարողականի գնահատումը [17]

Հավելված 4. Հապավումների և տերմինների ցանկ

Հավելված 4. Հապավումների ցանկը

Հապավում	Ամբողջական ձև
ԱԺ	Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողով
ԳԹԿ	Գնահատման և թեստավորման կենտրոն
ԴԿՏՀ	Դպրոցների կառավարման տեղեկատվական համակարգ
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ԷԿԵՆԳ	Էլեկտրոնային կառավարման ենթակառուցվածքների ներդրման գրասենյակ
ԿԳՄՍ	Կրթություն, գիտություն, մշակույթ և սպորտ (ոլորտ)
ԿԳՄՆ	Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարություն
ԿԿՏՀ (EMIS)	Կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգ
ԿՏԱԿ	Կրթական տեխնոլոգիաների ազգային կենտրոն
ՄԿԿՏՀ	Մասնագիտական կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգ
ՆԿԿՏՀ	Նախադպրոցական կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգ
ՈԱԱԿ	Բարձրագույն կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն
ՊԵԿ	Պետական եկամուտների կոմիտե
ՏՀԶԿ (OECD)	Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպություն
ՏՀԶԿ-ԶԱԿ (OECD-DAC)	ՏՀԶԿ-ի Զարգացման աջակցության կոմիտե
ՖՆ	Ֆինանսների նախարարություն
բոԼհ	Բարձրագույն ուսումնական հաստատություն
ESG	Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area — Բարձրագույն կրթության եվրոպական տարածքի որակի ապահովման ստանդարտներ և ուղեցույցներ (2015)
ESMS	Euro-SDMX Metadata Structure — Եվրոպական վիճակագրական համակարգի մետատվյալների կառուցվածք

Հապավում	Ամբողջական ձև
ETF	European Training Foundation — Եվրոպական վերապատրաստման հիմնադրամ
ISCED 2011	International Standard Classification of Education — Կրթության միջազգային ստանդարտ դասակարգում
ISCED-F 2013	ISCED Fields of Education and Training — Կրթության և վերապատրաստման ոլորտների դասակարգում
PEFA	Public Expenditure and Financial Accountability — Հանրային ծախսերի և ֆինանսական հաշվետվողականության գնահատման շրջանակ
ELA	Ekonomiczne Losy Absolwentów — Լեհաստանի շրջանավարտների տնտեսական ուղու մշտադիտարկման համակարգ
EHIS	Eesti Hariduse Infosüsteem — Էստոնիայի կրթության տեղեկատվական համակարգ
X-Road	Պետական մարմինների միջև տվյալների փոխանակման հարթակ (Էստոնական ծագման լուծում)

Առանցքային տերմինների սահմանումները (ՏՀԶԿ-ԶԱԿ-ի բառարանի համաձայն [18]) ներկայացված են 3-րդ գլխի սկզբում՝ ներդրում (input), թողարկում (output), վերջնարդյունք (outcome), ազդեցություն (impact), մշտադիտարկում, գնահատում:

Մշտադիտարկում (monitoring) — ՀՀ Լեզվի կոմիտեի առաջարկած և «Կրթության մասին» ՀՀ օրենքում կիրառվող ձևը. գրականությունում հանդիպում են նաև «մոնիտորինգ» և «մոնիթորինգ» տառադարձությունները, որոնք սույն փաստաթղթում չեն կիրառվում բացառությամբ մեջբերվող աղբյուրների վերնագրերի: **Ցուցանիշի անձնագիր** (metadata sheet) — փաստաթուղթ, որը ամրագրում է ցուցանիշի ամբողջական մեթոդաբանական նկարագիրը (Աղյուսակ 4.3, Հավելված 1): **Կեղծանվանում** (pseudonymisation) — անձնական տվյալների պաշտպանության միջոց, որի դեպքում ինքնությունը չի բացահայտվում, բայց կապակցումը մնում է հնարավոր կայուն բանալիով. տարբերվում է անանձնավորումից, որն անվերադարձ է (4.2.4): **Փոխգործեղություն**

(interoperability) — տարբեր տեղեկատվական համակարգերի կարողությունը փոխանակելու տվյալներ առանց ձեռքով միջամտության:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

Ցանկը կազմված է ըստ տեքստում փակագծային հղումների համարակալման: Բոլոր էլեկտրոնային աղբյուրների դիտման ամսաթիվը՝ 2026 թվականի հուլիսի 25: ՀՀ իրավական ակտերի պաշտոնական տեքստերը հասանելի են «Արլիս» իրավական տեղեկատվական համակարգում (arlis.am):

1. «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, ընդունված 2025 թվականի սեպտեմբերի 11-ին: ՀՀ իրավական տեղեկատվական համակարգ «Արլիս».
<https://www.arlis.am/hy/acts/214346> (դիտվել է 25.07.2026):
2. «Բյուջետային համակարգի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, ՀՕ-137, ընդունված 1997 թվականի հունիսի 24-ին (փոփոխություններով և լրացումներով): Հոդված 15.1 «Միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի կառուցվածքը և բովանդակությունը», հոդված 16-ի 2-րդ մասի «ե» կետ: «Արլիս».
<https://www.arlis.am/hy/acts/203967> (դիտվել է 25.07.2026):
3. Խաչատրյան Ս., «Մոնիտորինգի հաշվետվություն. բարձրագույն կրթություն և ոչ ֆորմալ, ինֆորմալ կրթություն», Եվրոպական միության ֆինանսավորմամբ «Աջակցություն ՀՀ-ԵՄ Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրի մոնիտորինգին, իրականացմանն ու հաղորդակցությանը» ծրագիր (ENI/2023/442-873), Երևան, 2025:
https://cepacso.am/storage/files/documents/2025-09-07/Full%20report_Higher%20education.pdf (դիտվել է 25.07.2026):
4. World Bank, «Armenia Public Finance Review: Enhancing Fiscal Policy Efficiency», 2nd edition, December 2024:
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099121724113618740/pdf/P179850-707e4e23-296a-4b5d-a076-fda2b4cb1012.pdf> (դիտվել է 25.07.2026):
5. «Հայաստանի Հանրապետության կրթության մինչև 2030 թվականի զարգացման պետական ծրագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-441-Ն, ընդունված 2022 թվականի նոյեմբերի 16-ին: «Արլիս».
<https://www.arlis.am/hy/acts/171800> (դիտվել է 25.07.2026):
6. ՀՀ կառավարության 2025 թվականի ապրիլի 17-ի N 449-Ն որոշում՝ 2025/2026 ուսումնական տարվա բակալավրի և ինտեգրացված կրթական ծրագրերով ընդունելության տեղերի մասին: «Արլիս».
<https://www.arlis.am/hy/acts/205805> (դիտվել է 25.07.2026):

7. ՀՀ կառավարության 2025 թվականի մայիսի 8-ի N 544-Ն որոշում՝ 2025/2026 ուսումնական տարվա մագիստրատուրայի ընդունելության անվճար տեղերի մասին: «Արլիս». <https://www.arlis.am/hy/acts/206659>: Ասպիրանտուրայի տեղերի վերաբերյալ տվյալները՝ e-draft.am, նախագիծ 8477, հիմնավորում. <https://www.e-draft.am/projects/8477/justification> (դիտվել է 25.07.2026):
8. European Training Foundation, «Key policy developments in education, training and employment — Armenia. Country Fiche 2025»: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2026-03/Country%20Fiche%202025_Armenia_EN_web.pdf (դիտվել է 25.07.2026):
9. European Training Foundation, «Torino Process 2023 — Armenia»: <https://www.etf.europa.eu/en/TRP-Armenia-2023> (դիտվել է 25.07.2026):
10. Open Government Partnership, «Unified Information System for Management of Education (AM0042) — Armenia», Independent Reporting Mechanism-ի գնահատում: <https://www.opengovpartnership.org/members/armenia/commitments/AM0042/> (դիտվել է 25.07.2026):
11. Կրթական տեխնոլոգիաների ազգային կենտրոն (ԿՏԱԿ)՝ կենտրոնի մասին և կրթության ոլորտի պետական միասնական վարչական ռեգիստրի վերաբերյալ նյութեր. <https://ktak.am/index.php/am/about/view/3>, <https://ktak.am/index.php/am/news/view/240>. Կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգ. <https://emis.am>. Օտարերկրյա և սփյուռքահայ դիմորդների էլեկտրոնային ընդունելության համակարգի մասին՝ ԿԳՄՍՆ. <https://escs.am/en/news/30570> (դիտվել է 25.07.2026):
12. UNESCO Institute for Statistics, Glossary (կրթական ցուցանիշների սահմանումներ և հաշվարկման բանաձևեր). <https://uis.unesco.org/en/glossary>. SDG 4 ցուցանիշներ. <https://www.uis.unesco.org/en/methods-and-tools/sdg4-indicators> (դիտվել է 25.07.2026):
13. OECD, «Education at a Glance 2025», OECD Publishing, Paris, September 2025. https://www.oecd.org/en/publications/2025/09/education-at-a-glance-2025_c58fc9ae.html (դիտվել է 25.07.2026):
14. UNESCO Institute for Statistics, «International Standard Classification of Education (ISCED) 2011», UIS, 2012. UNESCO-UIS/OECD/Eurostat, «ISCED 2011 Operational Manual», OECD Publishing, 2015. UNESCO-UIS, «ISCED Fields of Education and Training 2013 (ISCED-F 2013)». <https://uis.unesco.org> (դիտվել է 25.07.2026):

15. ENQA, ESU, EUA, EURASHE, «Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)», 2015 (ընդունվել է Երևանի նախարարական համաժողովում, 2015 թ. մայիս), ստանդարտ 1.7 «Տեղեկատվության կառավարում». <https://www.enqa.eu/esg-standards-and-guidelines-for-quality-assurance-in-the-european-higher-education-area/> (նիսվել է 25.07.2026):
16. OECD, «OECD Good Practices for Performance Budgeting», OECD Publishing, 2019. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-good-practices-for-performance-budgeting_c90b0305-en.html (նիսվել է 25.07.2026):
17. PEFA Secretariat, «Framework for Assessing Public Financial Management», 2016, ցուցանիշ PI-8 «Performance information for service delivery». https://www.pefa.org/sites/pefa/files/resources/downloads/PEFA_2016_Framework_Final_WEB_0.pdf (նիսվել է 25.07.2026):
18. OECD, «Glossary of Key Terms in Evaluation and Results-Based Management for Sustainable Development», 2nd edition, OECD Publishing, 2023. https://www.oecd.org/en/publications/glossary-of-key-terms-in-evaluation-and-results-based-management-for-sustainable-development-second-edition_632da462-en-fr-es.html (նիսվել է 25.07.2026):
19. Bennetot Pruvot E., Estermann T., «Allocating core public funding to universities in Europe: state of play & principles», European University Association, March 2022. https://www.eua.eu/images/publications/funding_models_v2.pdf (նիսվել է 25.07.2026):
20. Claeys-Kulik A.-L., Estermann T., «DEFINE Thematic Report: Performance-Based Funding of Universities in Europe», European University Association, 22 September 2015. <https://www.eua.eu/publications/reports/define-thematic-report-performance-based-funding-of-universities-in-europe.html> (նիսվել է 25.07.2026):
21. Ortagus J. C., Kelchen R., Rosinger K., Voorhees N., «Performance-Based Funding in American Higher Education: A Systematic Synthesis of the Intended and Unintended Consequences», Educational Evaluation and Policy Analysis, 42(4), 2020, pp. 520–550. <https://journals.sagepub.com/doi/10.3102/0162373720953128> (նիսվել է 25.07.2026):
22. Hillman N., «Why Performance-Based College Funding Doesn't Work», The Century Foundation, 25 May 2016. <https://tcf.org/content/report/why-performance-based-college-funding-doesnt-work/> (նիսվել է 25.07.2026):
23. ELA — Ogólnopolski system monitorowania Ekonomicznych Losów Absolwentów (Լեհաստան), պաշտոնական հարթակ. <https://ela.nauka.gov.pl>. Համակարգի

սկարագիրը՝ POL-on. <https://polon.nauka.gov.pl/aktualnosci/ela-ogolnopolski-system-monitorowania-ekonomicznych-losow-absolwentow/> (նիստվել է 25.07.2026):

24. Eurydice (Եվրոպական հանձնաժողով/EACEA), «Higher education funding — Estonia». <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/estonia/higher-education-funding>. Էստոնիայի կրթության տեղեկատվական համակարգի (EHIS) մասին՝ Եվրոպական հանձնաժողովի Digital Building Blocks. <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/sites/pages/viewpage.action?pageId=533365959>. Շրջանավարտների հարցման հաշվետվություն՝ Էստոնիայի կրթության և գիտության նախարարություն. https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-10/htm_aruane_v3.pdf (նիստվել է 25.07.2026):
25. World Bank, «Report on Georgia Higher Education Funding Reform», 2019. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/895021551184190719/pdf/Report-on-Georgia-Higher-Education-Funding-Reform.pdf> (նիստվել է 25.07.2026):
26. Council Recommendation of 20 November 2017 on tracking graduates (2017/C 423/01), Official Journal of the European Union C 423, 9.12.2017. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2017:423:FULL> (նիստվել է 25.07.2026):
27. Canton E., de Jong F., «Public funding of higher education: the Danish taximeter model», University of Twente. <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5580581/Canton01public.pdf> (նիստվել է 25.07.2026):
28. United Nations Statistics Division, SDG indicator metadata՝ միասնական մետատվյալների ձևանմուշ, տարբերակ 1.1 (օրինակ՝ ցուցանիշ 4.c.1). <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-04-0c-01.pdf> (նիստվել է 25.07.2026):
29. Eurostat / Եվրոպական վիճակագրական համակարգ, ESMS (Euro-SDMX Metadata Structure)՝ մետատվյալների 21 հասկացություն. <https://www.stat.ee/en/find-statistics/methodology-and-quality/esms-metadata> (նիստվել է 25.07.2026):
30. «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, ՀՕ-49-Ն, ընդունված 2015 թվականի մայիսի 18-ին: Հոդված 3-ի 9-րդ կետ (անանձնավորում), հոդված 8 (մշակման իրավաչափությունը), հոդված 24 (լիազոր մարմին): Պաշտոնական տեքստ՝ ԱՄԿ NATLEX. <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/101975/Ho-49-N.pdf> (նիստվել է 25.07.2026):

31. ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, վիճակագրական շտեմարան, բաժին «2.2 Կրթություն». <https://statbank.armstat.am/pxweb/hy/ArmStatBank/> (դիտվել է 25.07.2026):
32. ՀՀ 2026 թվականի պետական բյուջեի ցուցանիշների վերաբերյալ հրապարակումներ. ՀՀ կառավարություն. <https://www.gov.am/en/news/item/10690/>. Armenpress, «Funding for education, science, culture and sports sectors rises by more than 140% in seven years». <https://armenpress.am/en/article/1252898>. Բյուջետային մոնիտորինգի հարթակ budgets.am, «The Growth Rate of the Education Expenditure». <https://budgets.am/en/5934.html> (դիտվել է 25.07.2026):
33. SIGMA (ՏՀԶԿ/ԵՄ համատեղ ծրագիր), «Public Administration in Armenia 2025», բաղադրիչ 9՝ ծառայությունների մատուցում և թվայնացում. https://www.sigmaweb.org/en/publications/public-administration-in-armenia-2025_f996600c-en/full-report/component-9.html. X-Road հարթակի ներդրման մասին՝ «Arka» գործակալություն. <https://arka.am/en/news/economy/armenia-is-implementing-the-x-road-platform-for-data-exchange-between-government-agencies/>. Պետական տեղեկատվական համակարգի շտեմարանների կատալոգի մասին՝ Hetq. <https://hetq.am/hy/article/182724> (դիտվել է 25.07.2026):
34. Հանրային վահանակների օրինակներ. Discover Uni (Միացյալ Թագավորություն), «About our data». <https://www.discoveruni.gov.uk/about-our-data/>. College Scorecard (ԱՄՆ կրթության դեպարտամենտ). <https://collegescorecard.ed.gov/data/>. HaridusSilm (Էստոնիա). https://data.europa.eu/sites/default/files/use-cases/estonia_-_haridussilm.pdf (դիտվել է 25.07.2026):
35. ՀՀ կառավարության 2017 թվականի մայիսի 4-ի N 526-Ն որոշում՝ հանրային քննարկումների կազմակերպման և անցկացման կարգի մասին: Իրավական ակտերի նախագծերի հրապարակման միասնական կայք. <https://www.e-draft.am> (դիտվել է 25.07.2026):
36. ՀՀ հաշվեքննիչ պալատ (armsai.am)՝ որոշումների և հաշվեքննության արդյունքների արխիվ. <http://armsai.am/hy/decrees>. Կրթական ենթակառուցվածքային ծրագրերի 2012 թվականի հաշվեքննության արդյունքների ամփոփում՝ ՀՀ կառավարության մասնագիտական քննարկման նյութեր. <https://www.gov.am/en/press-conference/item/6794/> (դիտվել է 25.07.2026):